

PR. ŽADEIKIS

DIDŽIOJO KARO UŽRAŠAI

I DALIS

1914—1915—1916 METAI

KLAIPĖDA 1921 M.

PR. ŽADEIKIS

DIDŽIOJO KARO UŽRAŠAI

I DALIS

1914—1915—1916
metai

prieš kar
skleidus musų dainiams to
ių, rodēsi, jog jau buvo metas lauk
vaisių, vadinasi, inteligentas-l
liandies trupučiuko tautišk
avosios kalbos teis

Klaipêda 1921 mt.
Spaudė Lietuvių Spaustuvė „LITUANIA“

ĮŽANGA.

Prasidėjus pasauliniui karui, nereikėjo buti didžiu pranašu, kad išpranašauti jo toli siekiančias pasekmes. Buvo aišku, kad susilauksime naujos gadynės, visai neatsižvelgiant, kas laimės karą, ar rusai, ar vokiečiai; lietuviams-gi, kaipo tautai, kai tik jau reikėjo tokio pastumėjimo pirmyn, nes anie laisvės laimėjimai, išgauti 1904 ir 1905 metais, baigė nykti arba visai jau buvo panaikinti. Liaudies mokyklose tik retai kame beužsilaikė koksai mokytojas-lietuvys, kurio mokytojavimas be to buvo varžomas liaudies mokyklų Direkcijos aplinkraščiais, kad, gink Dieve lietuvių kalbos pamokomis nebutų kenkiama rusų kalbai. Iš tos priežasties nevienas mokytojas-lietuvys, bijodamas prarasti vietą, pasirodė veiklesniu vaikų rusintoju, negu rusai-mokytojai. (Devinduoniai).

Rusų valdžios pareiškimais buvo leista liuosai steigti privatinės liaudies mokyklos, ištikrųjų gi vargiai kam pasisekė privatinė mokykla atidaryti. Net pačiai „Saulės" draugijai paskutiniame laike tasai darbas nebsisekdavo, nežiurint į jos pirmininko drąsą ir jo smarkius ginčus su ponu Kukuškinu, Liaudies mokyklų Direktorium.

Valsčiuose tekdavo išvysti dar liudnesni reginiai. Čia nebuvo dar ko ir svajoti apie lietuvišką valsčiaus knygų vedimą, bet ir pačiuose valstiečių sueigose ir pasitarimuose viešpatavo kaž-koksai žargonas-kalbų mišinys. Jei kurs valstietis mokėjo ištarti vieną-kitą rusišką žodį, tai valsčiaus sueigoje jis stengėsi tuomi pasididžiuoti prieš savo draugus; tiesa, kad retkarčiais užsimegzdavo ir lietuviškasai šnekesys, bet raš-vedys, tankiausiai rusas, arba kitas koksai rėksnys visą kalbą nukreipdavo į rusų pusę, be jokio pasipriešinimo, kad ir iš truputį šviesesniųjų valstiečių pusės. O juk taip žymiai prieš karą praplitus Lietuvoje lietuviškiems laikraščiams, paskleidus musų dainiams tokias daugybes tėvynės meile žerinčių dainelių, rodėsi, jog jau buvo metas laukti kad ir menkučių to milžiniško darbo vaisių, vadinasi, inteligentas-lietuvis tarėsi, turįs teisę laukti iš musų liandies trupučiuko tautiškojo susipratimo, kad ir menkučio sumaningumo savosios kalbos teisėms apginti. Bet deja, kiek tik sykių prisiėjo buti musų valsčiuose, visuomet matydavau didžiausį musų liaudies nesusipratimą ir nerangumą. Tuos dalykus dar geriau juk matė žemiečių viršininkai ir kiti musų liaudies „globėjai", todėl jie trynė sau rankas, darydami iš to tam tikras išvadas.

Spaudos atgavimas 1904 metais, seimas Vilniuje, autonomijos reikalavimas atvėrė rusams akis, ir jie, kad tą lietuvių judėjimą pačioj

pradžioje užgniaužti, stvērēsi naujų, dar smarkesnių rusinimo įrankių. Pirmoje vietoje jų liko sumanyta supirkinēti su Valstiečių banko pagelba Lietuvos dvarus ir juos dalinti rusams-ateiviams. Tasai Lietuvos rusinimo įrankis buvo visubaisiausis ir buvo taikomas į pačią lietuvių širdį vadinasi, tu lietuvi, nešinkis į Pensilvanijos bei Škotijos anglių kasyklas tavo-gi protėvių prakaitu nulaistytoji žemelē bus veltuo atiduodama rusams-ateiviams!

1907 metais po korespondento skraiste nuējau į Valstiečių banko skyrių Kaune statistiškųjų žinių parinkti. Skyriaus Direktorius Demidovas priēmē mane labai mandagiai, pakvietē į savo kabinetą ir paskleidē prieš mane pirkējų sąrašus, sakydamas: „Malonēkite pažiurēti, juk tuose sąrašuose beveik vieni lietuviai, mes esame netik bešališki, bet ir geradariai štai daug lietuvių-pirkējų jau kelinti metai nieko nemoka už žemę, o mes jų vis-gi dar nevarome šalyn“.

„Bet“, sakau, „kam-gi Tamstytēs išdalinote rusams Siderių dvarą (Šiaulēnų valsčiuje), nors daugybē vietinių žmonių norējo to dvaro žemę išpirkti?“

„Čia“, atsakē Direktorius, „mes buvome bejēgiai, nes toksai įvyko general-gubernatoriaus paliepimas!“ Štai tau ir bešališkumas.

Valstiečių banko veikimas trigubai pakēlē žemēs kainą ir valstietis lietuvis be pašalpos iš šalies beveik negalējo jos pirkties, o prasigērusieji dvarininkai visuomet turējo gerą pirklį savo dvarams.

Net ir tokia naudinga įstaiga kaip Žemēs tvarkomoji komisija neišlaikē savo bešališkumo skaistybēs, pertankiai susiteršdavo rusinimo užgaidais. Didesnē paskaitų dalis atsilaikydavo rusų kalboje. 1911 metais Grinkiškyje laikē rusiškos paskaitos, bent poras balsų iš auditorijos, kad ir nedrąsiai pareikalavo, kad paskaita butų daroma lietuviškai.

Musų „broliai“ lenkai vietoje globę musų liaudį nuo rusinimo ir pratinę ją prie gimtosios kalbos gerbimo, dar labjau ją kvailino, kur tik galēdami kišdami savo lenkiškąją. Taip Beisogalos Komarienē darē žmonēms lenkiškas paskaitas ir jos įsteigtosios Beisogalos vartotojų draugijos susirinkimuose viešpatavo lenkiškoji kalba, ir tik vargais-negalais vos pasisekdavo vietiniam klebonui padaryti tų prakalbų lietuvišką vertimą.

Rusai engē Lietuvą, netik stengdamēsi ją nutautinti, bet ir ekonomiškai pavergti, kad nepakiltų žmonių gerovē. Tam tikslui jie įvedē ant savo geležinkelių tokius tarifus (mokestis už prekių gabenimą), kurie leisdavo už niekus atvežti iš vidurinēs Rusijos javus ir čia Lietuvoje juos pigiau parduoti už vietinius javus. Už kapeiką Rusijos gelžinkeliai veždavo pudą javų 120 verstų, arba kaip oficialiai buvo sakoma: vieną šimtą dvidešimtdalį kapeikos už pudą ir verstą. Tokio pigaus gabenimo javų iš Rusijos pasekmēs buvo tos, jog Lietuvoje javus reikēdavo už niekus parduoti. Beveik visuose musų miesteliuose miestelēnai valgydavo duoną ir pyragus iš Rusijos kviečių. Lietuvos ukininkas, budamas priverstas mokēti gan brangias algas darbininkams, brangiai pirkti įrankius ir dirbtines trąšas, o visai pigiai tegaudamas už javus, turēdavo skursti ir negalēdamas galo su galu sumegzti, nemēgdavo savo ukēs, priprasdavo tinginiauti, arba tanku-tankiausiai metęs viską, net ir savo šeimyną, keliaudavo į Ameriką.

Jei prie to viso, kas čia viršuje pasakyta, dar pridėti, kaip Rusijos degtinės monopolis pratino žmones prie girtokliavimo, kaip sargybiniai rusai-ateiviai ir kitos valdiškosios įstaigos, neišimant ir teismo, tvirkindavo musų liaudį, tad bus aišku, jog laikotarpyje prieš karą lietuvių tautos padėtis buvo gan kritiška, jos-gi ateitis perdaug tamsi.

Bet štai 1 rugpiučio dieną 1914 metais pasikelia vėsula ir tai tokia vėsula, kokios pasaulis nebuvo matęs. Sudreba lietuvio-tautiečio širdis, jinai nujaučia, jog tai persvaros valanda; ar prasmegs Lietuvos skriaudėjai, ar pati Lietuva, karo lauku virtusi, liks nuskalauta nuo žemės skritulio ir jos vardas bebus minimas tik senovės raštuose. Ištikrųjų Lietuvos likimas ir svyravo per tuos penkerius karo metus, ir ligšiol gal dar tebesvyruoja tarp tų dviejų alternativų: ar žuti, ar buti.

Todėl ir stvėriaus plunksnos, kad užrašinėti taip svarbaus momento nors mažučius nusidavimus, nes didesnieji, daug-ką tautų gyvenime lemintieji, buvo man neprieinami. Užrašinėjau tik tuos, kuriuos gyvenant tarp savo liaudies prisiėjo pastebėti ir draug su taja liaudimi pragyventi-prakęsti.

Spėju, jog tie užrašai bus medžiaga busiantiems istorijos rašytojams Didžiajam Karui Lietuvoje tinkamai nupiešti. Taip-gi spėju, jog po tų didžiulių audrų, nurimus žmonijai, ir musų Lietuvai likus neprigulminga valstybe ir jai užėmus tinkamą vietą tarp apšviestųjų valstybių, nevienas jos pilietis, perskaitęs tuos užrašus, supras, kokius žiaurius laikus pragyvenome ir kiek vargo padėjome, kolei Lietuvai laisvę iškovojome.

Tvarkos ir aiškumo dėlei pradedu savo užrašus užrašinėti pamėnesiui, visur vartodamas naująjį stylių.

Skuodas, 14. VII. 1920.

Pr. Žadeikis.

1914 METAI

Prieš karą.

Laikotarpis prieš Didįjį Karą, maž-daug nuo 1870 metų, buvo tai visuotino visų valstybių ginklavimosi ir prie karo rengimosi laikas. Šiandien mums jau yra gana aišku, jog toksai karas koksai mums prisiėjo pragyventi, butinai turėjo kilti, nes nebuvo tokio autoriteto, kurs, kilus ginčams, butų galėjęs įsikarščiavusiesiems tarti veto, o antra visos valstybės vadovavosi perdaug materijaliais dėsniais ir keistai suprasta savymeile. Tečiau dauguma žmonių tuomet to pavojaus nematė, juk buvo raminama: si vis pacem, para bellum. Ir taip slinko metas po meto.

Kaip šiandien atsimenu, buvo tai 1911 metais, laike kažkokių atlaidų Vasyliškėje (Kėdainių apskritis) pas mano draugą, šiandien jau mirusį, kunigą Joną Einorą, savaime pasidarė susirinkimas; dalyvavo keletas aplinkinių kunigų, vienas-kitas bajorėlis, keli dvaro tarnautojai ir patsai Vasyliškės savininkas Jonas Bialozaras. Kaip paprastai kalbėta de omnibus rebus .... nu ir apie politiką.

Bialozaras kad-gi nepradės girti kaizerį Vilių: koksai genialis tai žmogus, ar rasite tokį kalbėtojį, kaip jis; jis — ir dailininkas, ir — dailos kritikas, patsai piešia paveikslus; kiaurai yra išstudijavęs torpių (velėnų) gaminimo budą, ir kas įstabiausia, kad jis turėdamas tokią kariumenę, ligšiol „nemėgino laimės“! tai tiesiog neišaiškinamas dalykas, jis tikras Übermensch!

Dauguma klausytojų, žinoma, tylėjo, ypač kad tuomet kaizeris maža kam tebuvo žinomas. Bet nebatsimenu, kaž-kas atsiliepė, jog „laimei pamėginti“ dar tebėra laikas. Ir ištikrųjų, kilus karui, paaiškėjo, jog išvardytieji kaizerio privalumai kaip tik didino karo pavojų.

Liepos mėnuo 1914.

Mobilizacija.

Visi tie svarbųs nusidavimai, pirmoje vietoje Austrijos sosto įpėdinio Prano Ferdinando nužudymas Serajevo mieste, Europos valstybių tarp savęs ginčijimasi, visų bankų ir biržų „šiltinė“, mažai mums sodiečiams, spėju kad ir visiems Lietuvos piliečiams terupėjo, juk ar maža jau buvome pragyvenę tokių politiškų žudymų. Nužudyta Francijos prezidentas Karnot, tos pačios Austrijos ciesorienė Elžbieta, Italijos karalius Humbertas ir nieko tokio nebuvo, taip manėme, bus ir dabar.

Bet štai išaušo 31 liepos (18 s. s.) mėnesio diena, ir žaibo greitumu pasklido žinia, jog paskelbta mobilizacija. — Oi, nebgerai....! — Suprantama, Pašušvyje ir taip svarbiam įvykiui nutikus, nieko ypatingo nesimatė. Visi atsargos kareiviai ramiai traukė į savo valsčiaus valdybos buveinę Beisogaloje ir labai maža teatsirado, kurie to paliepimo butų nepaklausę. Spėju, taip buvo visoje Lietuvoje.

Kadangi gyvenant Pašušvyje, man pačiam neteko matyti nei vieno reiškesnio mobilizacijos vaizdelio, manau čia padaryti ištraukas iš mano brolio Jono*) užrašų, kurs pačioje karo pradžioje liko mobilizuotas ir dalyvavo pirmuose mušiuose prie

---

*) Dalyvavo Didžiajame Kare trys mano broliai:

1. Apolinaras, gimęs 1881 m. Karišką tarnystę atliko Tiflize, saperių batalijone. Mobilizuotas 1914 m. pateko į X armijos radiotelegrafo stotį. Išvargo visą karą. Kilus revoliucijai, grįžo namon, bet Dvinske pakliuvo vokiečiams į nelaisvę; iš čia liko paliuosuotas ir sugrįžęs į savo ukį Parešketyje, manė ilgai laimingas gyvensiąs savo šeimynos ratelyje. Tačiaus, tais pačiais 1918 metais 28 gruodžio pasimirė, palikdamas jauną žmoną ir porą kudikių, dukterį Valeriją ir sunų Stanislovą.

2. Jonas, gimęs 1884 m., karišką tarnystę atliko Vladivostoke. Sugrįžęs iš kariuomenės, gyveno Pašušvyje ir taisės stoti į „Saulės“ mokytojų kursus. Kilus karui, liko sužeistas ties Malviškių sodžiu už Gumbynės, pakliuvo į vokiečių nelaisvę, bet liko vėl rusų atmuštas ir nugabentas į Maskvą. Sugrįžęs į Pašušvį vėl taisės į „Saulės“ kursus. Kaipo sužeistam kareiviui jam ir pasisekė į minėtus kursus pastoti Vilniuje. Užėmus vokiečiams Vilnių, jis nuvyko į Skuodą pas savo brolį Dekaną. Čia rupinosi gauti mokytojaus vietą, nes „Saulės“ kursus buvo baigęs ir turėjo diplomą, bet vokiečiai tokios vietos nedavė, pakoliai neatliko jų įsteigtus, gana pragarsėjusius savo režimu, kursus Kaune 1917 m. Baigęs tuos kursus gavo mokytojaus vietą Plateliuose. Čia mokytojavo tik metus, atsidarius Datnavoje Ukės mokyklai, metė mokytojavimą ir pastojo į tą mokyklą 1919 m.

3. Povilas, gimęs 1886 m., mėgino 1899 m. įstoti į Dvinsko realinę mokyklą, bet nėsant vietos, pastojo į Palangos progimnaziją, kurią užbaigęs įstojo į Mintaujos gimnaziją. Baigęs gimnaziją, įstojo į Petrapilio universitetą, į gamtos skyrių; apsirinko sau chemijos skyrių. Baigęs univerzitėtą ir atlikęs karišką tarnystę, gavo augštą vietą Muito Departamente. Kilus Karui, stojo į kariuomenę Petrapylėje. Išpradžių buvo skiriamas į įvairius atsargos bataljonus, bet paskui pateko į Gvardijos Keksholmo pulką. Čia jam labai sekėsi, susitikdavo su augščiausiomis valdiškomis sferomis. Bet galų-gale prisiėjo eiti į karo laukus; išpradžių į Kauną, paskui į Šiaulius, Čia 1915 metais dalyvavo mušiuose ties Rekijovo ežeru. Pasitraukus rusams už Dauguvos ir jis visą laiką išgludojo Padauguvyje. Paskui išsimokino radio telegrafijos ir valdė visą stotį. Kilus revoliucijai ir įsigalėjus bolševikams, nuginklavo savo stotį ir pastojo sekretoriumi į lietuvių atstovystę prie bolševikų Petrapylyje. Kilus kivirčiams tarp bolševikų ir vokiečių, lietuvių atstovystė liko bolševikų areštuota ir Povilas pateko į kalėjimą. Čia jis kalėjo draug su trimis didžiaisiais kunigaikščiais ir matė, kaip juos išvedė iš kalėjimo sušaudymui.

Sugrįžęs Lietuvon, buvo Apsaugos ministerio Šlėževyčiaus kabinete. Dabar veikia Lietuvos Misijoj Amerikoj.

Gumbynės. Jo užrašai gana vaizdingai piešia pačią mobilizaciją, ypač aną sielos padėtį, su kokia ėjo į karą musų broliai lietuviai: „Žiurime, nesavyje bebėgąs kaimynas Meškauskis. Klausiame, kas tokio nutiko? O, ar dar nežinote, juk jau karas paskelbtas!" Nenorėjome tikėti, bet iš visko matėsi, jog nebėra dorybės. Beregint žemsargiai aplipdė tvoras ir sienas raudonais popieriais, kuriuose buvo caro manifestas: „Šaukiu visus atsargos kareivius prie ginklų, nes atėjo valanda, ginti tėvynę!"‚.....

Visų žmonių širdįs apmirė, bet tiems, kuriems reikėjo eiti tos „tėvynės" ginti, buvo daug sunkiau, ypač jog neaišku buvo, kas ta par tėvynė. Ką aš gero mačiau nuo tos tėvynės? Trejetą metų laužiau kaulus po Manžurijos kalnus, kolei atlikau kariškąją tarnystę. Sugrįžęs į Lietuvą, kreipiaus į valdžią, prašydamas vietos, gavau atsakymą: „Čia negalima, čia nėra vietos, jei labai nori ir esi beturtis, tad mes, kaipo buvusiam kareiviui, duosime vietą, bet tik Sibirijoj"! Gerai žinodamas Sibirijos gyvenimą, maniau sau: pasiuskite su savo Sibirija, aš bevelyju pusbadžiu gyventi, bile savo krašte.

Sunkoka buvo atsisveikinti nuo namiškių, nuo pažįstamų ir nuo žavėjančių Šušvos ir Žadikės krantų, bet tą darbą atlikus, pasidarė man lengva. Buvau liuosas . . . niekas manęs nebevaržė. Traukiau tat į karą. Mano širdis valandomis kaito, valandomis šalo. Retkarčiais užeidavo ir pasidrąsinimo mintis: štai tu — didvyris, už tėvynę mirsi! Bet reikėjo pergalėti ir kitokias mintis, kurios traukte traukė atgal: už ką tu nujau eini kariauti, gal manai už Lietuvą? Tai ne. Dar nelaikas Lietuvai su ginklais kariauti; jinai privalo sustiprėti ir pažinti, kas jai draugas, kas — priešas.

Pasiekęs Beisogalą, išvydau daug vyrų; širdis nutirpo, supratau, jog ne juokai. Ilgai čia netrukome, nes tą dieną turėjome pasiekti Šiaulius. Pradėjus važiuoti pasidarė didžiausis klyksmas-verksmas. Vyrai skyrėsi nuo savo žmonų, vaikai — nuo tėvų, broliai — nuo brolių ir seserų; gal ir paskutiniajame Teisme nebus didesnio klyksmo . . . .

Aš ramus ir laimingas, manęs niekas neverkia, jei ir verkia, tai bent aš nematau.

Kolei verksmai pasibaigė ir Šiauliai čia-pat. Šiauliuose — didžiausias sumišimas; žmonių — daugybė, kareivių pilnas miestas; kai-kurie tiesiai beeiną Tauragės link. Ant rytojaus

pasitaikė šventė; nepaprastas ėjimas prie išpažinties, klausyklos apgultos... matos kilus pavojui ir Dievas — artimesnis....

Paskirtoje valandoje turėjome eiti į Komandanturą. Šiurpuliai krėtė visą kuną, bet ėjome į tą skerdyklą, kaip gyvuliai. Prisiartinus prie tos vietos, dar baisiau atrodė: čia pludo ašarų klanai, einančiųjų į karą ir pasiliekančiųjų giminaičių.

Užvis keistai atrodė Šiaulių apskrities viršininkas: jis buvo nesavyje: veidas — juodai mėlinas, rankos taip drebėjo, jog popierio nebepalaikė, balsas užkibęs bešaukiant, kad greičiau žmonės eitų....

Mane paskyrė Kaunan prie 111 Dono pėstininkų pulko, kuriame pirm poros metų buvau savo tarnystės atkartoti."

Rugpjučio mėnuo 1914 m.

Karo paskelbimas.

Mobilizacija liko paskelbta 31 liepos, karo-gi paskelbimas įvyko tik 1 rugpjučio dieną, bet sodiečiams skirto karo paskelbimo veiksnio nebreikėjo, sykį mobilizavosi atsargos kareiviai, tad jų nuomone karas jau tuo pačiu buvo paskelbtas. Ir ištikrųjų, juk Lietuvos liaudis, gausiomis ašaromis lydėdama savo sunus į karą, tą pačią dieną pradėjo vargti aną didįjį karo vargą, kurs taip ilgai ją turėjo slėgti.

Kas-kita šviesuomenė, jinai lig paskutiniajai valandai tikėjo, karo nebusiant.

Tarp vilties ir abejonės išaušo 2 rugpjučio diena. Pašušvyje — atlaidai. Nuo-pat ryto žemsargiai iš Beisogalos kaip siute siuvo į Ginčius, pas žemiečių viršininką poną Herubovič (Jėrubė). Žmonės atvirai pradėjo kalbėti, jog karas esąs jau paskelbtas. Pamaldos atsilaikė tvarkoje ir tarp žmonių nesimatė jokio ypatingo bruzdėsio. Umai žiuriu beatvažiuojąs mano brolis Povilas, kurs pirm keletos dienų ką-tik buvo išvažiavęs į Petrapilį, savo vietos užimti, ir čia buvo palikęs savo kariškuosius rubus ir ginklus. Jis atvežė vieną numerį „Russkoje Slovo", kuriame riebiomis raidėmis buvo atspausdinta: „Vokietija paskelbė mums šią naktį karą". Visi nutirpome. Paprastai kaimynai mėgdavo palošti kartomis, bet šį sykį visi liudni nešinosi namon. Su kaikuriais kunigais-draugais išėjau savo ukės ir gyvulių pažiurėti: visa buvo gražu, bet nemalonu........ Karas atėmė upą.

Kitur, ypač Prusų parubežiais, kilo tarp žmonių panika: Skuode, duokime, persigandęs ta žinia vargoninkas Jaras, įpuolė į bažnyčią ir nesavo balsu šukterėjo: Karas! Žmonės skubiai apleidė bažnyčią ir skubėjo namon. —

Rusų valdžios parėdymas.

Ir taip jau persigandusius žmones dar labiau gandino valdžia savo nežmoniškais parėdymais. Ir taip, kariškoji valdžia paliepė varyti visus gyvulius iš parubežio į rytus. Telšių apskritis varė į Mažeikius; Raseinių ir Kauno — į Kedainius. Koksai iš to parėdymo kilo ermyderis, nesunku suprasti. Retam ukininkui tepasisekė savo gyvulius krumuose paslėpti, šiaip jau dabojo ir sergėjo nepailstanti sargybinių akis. Prisikimšo žmonių pilni keliai ir pakeliai. Laikas buvo sausas ir nebykame buvo galima rasti vandens: gyvulių bliovimas ir rėkimas darė pragarą. Daug gyvulių padvėsė ir jų lavonai neužkasti takšojo pavieškeliais, ypač daug žuvo kiaulių.

Nemaža nukentėjo ir dvarininkai; jie ir-gi turėjo savo gyvulius varyti į rytus; kaikurie iš jų turėjo grynos veislės, švicų arba olenderių bandas. Tarp kitų ponas Kontrimas iš Šidlavos puikiausias ir pieningiausias karves varė į Kedainius, čia iš visų apylenkių tiek jų liko privaryta, jog pilni jų buvo laukai. Kedainių moteriškos netik galėjo imti sau pieną veltuo, bet joms buvo mokama, kad tik milžtų. Vistiek pono Kontrimo banda liko sugadinta. Kunigaikštis Vasilčikovas iš Jurbarko net prie paties caro puolęs, kad jį nuo tos baisios prievolės paliuosuotų. Caras pats nedrįsęs nieko tokio taip svarbiame momente pasakyti, pataręs tik, kad jis kreiptusi prie viršiausiojo vado generololeitenanto Rennenkampfo. Kuomet kunigaikštis Vasilčikovas susitikęs su Rennenkampfu ir pradėjęs jam savo reikalą nuo širdies perstatinėti, Rennenkampfas buk pasakęs: „Tėvynė brangesnė už Jūsų gyvulius“. Praslinkus kaikuriam, gana trumpam laikui, tasai kenksmingas paliepimas pasirodė nevykęs ir betikslis. Vėl liepta gyvulius grąžinti.

Gelžinkelių traukinių sumažinimas.

Kai tik karas liko paskelbtas, tuojau sumažėjo gelžinkelių judėjimas, mat visos gelžkelių valdybos privalėjo didesnę savo vagonų ir garvežių dalį atiduoti karo reikalams. Iš Kauno, arba geriau sakant, iš Vilniaus (į Kauną dideliai sunku buvo be-

įvažiuoti), į Liepojų ėjo tik po vieną traukinį. Važiavimas pasidarė dideliai sunkus. Ir tas patsai traukinys ėjo be taisyklių, vadinasi, kaip buvo galima, pasivėlindamas neretai keliomis net ir keliolika valandomis. Visose stotyse laukdavo daug žmonių, nes niekas tikrai nežinojo, kuomet traukinys malonės ateiti.

Prekių gabenimas ir gi pasunkėjo, išaukšto reikėjo paduoti kariškajai valdybai prašymas dėlei vagono gavimo smulkiai nurodant, kokios prekės ir kur bus gabenamos. Geriausis dalykas buvo tais laikais sėdėti namie, — prisiėjus gi keliauti, reikėjo buti prisiruošus prie kantrybės.

Kauno vargai.

Praslinko jau bent pora savaičių nuo karo paskelbimo, Pašušvyje gi nieko tokio nesimatė, kas primintų karą. Gyvenimas ėjo savo vaga, ukininkai darbavosi laukuose, pirkliai gyveno sau ramiai miesteliuose. Tikrai nejautėme per tą laiką karo ir jo visai nematėme. Tik kaž-kokią dieną beatvažiuojąs į Pašušvį kaž-koksai jaunas kunigelis iš Kauno. Jis pirmasai vaizdingai nupiešė aną bruzdesį, koksai kilo Kaune, paskelbus karą. Kauno komendantas paliepė išsikraustyti iš Kauno visiems gyventojams, kuriuos nevaržė valdiškoji tarnystė. Kilo baisiausia panika, visi gyventojai puolė prie stoties, bet suprantama, vienu traukiniu neišgabensi visų gyventojų. Todėl burių buriai žmonių veržėsi prie stoties, visa vagzalo aikštė lig Rekošo dirbtuvės pilna buvo žmonių, norinčių apleisti Kauną. Kiti skubėjo plentu iki Janavai, mokėdami vežėjams nepaprastai aukštas kainas. Kiek čia buvo šauksmų, barnių, vaikų klykesio, sunku ir apsakyti.

Rusų kariuomenės ėjimas per Pašušvį.

Ramus musų sodiečių gyvenimas umai liko sudrumstas. 22 rugpjučio dieną umai žmonės pradėjo šnekėti, kiti net ir bėgioti, sakydami: rusų kariuomenė ateina. Nesinorėjo tikėti, kam čia į tokią „skylę“ eitų kariumenė. Bet netrukus nuo Pašušvio dvaro sublizgėjo skardos puodeliai prie kareivių šonų ir prašvilpė vienas-kitas motocikletas. Visi tie dalykai darė į mane, spėju, jog ir į visus kitus nepaprastą įspudį, ypač kaipo ukininkas turėdamas daug šieno ir jau daug suvežtų javų, bijojau, kad tie visi mano išdirbiniai nebutų rekvizuoti. Bet mano baimė pasirodė bergždžia: rusų kariuomenė nedarė nei vienam žmogui skriaudos, reikalavo tik vežimų. Praslinkus pirmajam išgąsčiui,

ėmė žingeidumas pažiurėti į tą kariumenę, į tuos „didvyrius“, kurie eina su vokiečiais kariauti. Nors nesmi karo dalykų žinovas, bet vis-gi rusų kariumenės visata nekokį darė įspudį. Užsykį matėsi, jog tai ne kareiviai, bet sumobilizuoti įvairųs darbuotojai: kai-kuriems kareiviškieji rubai suvisu nepritiko, buvo platųs, kelnės nusmukusios ir tt. Nesimatė jokio dvasios pakilimo, ėjo varomi. Rusų kariumenė ėjo per Pašušvį per devynias dienas nuo 22 iki 31 Rugpjučio ir labai maža tesimatė karininkų. Vienas, atmenu, atjojo į Pašušvį raitas, jau nebjaunas žmogus, nulipęs nuo arklio, pradėjo rąžuoties, kaip žydas po krikšto ir taip susiraukė, jog tikrai matėsi, jam butų buvę daug maloniau pasilikti Maskvoje ir kliube vintą lošti. Kareivius rykiavo beveik vieni unteraficieriai arba diadkos; savo ryksmais jie daug erzino kareivius, vienas kareivis, pažvelgęs žvairomis į tokį „dėdę“, su baisiu piktumu sušuko: „pašol k . . . m . . . čevo rievioš!“ Bereikalingas arklių mušimas ir kariškosios mantos nesaugojimas durte durė į akis. Artilerijai ir gurguolės vežimams sunkoka buvo nuo kalnelio nusileisti, ypač, kad pakalnėje pasidarė duobė (uhab). Sunku ir pasakyti, kiek čia susidaužė vežimų, išsibarstė avižų, miltų ir cukraus, vienas žmogus net koją nusilaužė, bet nei vienam neįėjo į galvą tą duobę užtaisyti. Vienas kitas karininkas, keletas kareivių užėjo ir į klebonįją, tai pieno, tai čerkutės degtinės prašyti. Visus maloniai priimdavome ir vaišindami šnekindavome. Vienam, matos mongoliškosios rasės rusui, sakome, eikite, eikite, jusų draugai jau yra netoli Karaliaučiaus. Bet tasai mordvietis arba gal koksai čeremisas, rimtai atsakė: „Tai tik plepalai“ (eto tolko boltovnia).

Tarp kariškųjų vežimų daug buvo musų lietuvių sodiečių, suvarytų iš Lygumų, Radzviliškio ir kitų valščių. Ta-gi kariuomenė buvo iš Maskvos kariškosios Apskrities. Lig Radzviliškio jinai atsigabeno gelžinkeliu, iš čia-gi prisiėjo eiti pėsčiomis par Bialozoriškę, Mažolius, Legečius, Minaičius, Pašušvį, Grinkiškį ir Krokias, Nemuno link. Gerosios tos kariuomenės pusės buvo šios: stiprios rusų veislės gražųs arkliai, stipręs pakinktai.

Gavęs progos nuvykau pas savo kaimynus poną Rimkevyčią į Pašušvio dvarą ir pas žemiečių viršininką poną Jėrubę (Herubovič) į Ginčius pasidalinti mintimis apie tokį didelį ir Pašušvyje neregėtą kariuomenės ėjimą. Ponė Rimkevyčienė papasakojo, jog pas juos buvęs augštasai aficierius, gal generolas, kurs kalbėjęs prancuziškai ir išreiškęs pilną pasitikėjimą lenkais,

lietuviai gi esą vokiečių šalininkai. Jau tuomet pradėta mus šmeižti. Ponas Herubovičius ir-gi matos nekokios buvo nuomonės apie rusų kariuomenę, bet ramindamas save, laikas nuo laiko tardavo: „Ale konie dobre!“ Apskritai imant, Lietuvos dvarininkai kilus karui, labai pakrypo į rusų pusę, laukdami nuo jų visokių malonių. Bent tokią taktiką buvo priėmę endekai. Kur tik važiuosi geležinkeliais, arba teks apsistoti viešbučiuose, visur tik ir girdėsi lenkus kalbant: „Najjaśniejszy Pan, ... Najjaśniejszy Pan!“

Musų liaudis, matydama tokį didelį kariuomenės ėjimą, žiurėjo į ją kaipo į savo apginėją, todėl darė jai visokius malonumus, uoliai priimdavo nakvoti, nėsant arti vandens, ištolo atgabendavo, kad kareiviai turėtų bent atsigerti, daugel kas nešdavo vaisių ir pieno. Bet ir rusų kareiviams beveik nieko negalima buvo užmesti. Jie elgėsi su žmonėmis visai tinkamai, jokių skriaudų nedarė, negu pro sodną kur-nekur praeidami, obuolį nuskynė, arba žydui-nuominkui į kuprą sudavė už didelę kainą — obuoliams ir uogoms.

Mušiai karo laukuose.

Kuomet po karo paskelbimo mes sodiečiai, ypač gyvenantieji toliaus nuo rubežiaus, nieko tokio baisaus nematėme, anaip tol prityrėme net daug gero, nes valdžia pati be tarpininkų-žydų pirko javus, tuomet jau pašauktieji karan Lietuvos sunųs drąsiomis akimis žiurėjo į mirtį. Rusija, sąjungininkų spiriama, skubėjo tik brukti kareivius, dar gerai nesutvarkytus prieš vokiečius, kaip į kokią skerdyklą. Lietuviai, gyvendami prie rubežiaus pirmieji turėjo eiti. Dono pėstininkų 111 pulkas susidėjo beveik iš vienų lietuvių, o juk dideliai retas-kas beliko iš to pulko gyvas. Tik neseniai „Petit Parisien“ apgarsino, jog ir lietuviai užsitarnaują šiokios-tokios Ententos atadairos, nes jie pirmieji lieję kraują, gelbėdami Franciją.

Man pačiam netekus matyti mušių baisenybių, patalpinsiu čia to paties mano brolio Jono užrašų tąsą, kurs savo akimis regėjo tolimesnę 111 Dono pėstininkų pulko žutį:

„Apie nakties dvyliktą valandą išvažiavome iš Šiaulių Kaunan.

Kaip tankiai taip ir dabar lietuviams truko susipratimo ir savęs pagerbimo: vieni verkė, kiti dainavo, net gudiškas dainas, kurių šlykštu buvo klausyties. Kas bebutų buvę, jei degtinės butų

buvę galima gauti?... Bet lietuvių laimei valdžia uždarė monopolius iki karui pasibaigsiant.

Gelžinkeliu važiuoti buvo labai gražu: naktis — puikiausia; oras šiltas, mėnulis švietė; daugelis mano draugų nurimo; vieni miegojo, kiti-gi sunkiai aimanavo. Aš nepasidaviau nusiminimui, bet nepaprastai buvo sunku keliauti į mirties pavojų, nežinant už ką ir kieno naudai. Atsiminiau praeitį; dabar tik supratau, jog mano širdis nujautė ir kaip sakyte sakė: nebuk čia, važiuok ar į Ameriką, ar kur-kitur. Bet žmogaus nujautimai negali buti taip stiprųs, kad nusverti jo likimą. Nors mirties šmėkla žiurėjo man į dantis, bet buvau ramus.

Kaišedoriuose išaušo. Čia ilgai stovėjo musų traukinys, nes nuo Vilniaus Kauno link važiavo didelės daugybės ginkluotų kareivių, ypač raitorių. Apie dvyliktą valandą dieną ir mes buvome Kaune. Kaunas — persimainęs, maža tesimatė žmonių, vieni tik kareiviai ir kareiviai, ėmė baimė, o juk taip malonu budavo atvažiuoti Kaunan.

Mus priėmė į savo žinybą kariškoji valdžia ir nutraukėme ant Žaliojo Kalno.

Teko pastebėti kur-kas žiauresnis rusų karininkų elgimasi su kareiviais. Už mažiausį netaip atsistojimą išgirsi rusų „švelniuosius“ žodžius: „Ty kak stoiš, svolač, siejčas zastrieliu, teper nie ubižiš!“

Trinkia tie šiaurės barbarų žodžiai į lietuvio širdį, kaip koksai perkunas, pasiguosti-gi nėra kam! Bet ir tarp tų šiaurės sunų matėsi didelis nusiminimas; jie džiugeno save viltimi: „gali dar karo nebuti!“

Rugiapjučio 4 dieną gavome visą amuniciją ir ant rytojaus iškilmingai išėjome iš Kauno.

Tasai išėjimas pervėrė man širdį, aš jį atminsiu lig mirties: pernai tuo pačiu laiku džiaugiaus, žiurėdamas į „Saulės“ namus; buvo viltis, kad šiemet mokinsiuos juose, bet štai šiandien ant gatvės prieš tuos pačiuos namus stoviu kareivių eilėse ir darau priesaiką, jog už carą ir jo tėvynę liesiu savo kraują lig paskutiniojo lašelio!

Apėmė skausmas, lig butų žaibas į mane trenkęs. Sunkesnio sielvarto buti nebgalėjo, mačiau tik mirtį. Ir kad dar butų už ką?!

Šventos apeigos greit pasibaigė. Užgriežė muzika, ir iškilmingai per visą Kauno miestą, per Nemuną ir per Aleksotą nutraukėme Vokietijos link. Nuėję penketą varstų, sustojome

nakvoti Urbonavičių dvare, čia duota mums buvo keletos dienų poilsis, butent lig 14 Rugpjučio. Čia tikrai sužinojome, jog karas jau paskelbtas, ir tai padaręs Vokietijos kaizeris.

14 Rugpjučio išėjome rubežiaus link, ėjome per Garlevą, Pilviškius, nakvoti pasiekėme Griškabudį. Čia radome daugiau kariuomenės, ypač daug buvo kazokų, kurie jodinėjo į visas puses, darydami žvalgybą.

Pernakvoję, traukėme toliau. Eiti buvo labai sunku, nes turėjome neštie s visą amuniciją, rubus ir šikšninę terbą ant kupros; juk yra sakoma, jog kelionėje ir gaidys avinu virsta. Nebutų taip blogai buvę, kad ne tos kojos . . . mat, išėjau mažokais batais, tokiai kelionei visai netinkančiais; kojos sukaito, pabrindo, nors iš proto eik, o čia negi sakysi, jog nebegaliu eiti, dar gausi ant muilo ir tiek. Suprantama ne aš vienas taip kentėjau; kiti nusiavę kojas, ėjo basi. Sutrintosios puslės, basiems einant, greit prasimušė į akmenis, ir daryk, ką nedaręs: kraujai maišėsi su smiltėmis. Vargais negalais pasiekėme nakvynę pas kaž-kokį ukininką. Čia man pasisekė savuosius batus išmainyti į dideliausius žieminius batus, kuriais tasai ukininkas audavosi žiemą, didžiausiais speigais. Tie batai svėrė mažiausiai penkias dešimtis svarų, bet aš tuomi išgelbėjau savo kojas.

Trečią dieną pasidarė kelionė dar sunkesnė, nors batai kojų, nebespaudė, bet sutrintosios puslės prasitrynė, pasidarė žaizdos. Be to dienos buvo begalo karštos, stigo vandens. Jei kame-nors ir atrasdavome šulinį, vistiek visi nesutilpdavome atsigerti. Kaikame ir vyriausybė gynė sušilusiems gerti šaltą vandenį. Feldfebeliai daug turėdavo darbo, kolei atstumdavo kareivius nuo šulinio, mušdami jų sudulkėjusias nugaras bizunais. —

Pasiekėme Naumiestį, čia jau pirmą sykį pamatėme karo darbus: miestelis gerokai apdaužytas, vokiečių-gi pusėje miestelis Širvintai visai bebaigiąs degti. Kariuomenės — daugybė. Mus iškilmingai sutiko X armijos vadas.

Tarp kareivių — labai geras upas ir dvasios pakilimas, nes matomai buvo skelbiama žinia, jog vokiečiai jokiu budu nesugebą sulaikyti rusų šaunius pulkus ir kazokų burius. Daug kareivių girtų ir prisiplėšusių įvairių blizgučių. Pastebėjau daug sodiečių, kurie maišėsi tarp kareivių ir supirkinėjo įvairius daiktus. Vienas sodietis priėjęs prie manęs gyrėsi: „Mašina verta devynių dešimtų rublių, aš-gi pirkau ją už penkis rublius!"

Klausiu, kokiu budu?

„Mat kareiviai parneša iš Prusų".

Laimėjimas buvo musų pusėje, vokiečiai pergalėti ir toli nustumti nuo rubežiaus, miestelyje-gi gali gauti, ko tik širdis nori: degtinės, vyno, cigarų, saldainių, kvepalų ir tt.

Tasai pasisekimas sumušti vokiečius parubežyje ir leisti kareiviams taip plėšti, man netiko, ėmė baimė. Maniau sau: Duok Dieve, kad taip butų lig galo, bet prisiėjus atsilyginti, gali mums brangiai prisieiti užmokėti.

Papietavę, išsiskirstėme po miestelį. Rytą-metą sukilome anksti; buvo vyriausybės įsakyta, gerai susitvarkyti, nes tą dieną turėjome pereiti rubežių. Susirykiavę, ištraukėme iš Naumiesčio į pietvakarius. Kelionė žymiai pasunkėjo, nes buvo įsakyta, nesiskirstyti ir neatsilikti, kas valandą galėjome sutikti vokiečius. Taip ėjome ilgas valandas ir vis rubežiaus nebuvo, matėme tik toje pusėje daug gaisrų.

Rugpjučio 17 dieną apie trečią valandą po pietų perėjome Prusų rubežių. Toli tebesant, buvo žingeidu pamatyti, kas tas per rubežius, dabar pasirodė, jog tai niekas kitas kai paprastas griovys, už to griovio gi ta pati Lietuvos žemelė, tik čia buta kitokios tvarkos.

Žemė puikiausiai išdirbta, trobesiai gražųs, tik nebedaug jų belikę: vieni sudegę, kiti tebdegą. Žmonių visai nesimatė, tik kame-nekame koksai senelis prie karvių. Galvijų, arklių ir kitų naminių gyvulių buvo pilni laukai; visi neramųs, suvargę, gąsliai baubdami, arba žvengdami jieškojo savo namų. Musų kareiviai tačiaus pradėjo naudoties proga ir šaudyti kiaules po laukus.

Einant vis tolyn, to krašto gražumelis durte durė į akis, ypač pastebėjau sodnelių puikų aptaisymą. Kilo man mintis, jei tie žmonės taip mokėjo savo kraštą tvarkyti, tai jie mokės jį ir apginti, mums čia ne vieta.

Truputį dar pasistumę pirmyn sustojome pasiilsėti. Čia buta didoko sodžiaus ar miestelio, bet visas išdegintas, kamenekame tik stovėjo pusiau apdegę namų griuvėsiai, o tų gyvulių pakrikai klaidžiojimas, jų klyksmas darė tikrą pragarą.

Davė mums pietus, kurie buvo tikrai kariški, ypač savo nešvarumu; mat virėjai daug nesidarbavo, pripylę katilus vandens, įmetę keletą pakelyje išrautų galvijinių burokų, taip-gi įdėję vieną antrą pusiau apipeštą žąsį, važiavo toliau. Mano draugai po tokių pietų, matydami tokią gyvulių ir paukščių daugybę, sumanė pasidaryti antrus pietus: vieni kasė bulbes, kiti

šaudė kiaules ir žąsis, bet vos tik tokiu budu pasidarėmė puotą, umai davė ženklą į kelionę. Visa išvertėme ant dirvono...

Beeidami toliau, užėjome vietas, kame neseniai dar buvę mušiai. Užmuštųjų lavonai buvo palaidoti, bet taip visokios amunicijos ir ginklų — primėtyti laukai; žolė nutrypta ir žemėmis apnešta, vietomis kraujo klanai... baisu darėsi...

Taip mums beeinant, atėjo vakaras. Visai nežinojome, kur musų kelionės galas, ir ar toli beturime eiti; jau gerokai sutemo, mes-gi vis dar žingsniavome. Musų vyresnieji, matos užsirupinę, nuolat žiurėjo į žemlapius, bet ar jie nieko nesuprato, ar jų galvos buvo sunkios, nes per pietus buvo gerokai įraudonavę. Beklaidžiodami susilaukėme tamsios naktužės. Apylenkėse — vieni gaisrai ir galvijų klyksmai. Neapsakomai pavargome, tebėjome tomis pačiomis kojomis, kaip iš Naumiesčio. Kareiviai taip pavargo, jog nebgalėjo bepaeiti: kur tik apsistos, čia ir bemiegą. Galų gale vyresnieji nutarė nakvoti ant vietos, savo pulko nesuradus. Įsibriovėme į tuščią kaimą, tik vieno šunelio girdėjosi kaž-kame balsas. Iš to spėjome, jog ir žmonių čia turėjo buti, kurie kas valandą galėjo saviesiems pranešti apie musų nakvynę. Bet ramiai parnakvojome. Išaušo puiki dienelė, visi buvome pasilsėję, vyresniųjų nebsisuko galvos, žiurint į žemlapį. Greit suradome tikrąjį kelią ir tiesu-tiesiausiai išėjome prie savo pulko štabo. Tai buvo 19 rugpjučio.

Pasistiprinę, traukėme toliau. Čia pirmą sykį per musų galvas perlėkė vokiečių orlaivis, bet nei jis mums, nei mes jam nieko nedarėme, vis, tik skubėdami ėjome pirmyn. Musų nuvargimas buvo didžiausis, nes jau šešta diena, kaip ėjome be poilsio, kelionei-gi nesimatė jokio galo. Kas kart aiškiaus girdėjosi armotų dundėjimas ir vis labiaus buvo šalis nuteriota. Tą dieną nepaprastai skubinomėsi eiti, net ir pietus begavome tik patį vakarą; ir vos tik susėdome valgyti, kai vėl išgirdome komandą kelties ir eiti, buk vokiečiai pralaužę musų frontą. Pasidarė bruzdesys: čia pietų gaila, čia eik nevalgęs į mušį!... Bet kareiviui nieko nėra negalima. Akymirksnyje susirykiavome. Čia paskirstė mums darbą, mane paskyrė prie patronų dėžės, kad dabočiau ir kur reikia patronų priduočiau. Tai vienas iš pavojingiausiųjų darbų.

Sukomandavojo eiti pirmyn, bet kur ir kaip, niekas nežinojo. Persigando kareiviai, niekas nei žodelio nebištarė, pasidarė baisi tyla.

Įėjome į išdegintą sodžių, čia stabtelėjome, matos vokiečiai buvo sulaikyti. Stačiatikių popas davė palaiminimą, mes-gi katalikai nematėme savo kunigo, nors visas pulkas buvo beveik iš vienų lietuvių.

Dar palaiminimui nepasibaigus vėl buvome pareikalauti. Išėjome iš sodžiaus ir pamatėme plačiausius, akimis neapmetamus laukus; nieko tenai nebuvo matyti, tik kame-nekame jodinėjo žvalgų buriai; tuomi tarpu armotos be perstojo dundėjo.

Priešakinės eilės gavo paliepimą, truputį grįžti atgal, nes buk vokiečiai ir-gi atsitraukę; tuomi tarpu nežinia iš kur tarp vidurinių jų musų eilių prasplito žinia, buk štai vokiečių raitarija puola ant musų! Kad-gi nepersigans karininkai ir kareiviai; musų kuopos vadas kriste nukrito nuo arklio, ir buk dar norėjo suturėti kareivius kaž-ką nežmonišku balsu šaukdamas, bet kas beklausys: vieni bėga atgal, kiti nori išsiblaškyti, kiti virste virsta į patvorius ir į ravus, kiti griebia už šautuvų. Bet musų laimė, vokiečių nesimatė.

Vargais-negalais pulko adjutantui pasisekė persigandusius surykiuoti. Kad toje valandoje butų pasirodę bent keli vokiečių kareiviai, musiškiai butų kitas-kitą durtuvais subadę, bet laimė, vokiečių nematėme.

Sugrįžome atgal į tą vietą, kurioje taip nelemtai valgėme pietus; vadai paliepė čia ir pernakvoti, nes labai vėlu bebuvo. Armotos dar labjau suskato dundėti, rodės kad tenai pragaras verda.

Sužinoję, jog čia nakvosime, beregint užnikome skleisti šiaudus ir gulti eilėmis, vakarienė-gi nei vienam nerupėjo, nes iš pavargimo vos bestovėjome ant kojų.

Vos tik suskubome pasiskleisti šiaudus ir pasidėti amuniciją, kaip gavome paliepimą 9tai ir 10tai kuopom eiti į sargybą, kad vokiečiai nakčia neprieitų prie armotų. Devintoje kuopoje buvau ir aš. Tokia sargyba teko tiedviem kuopom dėlei to, jog jiedvi laike kilusios panikos daugiausia padariusios betvarkės!

Štai tau, kuma, ir užgavėnės! Štai tau ir poilsis! Vėl taisykis ir eik! O čia vos besituri žmogus ant kojų, nėra žodžių, kad tą nuovargį ir sielos stovį tinkamai nupiešti.

Ėjimas į sargybą buvo labai baisus: naktis tamsi, tik tarpais gaisrai švietė ir rodė mums kelią. Taip-gi nemažas pavojus buvo ir iš vokiečių pusės, nes jie budami savo krašte, labai greit galėjo mus pamatyti, bet vis-gi laimingai pasiekėme paskirtą vietą.

Ėsant sargyboje, reikėjo ramiausiai užsilaikyti, buvo uždrausta kalbėti, rukyti, sėdėti bei gulėti, reikėjo knirupščiam ant pilvo gulėti ir šautuvą rankoje turėti. Mirtinai nuvargusiems kareiviams, juk tai negalimas daiktas ilgai ištesėti, daug kareivių pradėjo balsiai knarkti. Tokiems miegtpuviams vadai spardė kojomis į pašones, arba maudavo į kuprą su šautuvo aptaisu.

O tos nakties šaltumėlis! rodos jokio apsiausto neturi ant kupros! Praslinkus kelioms, gana ilgoms valandoms, kuomet viskas nutyko, mes atsitraukėme truputį atgal ir gavome valandelę primigti.

Nepradėjus aušti, sukilome; tik žiurime, jog kitos visos musų pulko kuopos besančios prie musų. Skubiai traukėme toliau.. Matos lig aušros reikėjo užimti svarbias pozicijas, nes mes ėjome nepaprastai greit. Lig aušra pasirodė, mes jau buvome toli nuėję ir prakaitas varvėjo nuo kiekvieno plaukelio.

Beeidami, užėjome savąsias armotas, jos puikiai sustatytos ir matos neramiai laukė aušros, kad pradėti savo darbą, jos dar matos buvo neatšalusios iš po vakarykštės darbuotės. Musų užpakalyje, rytų šalyje pasirodė pirmieji aušros spinduliai, jie buvo rausvai raudoni, lig krauju pasruvę. Beregint suskato armotos veikti.

Tekėjo saulelė, bet labai nedrąsiai, matos, ir jai geriau butų buvę tą dieną nešviesti. Kiekvienas iš musų liudnai žiurėjo į tą saulužę, bet ją užsileidžiant retas kas bematė. Buvo aišku, jog sunki kova draug su mirtimi stovi musų priešakyje....

Išaušo tat puikus rytas, rugpiučio 20 diena.

Suėjome daug įvairių kariuomenės rušių, puikųs vyrai, net malonu pažiurėti; iš abiejų pusių prasidėjo smarkus šaudymas iš armotų, jau matėme šrapnelius sprogstant, vieni trūkdavo musų priešakyje, kiti-gi lėkdavo per musų galvas.

Apie septintą valandą rytą prasidėjo tikrasis mušys; šautuvų, kulkosvaidžių ir armotų balsai susiliejo į vieną kaž-kokį baisiausį trenksmą, kursai virte virė be jokios pertraukos!

Kaikurios musų pulko dalys tuojaus liko pašauktos į mušį, musų-gi trečiasai bataljonas pasiliko rezerve. Vis-gi buvo baisiai nejauku.

Laiko turėdami, vieni prausės, kiti virė arbatą. Aš pasitraukiau truputį nuo savųjų į kalnelį. Žiuriu vakarykščiojo mušio pėdsakai: iškasta daug duobelių; matomai norėta apsidrausti nuo kulkų; vienoje kraujų klanas, dar nevaliojęs susėsti į žemę, kitoje

šovinių skeveldros; kitur kritęs didžiųjų armotų šovinys, išnešta didžiausia duobė.

Susirinkome kareiviai arbatos gerti, jautėsi tarp musų kažkoksai draugiškumas, kalbėjome ir drąsinomės, ištikus reikalui, žadėjome kitas-kitą gelbėti. Buvo aišku, jog geriame arbatą paskutinį sykį, bet niekas iš musų to nedrįso tarti, nes ir taip sunku buvo sužlioburus, kąsnis nuryti. Valanda buvo baisi, tik reikėjo pakelti akis aukštyn ir matyti, kaip šoviniai sprogsta....

Bestovint mums vienoje vietoje, matos vokiečiai mus pastebėjo ir paleidė į mus iš didžiosios armotos; bet šovinys perlėkė per musų galvas ir nukrito užpakalyje už kokių penkias dešimtis žingsnių. Musų karininkai paliepė mums išsiskirstyti. Prisklido kareivių pilni atšlaitai, ir laukėme kas bus toliau....

Mušys ėjo vis smarkyn. Pradėjo grįžti iš tenai sužeist'eji; parlėkė sužeisti arkliai be raiterių; o jų tas pašėlęs lėkimas, balnas nusmukęs į papilvę, bet bėga iš paskutiniosios....

Sunku aprašyti, kaip čia buvo sunku laukti. Reikėjo iš paskutiniosios save raminti, nes ir taip pritrukdavo kantrybės, bevelyji tuojau eiti ir tiek. Tasai laukimas taip privargino, jog įmanytumei gyvas lįsti į žemę!...

Gavome žinią atsitraukti; visų kareivių net akįs prašvito iš to džiaugsmo, bet neilgam. Vos pasistumėme atgal kokius tr s šimtus žingsnių, kaip vėl mus sustabdė. Pasirodęs reikalas mums geriau pasislėpti. Sugulėme prie plento gražiais medžiais apsodinto; skersai plento bėgo upelis, o par jį buvęs d:delis tiltas, bet jis dabar išsprogdintas. Iš karo lauko vis ėjo sužeistieji kareiviai ir bėgo arkliai lig to tilto; čia jie nuo žaizdų baigdavo savo amžių. Beregint privirto jų didelė kruva.

Mums čia taip besislapstant, umai musų užpakalyje pradėjo degti puikus dvarelis, pasirodė, jį uždegė šovinys, iš didžiųjų vokiečių armotų, į mus taikomasai. Laike mušių taip nutikdavo labai tankiai; vokiečiai kaltindavo rusus, buk jie tyčia deginę trobesius, bet aš niekame nemačiau, kad rusai tyčia padegtų trobesius.

Taip mums besidairant tai į gaisrą užpakalyje, tai į šovinių sprogimą priešakyje, atjojo prie musų vado kaž-koksai dragunų karininkas; jis kaž-ką pasikalbėjo su musų vadu ir atgal nujojo. Bet netrukus žiurime vėl atlėkęs nesavyje ir šuktelėjo: „saviesiems į pagalbą!“

Tie jo žodžiai kaip griaustinis trenkė į mus; visi likome kaž-kokie nenormalųs; nei vienas kareivis nesakė nei žodžio savo

draugui, nebuvo nei jokios komandos, bet kaž-kaip savaime jau žinojome kur eiti, ir užkartą visi pradėjome eiti.

Kas tuomet dėjosi kareivio širdyje, to neaprašys joksai kad ir gabiausis rašytojas, nenupieš joksai kad ir bukliausis dailininkas, tai žinojo tik vienas Visagalis. Ta kareivio širdis norėjo kviesti į liudytojus dangų ir visą žmoniją, kad užprotestuotų, kaip galima varyti į mušį kareivius taip nuvargusius ir taip išalkusius. Nestebėtina, kad tokioje valandoje ir mirtis — nebebaisi.

Ta baisi valanda regimai padarė didžiausią permainą musų vadų sieloje. Ligšiol tankiai prisieidavo girdėti iš jų lupų „trilipius" ir kitokius „švelnius" žodelius, dabar-gi likome jiems broliais! Tik girdisi „bratcy"!

Kai tik pradėjome eiti, tuojau šrapneliai užniko trūkti zalpais virš musų galvų, ir skeveldros zvembdamos lakstė aplink mus. Visa musų pagalba buvo kristi prie žemės ir laukti kolei nutrauks koją arba ranką. Nemaža kareivių visai nebeatsikėlė. Bet vis-gi didžioji dalis likdavo nesužeista ir turėjo žygiuoti toliaus. Taip ėjome po tokia ugnimi pusantro varsto.

Buvau minėjęs, jog mane paskyrė daboti patronų dėžę, kuri buvo vežimelyje, tą-gį vežimelį vežė vienas arklys. Be manęs čia dar buvo du kareiviu. Mes trys ir tasai vežimas traukėme paskui susirykiavusių eilių truputį atsilikę. Vokiečiai matomai, pastebėjo arklį ir kruvelę žmonių, todel labjau taikino į mus. Kur sprogs, kur nesprogs šrapnelis, ant musų-gi vežimelio atlekia bent po kelis už syk. Aš tai patėmyjęs, greit supratau, jog musų patronų dėžę giltinė raus, todel tyčia atsilikau bent už keliolikos žingsnių. Ir vos suskubau tai padaryti, kad-gi sprogs šrapnelis ant pat vežimo viršaus: užmušė vežėjį, apdraskė dėžę ir sužeidė arklį, kurs kaip pašėlęs bėgo atgal, bet tokiu bėgimu, jog tekiniai žemės nebesiekė; šoviniai gi išlakstė į keturius vėjus.

Likau liuosas, berupėjo tik viena gyvastis. Besižvalgant, kas daryti, kad-gi nepaleis vokiečiai iš kulkosvaidžių ir šautuvų į mus piškinti; kaip žolė krinta nuo dalgio, taip virto kareivių eilės. Kas tik nesuskubo prikristi prie žemės, arba prikritęs pakėlė galvą, tam nebreikėjo besikelti. Begulint ant žemės kulkos sukapojo šinelius ir terbas nuo nugaros nudraskė. Pasidarė tarpe kareivių nesvietiškas klyksmas; daugel kas gavę pamišimą, arba nebgalėdami iškęsti kulkų zvembimo, šoko bėgti, bet tie visi krito negyvi. Aš prikritęs prie žemės ir-gi nežinojau, kas daryti,

ir mano dirksniai nebegalėjo iškęsti kulkų pašėlusio zvembimo pro ausis. Nepakeldamas galvos, patėmijau, jog dešinėje pusėje kaip ir mažesnis tebuvo kulkų staugimas. Galvą turėdamas prie žemės prispaudęs, aš paslinkau į tą pusę ir tuojau pajutau, jog čia liuosiau, ir man buvo proga atgauti dvasią. Pakėlęs galvą apsidairiau, bet nieko nemačiau, tik kareivius į kruvas suvirtusius, iš tolo išveizėjo, jog jie negyvi.

Nei vadų matėsi, nei jokios komandos girdėjosi. Kas daryti? Pamačiau netoli mažą bakužę ir nieko nelaukdamas leidaus iš visos vėkos tenai bėgti. Kad-gi nepašels vokiečiai į mane šaudyti; net šalip stovinti tvora braškėjo nuo kulkų, bet aš tą bakužę pasiekiau. Čia maniau rasti savuosius, mačiau jų keletą čion bėgant, bet neradau nei vieno. Pasidarė baisu, ypač, kad kulkos ir per sienas lindo. Už bakužės patėmijau giloką ravą, šokau tenai bėgti, bet vokiečiai mane vėl pamatė, kad-gi nepradės duoti iš šautuvų, kad net ravo skardys drebėjo ir velėnos į padanges lakstė, bet jos manęs pasiekti negalėjo, aš čia buvau apdraustas.

Žiuriu, tuo pačiu ravu beatlekiąs musų pulko kareivis, šaukdamas „ Bėgkiva, tuoj vokiečiai pagaus mudu, jie už dviejų šimtų žingsnių!“

Ir jis, nieko nepaisydamas, iššoko iš ravo ir nubėgo. Žiuriu beatbėgąs nesavyje kitas kareivis, net iš musų kuopos, lietuvys Šakėnas, valdininkas iš Beisogalos pačto stoties. Klausiu:

— „Kur bėgi? ir kas nutiko?“

— „Ar tu nėžinai, jog visą musų pulką vokiečiai kaip pjaute išpjovė!“

Ir tuo matymu jis šoko iš ravo ir nubėgo, kulkų vejamas. Perėmė šiurpuliai! Kaip čia dabar šokti iš taip geros užlandos į kulkų spytlius? Bet pasiduoti vel bloga, prisiklausius anų baisenybių, kokias vokiečiai darę su nelaisviais?! Kas bus, tas, bėgsiu. . .

Iššokęs ant ravo kranto, atsigryžęs pažiurėjau, nejau-gi taip arti yra vokiečiai! Ištikrųjų, už kokių trijų šimtų metrų, aiškiai mačiau ilgoką vokiečių eilę, kurie ant vieno kelio priklaupę be paliaubos šaudė į mus!

Aš kiek tik begalėdamas, nu-gi bėgti, bet nuo kulkų ar išbėgsi? ir tuojaus peršovė man kairiąją ranką, išilgai nuo alkunės lig čiurnio.

Iš mano pusės buvo tikra beprotystė pulti į tokį didelį pavojų, reikėjo pasiduoti. Bet atsiminus tą peklišką kulkų zvem-

bimą ir žemės po kojų ardymą, kad mane tesužeidė tik į ranką, aš laikau tai tikru Dievo stebuklu.

Budamas taip didžiame pavojuje aš neužkartą pajutau, esąs sužeistas, bet vis bėgau tolyn. Tik žiuriu begulįs ant lauko, sunkiai sužeistas į galvą ir kraujais apsipylęs anas rusas, kurs pirmasai atbėgo į griovį. Jokios pagelbos aš jam suteikti negalėjau, bet vargu ir bebuvo reikalas, nes jis buvo visai prie mirties. Bėgu tat toliau ir pradedu jausti didelį sužeistosios rankos skausmą ir širdies silpnumą, bet sustoti ir dvasią atgauti nebuvo kuomet. O-gi žiuriu, mano draugas Šakėnas besėdįs po druto medžio, jis nesužeistas. Atsisėdau ir aš, nes tasai medis gynė mudu nuo kulkų, kurios smego į jo liemenį. Tiktai čia galėjau apžiurėti mano peršautąją ranką; ji buvo kraujais apdžiuvusi ir gerokai suputusi.

Bet ir čia mudu ilgai ilsėties negalėjova, nes vokiečiai matėsi ir kulkos smego į medį. Aš nelabai galėdamas bėgti, norėjau prikalbėti draugą pasiduoti į nelaisvę, nes vokiečiams taip arti esant, bėgimas buvo kur kas pavojingesnis. Bet draugas, budamas nesužeistas, nesutiko su mano nuomone ir nei žodžio nepasakęs, šoko bėgti. Kas gi man bedaryti? Parmečiau akimis plačius apmirusius laukus; visur tyla, tik retkarčiais girdėjosi šautuvų barškėjimas ir širdį perveriąs sužeistųjų dejavimas! Apėmė mane baisus liudnumas, norėjau pamatyti savuosius, bet veltuo, matos nuo žmonių nebebuvo iemta man gauti jokios pagalbos. Vienas Dievas bebuvo mano Apginėjas ir Tvirtybė. Atsidavęs Jo valiai, vos galėdamas pakęsti sopulius, bėgau ir aš, kad nepasilikti nuo draugo. Kulkos vėl švilpė, zvembė ir staugė pro ausis. Vargais negalais prabėgau ilgoką trukį, atsidurėva abu su draugu netoli didelės lauko daržinės, nutarėva sprukti į tą daržinę, bet tame akymirksnyje peršovė man koją per-pat kelį ir aš pargriuvau. Mano draugas išliko nesužeistas ir mumdviem pasisekė sueiti į tą daržinę. Vėl tarėvos, kas daryti? Jis norėjo dar bėgti, nors vokiečiai jau buvo už kokių dvidešimties metrų, bet paklausė manęs ir nebebėgo. Sulindova į baldų prikrautą kerčią ir laukėva, kas bus. Aš iš nuovargio, daugybės kraujo nubėgimo ir skausmų nebejaučiau jokios baimės, tik norėjau, kad greičiau mane užmuštų ir ta kankynė baigtųsi. Kolei vokiečiai mudu prisiginė, draugas aprišo mano žaizdas.

Čia laikau reikalinga nurodyti, kaip karo ir mušio baisenybės veikia į žmogaus protą ir jausmus. Esant kulkų ir šrap-

nelių ugnyje, žmogus tik ir nori, kad greičiau užmuštų, bet kadangi tasai užmušimas vis traukiasi toliau, tad žmogus patsai nori sau galą padaryti. Štai kad ir mano tasai draugas: rodos, toje daržinėje pasislėpus reikėjo tik ramiai laikyties ir laukti nakties, bet toli gražu taip nebuvo. Mat, draugas likęs nesužeistas, manė, jog tame pragaro ir mirties sukuryje žmogus sveikas likti negali. Jis man sako: „Ar žinai ką, Jonai, tu niekam nieką nesakyk, aš šausiu sau į ranką!“ Nepaprastas buvo mano išsigandimas; maniau, jis gali nusišauti, kaip paprastai tokiose aplinkybėse su kareiviais budavo!... Nieko netrukus pasigirdo šuvis, šautuvas iškrito jam iš rankų ir jis pats krito ant žemės. Atrodė, jog jis nebegyvas. Aš nebturėjau spėkų, jį apžiurėti, bet jis po valandelės atsikėlė, ir pasirodė, jog tik dešiniosios rankos pirštą tenusišovęs.

O-gi žiuriva, priėjo vokiečių pilna daržinė! bet jie mudviejų nepamatę, greit išėjo. Dabar turėjova gerokai laiko apsiraišioti žaizdas ir pasilsėti; mat pirmosioms vokiečių eilėms praėjus, kitos eilės teatėjo tik po geros valandos. Bet tie antrieji vokiečiai taip neskubėjo kaip pirmieji, jie pradėjo toje daržinėje dairyties po visus kampus. Vienas pradėjo tiesiai eiti į tą užkampį, kame mudu buvova, net plaukai mumdviem stati sustojo iš baimės. Jis pamatęs mudu, kad-gi suriko nežmonišku balsu: Russen! Tuojau visi atkišo šautuvus į mudu ir liepė eiti prie jų, rankas iškėlus aukštyn!

Baisi valanda! Viena, kad negalėjau paeiti, turėjau rėpla šliaužti, o antra, eik tu žmogus, prieš atkištus priešų šautuvus! Bet einava. Priėjus, atėmė ginklus ir amuniciją, padarė smulkią kratą. Bet po to jie pasidarė malonesni, pradėjo klausinėti, kas per vienu mudu esava, ar ne kazoku. Paaiškinus, jog nesava kazoku, bet lietuviu iš Kauno rėdybos, jie liko dar malonesni. Pasirodo, jog rusų skelbimuose apie vokiečių žiaurumus buvę perdėta, bet buvo daug ir tiesos. Kozokų gyvų nepaleisdavo. Su mumdviem apsėjo žmoniškai; nors vienas parodė šautuvą, paprašius gerti, bet antras su malonumu davė.

Jų tarpe bėsąs vienas lenkas, su kuriuo aš galėjau susikalbėti. Paklausiau, ką su mumdviem darysite? Jis apžiurėjo mano žaizdas ir pasakė: „Tave čia paliksime, tavo draugą imsime su savim. Taip ir padarė.

Pasilikus man vienam, pasidarė kaž-kaip keista, karo man jau kaip ir nebebuvo, bet bijojau, kad koksai paprastas vokietys-

sodietis, mane radęs, nenužudytų. Man taip bemąstant, iš šiaudų išlindo keletas didelių paršų, kurie tiesiai puolė prie manęs, matos kraujo kvapas juos traukė. Gerai, kad turėjau vieną ranką sveiką, o kad ne, tad visoko butų buvę, nes paršai, matos, dikčiai norėjo šviežienos!

Laimėjęs mušį su vokiečių paršais, pradėjau mėginti kelties, vis-gi pasiremdamas basliais, galėjau paeiti. Radau šulinį, bet vieną ranką teturėdamas, negalėjau pasisemti vandens. Paėmė žingeidumas, kas dedasi tuose laukuose, per kuriuos prisiėjo bėgti. Apsižvalgiau, visur buvo tyla. Bet po valandos, pradėjo eiti didelė vokiečių kariuomenė, puikiausiai surykiuota ir didžiausioje tvarkoje. Puiku buvo žiurėti į ilgiausias visokeriopos rušies kariuomenės eiles. Kilo mintis, jog rusai niekuomet neužsituiės prieš vokiečius.

Už mažos valandelės rusai pradėjo smarkiai šaudyti; vokiečių kariuomenė, kaip matai, pasiskleidė, atvažiavo jų artilerija, su stojo visai netoli mano daržinės ir užniko ir jie šaudyti. Kilo didžiausis mušis.

Buvo pavojus, kad rusų šoviniai nepataikytų į daržinę, bet didesnis pavojus buvo nuo vokiečių; mano padėtis pablogėjo, prisibriovė jų pilnas kiemas ir daržinė; vieni manęs nepamatė, bet antrieji pamatę mane, puolė su durtuvais kaip velniai.

Pamatę, jog aš be ginklų ir visai kruvinas, nieko nedarė, tik pristatė vieną kareivį mane saugoti. Jis pasirodė esąs lenkas ir su juo susikalbėjau. Man ta vieta išveizėjo pavojinga ir aš prašiau, kad mane kur-nors kitur nugabentų, bet jis pareiškė tą pačią taisyklę, jog sužeistųjų jie neima....

Atėjo ir vakaras, mušys nėjo didyn, bet šaudėsi ant vietos. Atvažiavo lazareta; tarp feldšierių bėsąs vienas lietuvys, kurs mane labai nuramino. Betemstant atvežė daug sužeistų, vokiečių ir rusų. Žiuriu, tarp jų bėsąs vienas musų kuopos kareivis, žydelis Dubovič iš Sedos, — sužeistas į koją. Jis mokėjo vokiškai kalbėti. Tuojau vokiečiai įnirto jį klausinėti, kokio mudu esava pulko? Ar daug čia buvo musų kariuomenės? Atsirado vienas vokietys, kurs išsitraukė revolverį ir įrėmė žydeliui į krutinę: „Sakyk, kiek jusų čia buvo, jei ne, šaunu ant vietos!“ Žydeliui ir utėlės apmirė, bet aš nesupratau, kaip jis aiškinosi.

Netrukus tas pats vokietys pristojo ir prie manęs, bemokąs, bjaurybė, ir lietuviškai. Aš pradėjau net rugoti, sakydamas, ką eilinis kareivis gali žinoti, kiek eina kariuomenės, spėju, jog ir

tamsta nežinai, kiek čia yra vokiečių kariuomenės! Susigėdo vargšas, tai girdėdamas, įsikišo revolverį į makšną ir nuspudino.

Apstojo mudu vokiečių kareiviai, o tas jų linksmumas ir gerumas, duoda mumdviem cigarų, duonos ir vis sako: žiurėkite, kokie mes geri, o rusai sugavę musų kareivį, nupjauna jam ausis...

Atėjo ir naktis. Įkėlė mudu į vežimą ir kaž-kur vežė. Neilga važiavus, sustojo, iškėlė iš vežimo ir sunešė į didžiausią, šiaudų priskleistą daržinę. Čia jau gulėjo daugybė sužeistų kareivių, rusų ir vokiečių. Atsiguliau į šiaudus, susivyniojau į šinelį ir guliu, žaizdos vis-gi labjau gelia, bet vis dar pakenčiamai, o tarpe gulinčiųjų girdėti tiesiog žvėriški balsai. O tas oro sunkumas, ta smarvė!

Umai pajutau, jog kaž-kas kabinasi man į kojas. Žiuriu — kareivis: augštelninkas atsigulęs, vis varosi pirmyn. Žiuriu, visi jo viduriai ištraukti, velkasi paskui jo per šiaudus. Persigandau, bet ką darysi, reikia priprasti prie baisenybių. Nabagėlis tuojaus mirė. Buvo jis lietuvys, labai šaukėsi kunigo.

Tokiose tat apystovose praleidau rugpjučio 20 dieną 1914 metais.

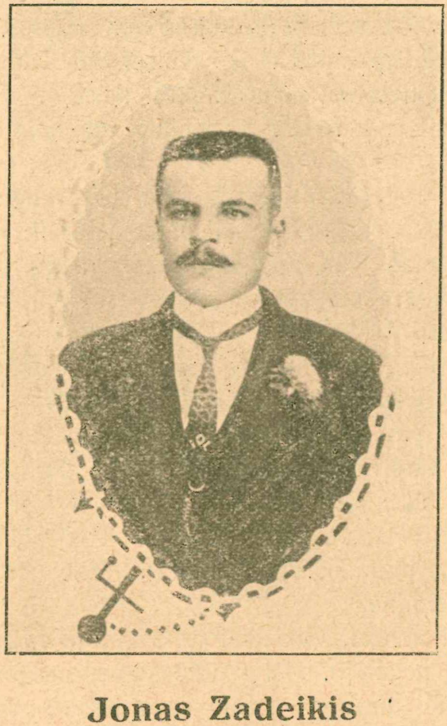
Išaušo 21 rugpjučio diena. Abu su draugu Dubovičiu išėjova iš daržinės apsidairyti: baisu ir pažiurėti: ravai-ne-ravai, kiemas-ne-kiemas visa apversta sužeistaisiais kareiviais. Ant gatvių amunicijos, sulaužytų šautuvų, šovinių kalnai priversti. Pasirodė, jog esava Malviškių sodžiuje, netoli Gumbynės. Atradova daug savo pulko kareivių, karininkų, kaikurie visai nesužeisti. Bet buvo ir baisiai sudraskytų kareivių. Vienam šrapnelis pataikęs į pat dantis, sudraskęs visą veidą, net ir liežuvis nutrauktas, o kareivis dar gyvas. Kitam šovinys nuplėšęs pečius, net plaučiai matėsi, kai duksuoja. Ir visi tie žmonės — lietuviai, kentėjo už „motutę“ Rusiją. Tos dienos baisenybes padidino saulės puikiausis užtemimas. Matydami tai kareiviai, dar labjaus nusiminė.

Ėjo dideli mušiai, vokiečiai nors žinojo mus čia esant, bet musų pasiekti negalėjo. Išbuvome tame pragare tris dienas; nei gydytojo, nei duonos. Labai daug išmirė nuo žaizdų, o kiti ir iš bado.

23 rugpjučio susilaukėme rusų, kurie susodino mus į vežimus ir išvežė iš Malviškių. Prisiėjo važiuoti tais pačiais laukais, kuriuose mušėmėsi. Lavonai dar tebėsą nelaidoti, jų pilni ravai, apnešti dulkėmis ir lapais. Jų tarpe buvo dar ir gyvų, kurie

šaukėsi pagalbos, bet kas čia skubės tau nešti pagalbą. Vežimas kimšte prikimštas sužeistaisiais, vietos nėra, o tu gulėk sau sužeistas ir žinokis! . . . .

Kol pradėjo aušti pasiekėme Stalupėnus; miestelis dideliai buvęs gražus, bet dabar visas išnaikintas, daug namų nudegintų, daug bedegą, gyventojai visi išbėgę, gatvės pilnos primėtytos įvairių daiktų. Čia išbuvome bent porą dienų ir matėme daug baisenybių. Privežė daugybes sužeistųjų, jie baisiai mirė, kad net šustis suvertė lavonų. Buvo tam tikri lavonų laidotojai; jie kasdavo duobes bent kelioms dešimtiems lavonų. Iškasę duobę, veždavo numirusiuosius vežimais ir versdavo tiesiai iš vežimo į duobę. Nerupėjo jiems nei kiek kunus sutaisyti, bet kaip kurs krisdavo, taip ir užkasdavo.

Jonas Zadeikis

25 rugpjučio pasodino mus į traukinį ir išvežė į Rusiją, mane pripažino kaip lengviau sužeistą ir paskyrė į Maskvą. Kelionė buvo begalo įdomi, nes mes važiavome patįs pirmieji sužeistieji. Nepaprastus prisiėjo matyti reginius. Dar už kelių stočių nuo

Maksvos į musų vagoną įėjo trįs karininkai ir teiravosi, ar nėra kareivių iš 111 Dono pėstininkų pulko. Aš pasisakiau esąs, jie maloniai kalbėjosi apie rusų žygiavimus Vokietijoj', jie ir-gi esą paskirti į tą nelemtąjį pulką. Maskvoje į vagzalą priėjo begalės žmonių, kad mus pamatyti; kuomi tik kas galėjo, norėjo mums patarnauti. Generolai kište kišo mums savo tabokerkas; karininkai padeda išlipti iš vagonų, žmonės eidami pro šalį duoda piningus. Nuo stoties važiavome automobiliais. Gatvėse ir-gi žmonių minios: vieni šaukia ura, kiti meta piningus į musų automobilį, kiti žegnojasi. Patalpino mus labai švarioje ligoninėje Bet trumpu laiku tiek privežė į Maskvą sužeistųjų, jog nebebuvo kur dėti. Maskviečiams jie įkyrėjo, ir jau nebsutikdavo jų taip iškilmingai. “

Povilas Žadeikis

Rugsėjo mėnuo 1914.

Armotų trenksmai.

Pirmą sykį išgirdome Pašušvyje armotų balsą 10 rugsėjo dieną. Iš pradžių labai neaiškiai, tik prie žemės prikritus tebuvo galima girdėti. Tą dieną, kaip žinoma, ėjo mušiai ties Nordenburgu Rytprusiuose. Bet ant rytojaus balsai darėsi skardesni, o bent porai dienų praslinkus pradėjo net langai drebėti. Žmonės dideliai išsigando, įvairiems šnekesiams ir plepalams nebuvo galo. Sodžiaus ir smuklių politikams atsidarė platus laukas. Buvo aišku, jog rusų kariuomenė traukiasi atgal, vokiečiai-gi ją veja; tai rodė tas dalykas, jog armotų balsai atsiliepdavo toli už Kauno. Kaip-gi tat galėjo tos galingosios Rusijos nenuveikiamoji kariuomenė trauktisi? Ar-gi tat galimas daiktas, kad Rusija tai prileisti galėtų? Ar-gi tai narsioji kariuomenė, su tokiomis armotomis ir su kazokų buriais turėtų nuo vokiečių trauktisi ir vokiečiai ją vytų ne tik iš savo krašto, bet per Suvalkus iki Druskininkams? Visi taip šventai buvome įsitikinę į Rusijos galybę, matėme tą milžiniškai pakeltą upą, skaitėme laikraščius, kaip vienas kazokas menkame mušyje nuduręs devynetą vokiečių, o dabar? Nedyvas, jog sodiečiai užsimąstė, nei gabiausieji „politikai“ neįveikė jiems tų dalykų išaiškinti. Laikraščiuose jie skaitė vien tik rusų laimėjimus, jų baisiai didvyriškus žygius, o čia jie girdėjo visai ką kitą. Todel nevienas atėjęs, klausdavo: Sakyk, klebonel', kas tai per dalykai? Ar ilgai ir mes ramiai begyvensime?

Vežimų reikalavimai.

Rusų kariškoji valdžia pareikalavo nuo turtingesniųjų ukininkų, ypač nuo dvarininkų, kad jie nuo tam tikro arklių skaičiaus leistų vieną porą su vežimu ir vežėju karės reikalams. Taip-pat ir ukininkus kvietė, kad jie liuosa valia važiuotų su pora arklių ir vežimu. Valdžia žadėjo už kiekvieną vežimą ir porą arklių mokėti į mėnesį 90 rublių, vežėjui duoti valgį ir arkliams maistą. Kaikurie ukininkai važiavo, dvarininkai-gi priverstinai turėjo leisti bent keletą taip surykiuotų vežimų, žiurint į laikomųjų arklių skaičių. Visiems buvo liepta važiuoti į Vilkmergę, čia buvo visų tų vežėjų centralė valdyba. Prisirinko jų čia tukstančiai. Umai rugsėjo pradžioje visi vežėjai gavo paliepimą važiuoti per Kėdainius, Ariogalą ir Raseinius link Prusų rubežiaus. Kad-gi nepasileis važiuoti eilių-eilės vežimų; barš-

kėjimas-tarškėjimas — nesvietiškas. Bet ties Raseiniais liepta grįžti. Kolei tokios daugybės vežimų susisuko, prisklido pilni laukai, pilni sodžiai. Netrukus visus vežimus sušaukė į Kėdainius, sudarė į vagonus ir išvežė, kaip tuomet kalbėjo, į Gardiną. Dauguma manė, jog tie vežimai bus karui reikalingi tik trumpam laikui; bet rusų valdžia padarė kitaip, jinai nebatleido nei vežimų, nei arklių, nei pačių vežėjų, paskaitė tai kaip į kariuomenę priimtus žmones ir daiktus. Mokėjo algą ir davė valgį. Iš tos priežasties daugel kas apsigavo; manė pasivažinėsiąs kokį mėnesį ir sugrįšiąs namon, bet taip nebuvo. Martinas Koreiva iš Godų pats neturėdamas ką leisti į karą važiuoti, pasamdė kaž-kokį mažažemį. Kuomet tasai ilgai negrįžo, jo žmona kėlė ermyderius, ėjo į teismą, vis prieš Koreivą, bet nieko nelaimėjo. Valdžia neatsižvelgė į sunkią to mažažemio padėtį. Tarp dvarininkų kįlo klausimas, kam tie valdžios piningai, 90 rub. į mėnesį, privalo prigulėti, ar arklių savininkui, ar vežėjui. Bet man neteko patirti, kaip valdžia į tai pažiurėjo; taip išveizėjo, buk tie piningai prigulią savininkui, bent taip kalbėjo kaikurie karininkai. Įdomius nusidavimus pragyveno vienas vežėjas iš Pašušvio dvaro (netoli Krakių, pono Zaborskio savastis). Iš Kedainių jis likęs nugabentas į frontą netoli Augustavo arba Lomžos. Čia likęs vokiečių paimtas į nelaisvę ir su vežimu ir arkliais buvęs nuvarytas į vakarų frontą ant Francijos rubežiaus. Čia vėl pakliuvęs į anglų nelaisvę ir, dalykui išsiaiškinus, likęs liuosas ir perleidęs savo ponui laišką.

Grudų supirkinėjimai.

Valdžia reikalavo kariuomenei maitinti daug grudų; tam tikslui liko įsteigtos supirkinėjimo komisijos, daugiausiai jos veikė žymesnėse gelžinkelio stotyse. Tokia komisija buvo ir Beisogaloje; jinai priiminėjo javus pirmadieniais, piningų-gi atsiimti reikėdavo važiuoti į Panevėžį. Už visokius javus mokėdavo vienodą kainą, butent po rublį už pudą. Žmonės dideliai veždavo tenai savo javus, nes tai buvo vienintelė vieta, kame buvo galima savo javus parduoti, nu ir kaina buvo vidutiniška. Aš taip-pat nugabenau netoli tukstančio pudų rugių. Mano rugiai buvo labai geri, viršininkas parašė, jog priėmęs su dėkingumu. Mano rugiai svėrė 130 svarų rankinėmis svarstyklomis.

Panika Šiauliuose ir Radviliškyje.

17 rugsėjo dieną nežinia iš kokios priežasties pasklido Šiauliuose gandas, buk vokiečiai esą jau Kelmėje. Tarp gyventojų kilo didžiausias bruzdesys ir bėgimas. Rusų karininkai plikomis šoblėmis apstojo iždinę, kad tame sąbruzdyje nepagrobtų kas valstybės pinigų. Valstybės įstaigose, ypač vagzale prasidėjo tikras pragaras. Kiekvienas žmogus turėjo ką-nors sugadinti bei sulaužyti, kad netektų vokiečiams. Kiekvienas norėjo buti didesniu tėvynės mylėtoju, nes kas daugiaus gadino daiktų ir daužė indų, tas buvo tikru patrijotu. Jei kas-nors tokioje valandoje butų ramiai užsilaikęs ir nėkokio daikto negadinęs bei indų nedaužęs, tas be abejo butų pasirodęs germanofilu. O juk tokiu nei vienas rusas buti nenorėjo. Ta žinia apie vokiečių pasirodymą Kelmėje pasiekė ir Radviliškį. Čia mažiau valstybinių įstaigų, mažesnis buvo ir bruzdesys, bet vis-gi vagzalo valgykla (bufetas) liko sunaikinta ir visi indai išdaužyti. Važiuodamas kaž-kuomet į Šiaulius, įėjau Radviliškyje į valgyklą ir nenustebau: iš visų gražių-gražesnių valgyklos papuošalų nič-nieko neblikę, net ir stalai buvę sulaužyti. Iš tikrai tikėtinų šaltinių teko girdėti, jog tos panikos priežastis buvusi šitokia: Pono Gružaukio, Kelmės dvaro savininko, visa banda, gyliuodama lėkusi iš ganyklos namon; didelis gyvulių skaitlius, sukėlęs dideles dulkes. Netoli jodinėję kazokų žvalgai; pamatę dulkių debesis bekilstant augštyn, jie manė, jog tai vokiečiai ateina. Galvatrukiais atlėkę į Bubius ir davę žinią į Šiaulius, jog vokiečiai jau esą Kelmėje!

Tik vakarop panika benutylo ir aprimę patrijotai turėjo progos savo žygius apvertinti.

Lietuvių spauda karo metu.

Pasauliniame kare spauda pasirodė labai aštriu ginklu ir jinai pirmą sykį taip uoliai dalyvauja karo veiksniuose. Priešą šmeižti, jį žeminti, glėbius išmislų ant jo versti šiame kare pasirodė dideliu ir reikalingu daiktu; į karą įsitraukusioms valstybėms milijonais apsėjo samdyti sau spaudą. Senovėje ir viduramžiuose to paties buta, tik, suprantama, siauresnėse ribose. Juk ir Golijotas šmeižė ir pravardžiavo Izraeliaus kariuomenę, Lenkų su Rusais karėse nekartą kariuomenėm vienai ant vieno, antrai ant antro upės kranto stovint, abu priešu kiek beįmanydamu šmeiždavo vienas antrą. Dabar tą darbą turėjo atlikti

spauda. Visuose beveik laikraščiuose buvo užvesta tam tikra vieta: „Vokiečių žvėriškumai“. Savaime suprantama, jog ir Lietuvių spauda negalėjo atsilikti nuo rusų spaudos, kitaip butų grumojęs tokiam laikraščiui arba net ir visai, dar jaunai musų spaudai, pavojus buti uždarytai. Net juokai imdavo, kaip musų spauda pasiduodavo tai sugestijai. Kai-kurie laikraščiai mokėjo tokį stovį sunaudoti savo idejoms platinti. Reikėjo tik sugalvoti, kaip kokį-nors vokiečių privalumą prikergti savo idejiniam priešui, arba nors tik, kad ir nevykusiai, palyginti jį vokiečiams, tai jau buvo dideliausias darbas nuveiktas ir priešas tik dideliai sunkiai tegalėjo teisinties, neužgavęs rusų patrijotizmo. Tame dalyke tikrai stebėtiną gabumą parodė „Rygos Naujienos“. Visi kiti, kad ir įvairių pakraipų laikraščiai, karo žvilgsniu vienodos laikėsi taktikos, vadinasi už kitas - kitą kariavo plunksna prieš vokiečius, tik „Šaltinis“ padavė labai įdomią žinią, jog užėjus vokiečiams geriau esą pasilikti, negu bėgti; mat Suvalkiečiai tai patyrė ant savo kailio.

Spalio mėnuo.

Prusų ir jų turto gabenimas Rusijon.

Šio mėnesio pradžioje visa karo svarba nukrypo Varšuvos ir Galicijos link. Tenai rusai taisėsi pereiti Karpatų kalnus ir paimti Vieną, nes anuot kaž-kokio diplomato nuomonės: kelias į Konstantinopolį einąs per Vieną. Suprantama, ir vokiečiai visas savo pajėgas tenai traukė. Rytprusiai liko silpnai ginami, todėl rusai vėl įsibrovė į jų kraštą. Šį sykį jie ėjo per Tauragę ir paėmė Lauksargius. Antrasai rusų apsilankymas Prusuose buvo daug nuožmesnis, nes įsibrovus jiems pirmą sykį į vokiečių kraštą, nors gyventojai išbėgo, bet likusieji turėjo progos pranešti saviesiems slaptais tolkalbiais (telefonais) mažiausį rusų judėjimą. Ir be to rusams pralaimėjus mušius ties Mozurų ežerais ir besitraukiant atgal, vietiniai gyventojai gan veikliai padėjo savo kareiviams rusus novyti. Dėlei tų tat priežasčių rusai dabar nebepaliko savo užpakalyje nei vieno vokiečio; šiokį-tokį, ar seną, ar mažą, ar vyrą, ar moterį, ar sveiką, ar ligonį visus dėjo į vežmus ir vežė visais keliais, daugiausiai į Šiaulius. Man pačiam neteko tų nelaimingųjų žmonių matyti, bet kurie matė, apsakinėjo nepaprastus jų vargus; sveikieji buvo pabėgę, rusams atliko tik seni ir ligonįs, tokiu nejaukiu rudens laiku

baisiausiuose vežimuose reikėjo tiems nelaimingiems per šaltį ir per kiauras tamsias naktis buti kelionėje. Bajoras A. Seklinckis iš Martinaičių buvęs Šiauliuose tų nelaisvių lankyti. Jam apipasakojant net plaukai stati stojosi girdžiant jų vargus. Kaikurie prusai baisiai įpykę keikę ir net kumstes rodę, sakydami: „Jūs mus taip varginate, ir mes jus už kaklo virvę užnėrę vesimės“. Per Šiaulėnus ir-gi buvo gabenama tokių nelaisvių partija; net ir mano pašušviškiai juos matę, ypač kritęs jiems į akį vienas labai drutas prusas, kurs baisiausiais žodžiais keikęs rusus. Pašušviškiai labai stebėjosi, jog rusai girdėdami tuos keiksmus, nieko nedarė prusui. „Kad mes tai sakytumėme, mus tuoj' sušaudytų!“ kalbėjo žmonelės. Bet rusai gabeno į šią pusę nevien žmones, bet ir visą jų atrastą turtą, ypač gyvulius Šiauliai pilni buvo gyvulių, pargabentų iš Prusų. Bet jei jau žmonės kentėjo tokį vargą, tai ką besakyti, ką tie gyvuliai bekentėjo. Baugu buvo ir klausyties apsakinėjimus: arkliai — vieni kaulai ir oda; karvės — išsimetusios, jų tešmenįs perdegę, ir-gi vieni kaulai ir oda. Rusų valdžia nebturėdama kur tų gyvulių dėti, pradėjo siulyti žmonėms ypač dvarininkams, kad tuos gyvulius imtų. Sąlygos buvo kuoprieinamiausios: tą patį svarumą reikėjo atiduoti kitų gyvulių mėsa, bet po kelių metų. Nežinau kaip musų žmonės, bet dvarininkai ėmė tuos gyvulius. Taip Pašušvio dvaro užveizda, ponas K. Rimkevyčia paėmė gryniausios olandų veislės bent dvidešimtį žiemičių veršiukų. Jiems laikyti pastatė miške gurbus, kad netaip greit kas tą jo puikų darbą matytų, ypac jei vokiečiai kuomet ateitų. Ėmė gyvulius ne vienas ponas Rimkevyčia, bet daugybė dvarininkų. Prieš tokį žmonių varginimą nepakėlė balso nei vienas laikraštys, nei viena įstaiga, baugu buvo bent žodelį tarti už visų iškoneveikiamus vokiečius, nes nei vienas nenorėjo likti germanofilu. Dideliai malonu buvo, sužinojus, jog Vilniaus lietuvių komitetas nuo karo nukentėjusiems šelpti, drąsiai teikė pašalpą tiems nelaimingiems, iš kurių daugelis buvo musų broliai lietuviai, kad ir suvokietėję.

Karo nusitęsimas.

Didžiamjam karui kilus, daugel kas manė, geriau sakant save džiugeno, jog tasai karas gali trumpai tetverti. Net ir kaikurie rimti laikraščiai tai prisispirdami tvirtino. Tečiau, štai karas jau tęsiasi trečias mėnuo, jo-gi galo visai nesimato! Bet pasirodė labai įdomių dalykų, labjausiai Rusijos silpnumas, stoka

ginklų, amunicijos, labjausiai - gi piningų, Tą Rusijos neturtą galima buvo matyti ant kiekvieno žingsnio. Net savo kareivių nebepajėgė žmoniškai apdaryti; jie vaikščiojo apdriskę ir buvo apsiginklavę šimtmetiniais šautuvais, dėvėjo kailiniais arba miliniais švarkais, vien tik kryželis prie kepurės reiškė, jog tai Rusijos apginėjas.

Karui besitensiant vis tolyn, aiškėjo ir jo tikslas. Visos valstybės, kiek įmanydamos kratėsi, jog, gink Dieve, jos nekariaujančios dėlei kokio - nors grobio, arba savųjų rubežių praplėtimo! Vokietija tik ginanti savo vaterlandą, Rusija-gi kariaujanti, kad paliuosuoti pavergtąsias tautas. Nieko sau, puikus tikslas! Bet kokios tos tautos, nieka nesakė. Caras išleido į lenkus manifestą, žadėdamas jiems maišą malonių. Tuomi užsigavo kitos tautos, pradėjo murmėti ir rugoti, mat lenkams žadama šis-tas, o mums nieko. Tuomet išėjo paaiškinimas, jog analiogiškai lenkams busią ir kitos tautos laisvesnės. Bet tuomi tarpu visai nesimatė jokių laisvių, anaiptol, rusinimo ir lietuvių niekinimo darbas sparčiai buvo varomas pirmyn. Atsirado Rusijoj balsų, kurie caro manifestą lenkams taip aiškino, jog visos manifeste išvardytosios malonės teksią ne čionykščiams lenkams, bet tik užrubežiniams. Tad ko-gi begalėjo laukti kitos Rusijos slėgiamosios tautos!

Iš Pašušvio į Skuodą.

Ilgainiu prie karo pripratome ir jo nebtaip bebijojome. Baisi spaudos agitacija kaip ir įtikrino visuomenę, jog vokiečiai bus štai jau tuojau sumušti ir už savo nuožmumus nubausti. Niekas tad nebemanė, jog kuomet-nors vokiečiai galėtų lig musų ateiti. Todėlei gyvenimas nei kiek neiškrypo iš savo vėžių; viskas darėsi kaip ir prieš karą: rusai valdininkai girtuokliavo, nors stiprieji gėrimai buvo gaunami tik gydytojui paliudijus; kiti mušė kortas ir tt. Bet vis dar nesinorėjo tikėti, kad kulturingi ir apsišvietę vokiečiai duotųsi taip lengvai nuveikti.

Bet štai, mano gyvenime įvyksta dideliausia permaina. Atlikęs Šiaulėnuose 6, 7 spalio puikius atlaidus, sumaniau tiesiai par Radviliškį nuvažiuoti Panevėžyn, nes čia buvo visos valdiškosios įstaigos perkeltos iš Kauno. Radviliškyje sužinojau, jog tuomi pačiu traukiniu grįžta į Panevėžį iš Viekšnių J. M. Žemaičių Vyskupas Karevičius. Turėjau garbę važiuoti drauge su Juomi. Čia tad ir paaiškėjo, jog jis sumanęs mane perkelti į Skuodą

klebonu ir dėkanu. Net mano galva pradėjo suktіes, pamačius tas aukštybes, į kokias turėjau buti iškeltas. Apskritai imant, kaip ir maloniai palietė mane ta naujiena, nes Pašušvyje daugiau prisiėjo ukininkauti, negu kunigauti ir, tiesą pasakius, jau gerokai buvo nusibodę tokiame užkampyje gyventi. Iš antros pusės vėl kaip ir naudinga išveizdėjo karo laiku savo veikimo vietą permainyti. Grinkiškio žydai skaitė mane savo priešu už Vartotojų Bendrovės tenai įsteigimą; jie mane boikotavo, aš tai aiškiai jaučiau, kaip šioks-toks producentas. Vokiečiams atėjus jie butų galėję visą savo pyktį ant manęs nugiežti. Ir tuo žvilgsniu daug sveikiau išrodė persikelti į Skuodą. Nors Skuodo nežinojau, kas tai per vieta, bet numaniau jį esant dideliu ekonominio ir kulturinio gyvenimo centru. Jaučiau tenai eidamas kunigauti didžiausią atsakomybę, bet jutau savyje ir pajėgą pagal sąžinės visa tinkamiausiai atlikti. Juk tariau sau: negi veltuo dešimtį metų kamendoriavau Kamajuose pas taip šviesų ir gabų kunigą, kokiu buvo a. a. kunigas Jonas Jokimas; negi veltuo trejetą metų sekretoriavau šv. Kazimiero Draugijoj Kaune, uoliai dalyvaudamas politiškame anų dienų judėjime, žymiai praplėsdamas savo pasaulėžiuros skritulį. Tariau tat: pirmyn! Dievo Apveizda šaukia mane prie didesnių darbų ir vargų, bet bijoti nėra ko!

Nėra čia ko aprašyti tuos vargus ir žygius, kokius prisieina pakelti prie tokių persidanginimų, jie labai brangųs, ypač karo metu, bet kadangi juos butin[illegible]kti reikalinga, tat ir taip sunkųs jie neišveizdėjo.

Iš kariškųjų nusidavimų per tuodu mėnesiu lapkritį ir gruodį Pašušvio kampelyje beveik nieko minėtino neatsitiko. Tik 17 lapkričio vokiečiams Liepoją apšaudant, čia net žemė drebėjo; žmonės dusavo ir aimanavo, nujausdami karo baisenybės nebėsant jau toli. Antrą Kalėdų šventės dieną atsisveikinau su pašušviškiais ir su[illegible] rytdienos traukiau į Skuodą, kur-kas didesnių vargų vargti. Martinas Kareiva iš Godų [illegible]vė savo visugeriausius arklius į Beisogalą važiuoti. Trauk[illegible]s vietoje dvyliktos valandos dieną atėjo tik apie penktą valandą vakare. Važiavimas — nuobodžiausis ir dideliai vargingas. Skuodan atvykau tik apie ketvirtą valandą rytą. —

1915 METAI

Sausis 1915 m.

Pamatų tiesimas.

Nuo 1 sausio dienos pradėjau eiti Skuodo dėkano ir klebono pareigas; taip buvo Vyskupo rašte įsakyta. Tą savo tokį išaukštinimą laikiau ypatingu Dievo veiksniu; juste jutau, jog esmi šaukiamas prie didesnių darbų, ypač jog tai jau paskutinė mano veikimo vieta, daugiau vargu beprisieis kur-kitur beprisiimti vietą su atsakomybe. Taip svarbiam darbui reikėjo gerus pamatus užtiesti, ypač rupėjo geras parapijos valdymas, kitką laikiau mažesnės vertės. Taip išpuolė, jog Naujų Metų dieną reikėjo pirmą pamokslą pasakyti. Tasai pamokslas turėjo buti programinis, pareiškiau tat skuodiškiams esąs žemaitis - kukutis iš Varnių parapijos, kunigavęs dvidešimti-vienus metus: Komajuose, Braslave, Panevėželyje, Kaune, Pašušvyje ir čia. Mano svarbiausias uždavinys busiąs, apšviesti savo parapijonus tikėjimo tiesose. Be to pasižadėjau kiekviename dalyke buti tikru patarėju, mano durįs busią kiekvienam atviros; užtikrinau buti tikru draugu tų, kurie darbštųs, ypač kurie mylės savo gimtąją žemelę. Žadėjau buti priešu tinginių, girtuoklių ir apsileidėlių. Pasisekė tą pamokslą pasakyti gana vaizdingai ir jausmingai. Iš vis-ko spėjau, jog tai padarė šiokį-tokį įspudį. Gerai žinojau šių laikų kunigo užduotį ir padėjimą, todėlei pasiryžau visur buti tikrutikriausiu demokratu, eiti visur su žmonėmis, nes jų supratimai ir reikalavimai man rodėsi visados kur-kas katalikiškesni negu mano paties. Pasiryžau tat savo broliams-tautiečiams buti sąžiningu patarėju visuose jų reikaluose.

Vizitos arba apsilankymai.

Kadangi Skuode prisiėjo darbuoties nevien liaudies tarpe, bet turėti daug reikalų ir su rusų valdžios atstovais, nemaž tat rupėjo naujam klebonui, kaip čia su jais susipažinus, sątikius užmezgus, kaip išvengus, neužgauti žymesniųjų, apsilankant pirma pas žemesniuosius. Pradėjau nuo paties „drutojo", butent nuo popo Aleksandro Družilauskio, kurs, kaip ir kiti jo draugai Lietuvoje, tiesiog buvo Skuode karaliumi; valdininkai, kunigai, policija turėjo jo vengti, nes vienu plunksnos patraukimu galėjo byką nelaimingu padaryti. Mane priėmė mandagiai, abudu su „matuška" pasodino salione ir užvedė kalbą apie ką-tik iš Skuodo persikėlusį Sedon, buvusįjį Skuodo dekaną kun. Petrą Šaulevyčią. Popas keletą sykių pabrėžė savo didelį susidraugavimą su kun. Šaulevyčia, kursai buvęs jam tikru draugu tarpe pasileidusių ir menkai tikinčių valdininkų. Čia tat buvo daromas man nurodymas, kad ir aš jam bučiau prielankiu draugu; tasai taip pabrėžtas draugiškumas vienok neikiek nekliudė popui apskųsti dekaną Šaulevyčią teisman dėlei kaž-kokio stačiatikių vaiko apkrikštijimo. Visos kitos vizitos ėjo kur-kas sparčiau, nes žmonės buvo visai kitokie, nors gero nuo jų laukti nebuvo galima. Skaitlinga rusų kolionija Skuode gyveno savu gyvenimu, girdėjosi, jog jie stipriai lošą kortomis ir tt. Bet įdomiausios mano vizitos buvo pas vietinius vokiečius: vaistininką Katterfeldą ir pastorį Liliental. Kadangi butinas buvo reikalas lankyties pas tokį anstolį, tad tuo labiau laikiau reikalingu pagerbti vokiečius, patsai tuomet nenumanydamas, kokios svarbios bus to mano žygio pasekmės. Norėjau buti visiems mandagiu, labai rupinaus neužgauti ir žydus. Savaime suprantama, jog vietiniai vokiečiai šito karo metu gyveno kaip ir ne savo kailyje. Jų padėtis buvo sunki, rusai juos įtardavo ir žvairomis į juos žiurėdavo, juk visiems yra žinomi draudimai vokiškai kalbėti Rygoje, Liepojoj' ir kitur. Užtekdavo vieno žodžio, kad buti nubaustu ir tai nebykaip. Menkas vaikiazas paliudydavo, jog šis arba anas vokietys „demonstrativiai" kalba vokiškai, to ir užtekdavo, kad užsitraukti bausmę. Bet štai Skuode nuėjęs pas Katterfeldą prakalbėjau vokiškai, jis mane perstatė savo senutei motinai, su kuria aš ilgokai kalbėjau, nurodydamas, jog tie visi vokiečiams daromieji užmetinėjimai yra perdėti. Aš, sakau, pažįstu vokiečių kulturą, tokių nuožmybių, kokios jiems priskaitomos, jie daryti negali. Arba vėl rusų laikraščių skelbimai, jog tiek ir tiek paimta

kulkosvaidžių, armotų, vėl esą niekas kitas, kai Stimmungsmache. Beveik tokio-pat turinio buvo pašnekesys ir su Skuodo pastoriu Lilientaliu. Galima lengviai suprasti, kokį nepaprastą įspudį padariau tuomi vokiečiams. Tie mano žygiai ir pašnekesiai su jais taip toli siekė, jog tuomi galėjau ginties visu okupacijos laiku nuo nuožmiausių komendantų ir amtsvorsteherių. Tuomi mano padėtis pasidarė tokia, jog pasekmingai galėjau pakelti balsą prieš vokiečius lupikus ir jų nuožmius parėdymus; ypač su manimi turėjo skaityties žydai. Mano „deutschfreundliche" padėtis žydus labai varžė; jie nebgalėjo taip liuosai skriausti musų liaudį, kaip jie kad norėjo daryti vokiečiams atėjus.

Vasaris 1915 m.

Tuomi tarpu man taip besirupinant, kaip įsigyventi Skuode, apie karą niekas ir minėte neminėjo. Ištikrųjų labai mažai kam tų dviejų mėnesių sausio ir vasario bėgyje karas terupėjo. Gyvenimas Skuode buvo kaip ir ne karo metu. Žmonės judėjo-krutėjo vien tik savo asmens reikalais. Tik retkarčiais pasiekdavo mano ausis aimanavimai, kad tiek ir tiek šieno, tiek ir tiek avižų reikia pristatyti į Mažeikius, bet vargiai kas statydavo; žmonės visaip pasipirkdavo.

Įkurtuvės.

Teko išgirsti, kad skaitlinga rusų kolionija įtaria mane, kam aš nepadaręs įkurtuvių. Taip „svarbius" reikalavimus reikėjo, ar nori, ar nenori, išpildyti. Štai vasario 21 dieną ir sukviečiau visus rusus nerusus šviesuolius. Suprantama, nieko čia įdomaus buti negalėjo, nei toksai pavaišinimas ką nusverti galėjo, bet įdomu vis-gi buvo pasiklausyti rusų pašnekesių. Taip skaitlingame susirinkime niekas kitko nekalbėjo, kai tik apie karą; ypač čyžės (akcizo) viršininkas kunigaikštis Vadbolskoj tiek gyrė rusų, ypač kazokų narsybę, kad nebsinorėjo ir klausyti. Pono Katterfeldo, kurs dantis sukandęs sėdėjo, paklausiau: „Nu kaip patinka tokie šnekesiai?" Jis mostetėjo ranka, sakydamas: „Gerede!?" Kad vis-gi nevieni rusai teišveizdėtų tokiais liežuvio patrijotais, laike vakarienės prabilau ir aš: „Kaip nebutų ir kuomi karas nesibaigtų, man rodos Europos žemlapis žymiai pakitės!" Tasai mano pastėmijimas baisiai patiko rusams: Popas sušuko: „Tai

tikra tiesa, Europos žemlapio nebus galima ir bepažinti" (persimainys: „do nieuznavajemosti"). Buvo aišku, jog čia manyta: Konstantinopolis, Galicija ir Rytprusiai.

Kunigo Prano Mažeikos mirtis.

22 vasario dieną Skuode pasimirė altarista kun. P. Mažeika; nors tasai įvykis neturi nieko bendro su karo užrašais, bet vis-gi reikalinga čia šis-tas paminėti. Tai buvo pirmoji kunigo mirtis, kurią man kaipo dėkanui reikėjo vyskupui pranešti, palaidojimu ir jo reikalais pasirupinti. Į pakasynas atvyko daug kunigų; rupėjo, kad kuomi-nors kurį iš jų neužgavus, kad visur pasirodžius taktingu. Regis, jog taip ir nutiko; nepadariau jokios klaidos.

A. A. kun. Pranciškas ilgai sirgo, prieš mirtį nebmatė akimis, bet labai mėgdavo, kad aš ateičiau ir su juomi pasišnekėčiau. Pagal išgalės taip ir darydavau. Vieną sykį jis man sako: Ar žinai ką, tur but esi girdėjęs, jog man klebonaujant Alsėdžiuose, kazokai padarė Kęstaičių pogromą, (tai buvo apie 1878 metus;) galų gale kaltu likau aš, vadinasi liaudis visą kaltybę suvertė ant manęs, buk aš pasirupinęs, kad kazokai tą bažnytelę nuverstų, tai dideliausis mano širdies skausmas; nėsmi nei piršto pajudinęs prie tos bažnyčios nugriovimo, bet kiek sumanydamas esmi ją gynęs. Bet štai dar kokia bjauri analiogija: 1893 metais 10/22 lapkričio kazokai netoli mano tėvynės tokį pat pogromą kaip Kęstaičiuose padarė Kražiuose. Tenai motriškos atėmė iš kun. A. Mažeikos rankų Švenčiausįjį ir uždarė jį į altorių. Ir tenai žmonės taip-gi kaltino kun. A. Mažeiką. Čia — Mažeika ir tenai Mažeika, tai negera!"

Skuode jau budamas sužinojau, jog sugriautosios Kęstaičių bažnytelės medžiaga liko suvežta Skuodan ir popui atiduota. Žmonės varu buvo verčiami vežti rąstus Skuodan. Bet štai tuo laiku Skuode du popu, vienas po kito umai numirė, trečiasis nebnorėjęs nei pakušinti tą bažnyčios medžiagą ir jinai likusi pamažel miesčionių išnešiota. Žmonės tvirtino, jog ir Kęstaičių varpai buvę atvežti Skuodan ir popui atiduoti. Kuomet vokiečiai 1916 metais išėmė iš Skuodo cerkvės varpus, bėgau žiurėti, beg ne Kęstaičių tie varpai, bet pasirodė, jog ne. Vokiečių atimtieji buvę lieti Gatčinos liejykloje; o gal popas nenorėdamas, kad katalikų varpai, su lotyniškais parašais liudytų praeitį, juos perliejo Gatčinoje. —

Kovas 1915 m.

Artinasi karo šmėkla.

Kovo mėnesio 1 dieną umai sužinojome, jog Skuodo pačtas nebepriima nei telegramų, nei piningų, nei apdraustų laiškų. Klausiame kodel? Pačto viršininkas Kosminskis, tik mums vieniems, po didžia paslaptimi, net balsą pažeminęs, paaiškino, jog iš Mažeikių, per Sedą, Kalvariją ir Plungę einanti Prusuosna kariuomenė, kad šnipai nepasinaudotų pačtu ir kokiais-nors siuntiniais nepraneštų toliau, todel ir esą uždrausta priiminėti apdraustą korespondenciją. Bet kaip netrukus sužinojome, tikroji priežastis busi ta, jog rusai manę, kad vokiečiai išginę iš Rytprusių ir toliau juos vysis.

Klaipėdos užėmimas.

17 kovo pasklido žinia, jog rusų kariuomenė užėmusi Klaipėdą. Skuodo rusai mėgino tą žinią išpusti ir kiek upą pataisyti, bet kaž-kaip jiems tai nesisekė. Žmonės ir visuomenė teisingai manė, jog taip gali buti kaip su Rennenkampfo kariuomene Mozurų ežeruose. Tuomi tarpu šiokie-tokie tamsųs asmenįs iš parubežio, sekdami rusų kariuomenės užpakalį, nuvykdavo į Prusus ir brangių-brangesnių daiktų parsiveždavę. Skuodiškiai lengvaduoniai, tai girdėdami, sparnus sklaistė, kad leisties į Prusus, laimės pamėginti. Tame laike žmonės išsigandę pasakojo mums kunigams, kaip jie kas naktį matą Prusų link dideliausius gaisrus.

Rusų grįžimas iš Prusų.

Nereikėjo ilgai laukti, tuojau sužinojome, jog rusai jau išginti iš Prusų ir gerokai apkulti. Bėgančių kareivių buriai pasiekė ir Skuodą. Teko man matyti bent kelis. Darė įspudį kareivių nuvargusių, sušliurusių ir nežinia ant ko įpykusių. Kažkada eidamas per miestą pamačiau, jog turgavietės viduryje dega ugnis ir burys kareivių ir šiaip jau žmonių stovi aplink ugnį. Prisiartinęs, sutikau pažįstamą ukininkę iš Mažųjų Ružupių, Kažienę. Klausiu, ką čia daro kareiviai. Jinai atsakė, jog verda sau valgyti, bet taip nešvariai, jog aš, sako, kiaulėms daug švariau verdu. Bet stebėtina, žmonėms jie nebuvo jokiu sunkumu: susimetė į gaisrinę ir į baltuosius popo namus ir valkiojos sau po miestą, purvini, nei vieno piliečio neužkabindami. —

Karo pabėgėliai.

Kai tik rusų kariuomenė pasitraukė rytuosna, tuojaus Skuodas pripludo įvairių pabėgėlių, vyrų, moterų, ypač daug kareivių žmonų. Jų bėgimo priežastis — vokiečiai, kurie išginę rusus iš savo žemės, nors toliau nėjo, bet vis-tiek jų žvalgai be pertrukio jodinėjo per Palangą ir po Kretingą. Rusų valdžia vis-gi tuos pabėgėlius globė: kas dien virdavo gaisrinėje katilą, išduodavo visiems duonos po svarą. Be to ir visuomenė prisidėjo, nes pabėgėlių šelpimas buvo patrijotizmo darbu. Ypač „pritiko" tasai darbas vokytėms: pastorio ir antstolio Mazurenkos žmonom, kuriedvi išties daug pasidarbavo ir tuomi rusų akyse gaišino visus įtarimus.

Armotų dundėjimai.

Tuomi tarpu ir rusai surikiavo šiokį-tokį pasipriešinimą, jų kariuomenė atsitraukė Telšių, Plungės ir Kartėnos link. Čia jinai ir veikė. Vokiečiai vėl apsismaigstė Minijos atkalnėse spygliotomis vėlomis, ties Kartėna ant kalno pasidarė apkasus ir šaudėsi. Kazokai vėl jodinėjo visais pakrumiais. Daug nukentėjo žmonių, nes kame-tik vokiečiai pamatydavo kazokus, tenai jie degindavo be pasigailėjimo visus trobėsius. Rudeniop man tenai teko važinėties tuomet mačiau visais pavieškeliais daug nudegintų trobų. Tie šaudymaisi girdėjosi ir Skuode, jie skelbė karą be jokio abejojimo ateisiant ir čia. Kiek tuose mušiuose yra žuvę, nieko negalima žinoti, nes abeji savo nukautuosius slėpė. Tik Kartėnos šventoriuje palaidotas vienas vokiečių karininkas ir rusų kazokas bendrame kape. Vokiečių karininką giminaičiai išsivežė į Vokietiją, o kazoką iškasė ir palaidojo gražiuose kapuose tam tikslui įtaisytuose pavieškelyje į Kretingą važiuojant, puikiame ąžuolyne. Ant kazoko kapo vokiečiai padėjo parašą: Hier liegt ein Kosak.

Rusų valdžios parėdymai.

Besiartinant karo vėsulai rusų valdžia parėdė, jog parubežio gyventojai privalo visus savo gyvulius ir grudus nugabenti nuo rubežiaus į rytus už penkias dešimtis varstų. Stambieji ir smulkieji ukininkai labai mažai tepaisė tą parėdymą, nes vis-gi bent po vieną karvę buvo galima pasilikti, bet visas blogumas buvo dvaruose. Kur-gi dėti gyvulius? Kur dėti sėklinius grudus, nes jų netrukus reikės laukams užsėti? Ištikrųjų daugel dvarų pra-

dėjo rupinties, kur būtų galima grudus supilti lig sėjos už 50 varstų. Ponas Bakanauskas, grapo Tiškevyčiaus užvaizda Palangoje labai daug atgabeno grūdų, ypač miežių, Skuodan ir supylė juos pas ukininką Povilą Arlauskį, taip-gi begalės dobilų sėklos patalpino pas mane klebonijoj. Taip-gi Laukžemės dvaro užveizda Kričiauskis atgabeno daugiau negu du vagonu avižų ir supylė mano klėtyje. Be to Kričiauskis paėmė nuomon mano polvarkę Norvydžiuose 1915 metams ir atvarė visas karves iš Laukžemės dvaro, žadėdamas visą mano žemę išdirbti ir užsėti vikais, vikus ganyti, o nuganius pasėti rugius. Nuomos gavau 350 rub. ir užkartą maniau pataisyti žemę, tiek esant tenai karvių. Bet deja karas išblaškė tuos sumanymus kaip dumus.

Kuomet vokiečiai pradėjo tankiaus lankyties Palangoje, tuomet daugybė turtingų žmonių pradėjo gabenti savo turtą Skuodan. Taip generolas Tieleginas prikrovė mano vižiminę skrynių skrynėmis. Ponas Jelenskis iš Palangos atvežė daug šepų ir ryšių; kadangi klebonijoj nebuvo vietos, talpino tuos brangius daiktus klojime. Nevien klebonijoj buvo talpinama pabėgėlių daiktai, bet visur pas žydus ir pas žmones.

Kiek prie tokio danginimos sugadinta brangių daiktų, kiek sulaužyta, galima lengvai įspėti. Arba kiek triuso reikėjo, kad iš Laukžemės dvaro atgabenti į Norvydžius pašaras daugybei bandos? Visa tai darė karas.

Kelionė Panevėžyn.

Kadangi karas vis labjau artinosi, buvo reikalinga susisiekti su vyskupu. Antrą tat Velykų dieną, 23 kovo ir iškeliavau per Priekulį. Važiuojant nesijautė, kad vokiečiai taip arti būtų: judėjimas tas-pats, koksai ir pirma buvo, tik žinoma labai daug kariškių. Mažeikiuose pirmą kartą pamačiau du vokiečių kareiviu nelaisvėje. Dideliausi žmonių minia sekė juosdu, kolei įlipo į vagoną. Panevėžyje ir-gi buvo nežymu kad karas. Besikalbėdamas su vyskupu, paklausiau: kaip būtų ir kas daryti, jei vokiečiai mus užimtų ir ilgoką laiką prisieitų po jų valdžia buti? Vyskupas atsakė: tuomet kiekvienas klebonas yra savo parapijoj vyskupu. Pasiėmęs šv. aliejaus visam Skuodo Dėkanatui, skubiai grįžau atgal, visur gerėdamasi atgimstančia gamta. Iš Priekulio pasiprašė, kad parvežčiau į Skuodą kaž-koksai rusų valdininkas, paskui paaiškėjo, jog tai bėsąs matininkas, kurs praeitais metais išmatavęs Skuodo miestelį į vienasėdijas. Iš kur-kitur

sužinojau, jog tai latvys ir jog Skuodo miestelio latviai nesiskundė, kad kuriam-nors iš jų butų permaža žemės užmatavęs! Kalbėjova rusiškai ir jis nesigailėjo tulžies liejęs ant kuršo baronų. Važiuojant iš Priekulio arkliais kelyje saulutė pradėjo leisties; pavakarės gražumelis buvo neišpasakytas, ypač paslaptingai išveizėjo kiekvienas miškelis, rodės jog jame slėpiasi šimtų-šimtai paslapčių. Nors mano kelionės draugas kliudė man džiaugties tomis pavasario gražybėmis, aš vis-gi atrasdavau progos užmesti akį į kiekvieną krumelį, pažvelgti į kiekvieną kalnelį ir linkėti visiems jiems geriausios kloties besiartinant vasarai. Saulei ką tik užsileidus iš juros pusės pradėjo kilti nepaprastai tamsiaimėlini debesįs, kokių aš dar savo amžyje nebuvau matęs. Jie slinko ant musų labai žemai, vos tik medžių viršunėmis; ir mes netrukus likome tirščiausios miglos apsupti.

Važiavau Skuodan kaip į kokį kalėjimą, širdis nujautė, jog iš jo greit nebvažiuosiu. Ta migla buvo baisiausios vergijos reiškėja!

Balandis 1915 m.

Neaiški padėtis.

Susilaukėme ir balandžio, ukininkai pradėjo jau žvalgyties į savo laukelius ir spręsti kame ką sėti, bet politiškoji padangė buvo tamsi kaip naktis. Skuodan nesiliovė plaukę įvairųs pabėgėliai, turtingi ir beturčiai. Ponas Bakanauskas iš Palangos įsiprašė į altariją su visa savo seimyna. Jis atsivežė kelias dešimtis purų dobilų sėklos ir kas turgus pardavinėjo imdamas gana brangiai. Ponas Kričauskis kaip siute siuvo tarp Skuodo ir Laukžemės, maitindamas mano folvarke savo bandą. Žmonės sodiečiai mažai tetikėjo karo pavojui, jie prisiskaitė laikraščiuose tokių straipsnių, kad vokiečiai jau baigią mirti badu ir jau netrukus busią galutinai sumušti; sodiečiams nei į galvą ateiti negalėjo, kad taip galinga Rusija pasiduotų Vokietijai, juk vienas kazokas išbadė keletą dešimtų vokiečių.

Tame laike dar paminėtinas vienas apsireiškimas: tai niekšiausių plepalų ir nesąmoningų žinių platinimasi. Iš kur galėjo tokios žinios kilti, sunku spėti: man regis, jog tai žmonių tamsybės pasekmė; patėmytina, jog tų žinių platinime ypač atsižymėjo latviai; jie tai darė iš prielankumo rusams ir neapkęsdami vokiečių; taip-gi regis, jog ir rusų valdžia beg nebuvo tik čia savo pirštą prikišusi.

Paskutinis rusų valdžios parėdymas.

27 Balandžio, nors ir neaiškiai, bet visgi vakarop pasklido gandas, buk vyriausybė įsakiusi visiems gyventojams išgabenti savo turtą ir patiems išsidanginti už šimto varstų. Supratau visą rusų valdžios nuožmybę tame parėdyme, ilgai mąsčiau, kaip čia veikti, kad tokio danginimosi išvengus. Bet laimė, rusams nebebuvo laiko tą įsakymą vykdinti. Bet tai buvo tik Skuode, kitur rusai varu spyrė žmones danginties į rytus. Kazokai su kančiais kapodami žmones, metė juos iš triobų. Liepojos miesto viršininkas atėjo pas kun. J. Vyzbarą, Liepojos kleboną ir paklausė: ar greit jis, klebonas, bėgsiąs iš miesto. Kun. Vyzbaras atsakė: Aš visai nemanau bėgti, negaliu apleisti bažnyčios ir beturčių parapijonų, nes turtingieji jau išbėgo. Tuomet viršininkas, net išbalęs iš apmaudo atsakęs: „Tak Vy — vrag Rossii!“

Bet ir Liepojoj' rusai, matosi besiskubindami užmiršo savo „priešą“ kleboną.

28 Balandžio diena.

Tai pirmoji karo diena Skuode. Apie aštuntą valandą rytą, grįždamas iš bažnyčios patėmijau šventoriuje burelį moteriškių, kurios kaž-kaip keistai ir neramiai užsilaikė, mostagodamos rankomis ir balsiai kalbėdamosi. Klausiu kas jos per vienos? — Tai pabėgėlės iš Mosėdžio, — juk Mosėdyje — jau vokiečiai. Pažvelgiau į turgavietę, žiuriu — tenai panika, bruzdėjimas, bėgiojimas, šauksmas.

Papusrytavęs sugrįžau bažnyčion vaikų mokyti, bet kaž-kas taip nejauku darėsi ir darbas nevyko, prisiėjo vaikus paleisti lig sekančiam pirmadieniui. Sugrįžęs vėl namon, radau kunigą Gudelį ir mano seserį Julijonę jau besiruošančius bėgti, mat buvo manyta nuvažiuoti bent lig Židikų ir tenai palukėti; jei vokiečiai ir toliau eitų, tad važiuoti lig Kuršėnų prie kunigo Novickio. Rusai platino nuomonę, jog vokiečiai gali čia ateiti, bet tik labai trumpam laikui, nu sakysime, kelioms dienoms. Kada mes ruošėmės bėgti į Kuršėnus, Kuršėnai regis, kad jau buvo vokiečių užimti.

Tuomi tarpu nuėjau į miestelį apsidairyti, žiuriu prie valsčiaus burys žmonių: vieni taiso vežimus, kiti neša iš valsčiaus skrynes ir ryšius, mat išveža valsčiaus raštus. Sargybiniai ir uriadninkas laksto po miestelį ir gaudo vežimus, nes pavarytieji į stuiką išbėgiojo ir nenori duoti arklių. Žiuriu per targavietę

ateina popas dideliais žingsniais žengdamas ir gerokai įskatęs. Priėjęs prie manęs sveikindamasi su manimi, ištarė: dožilis taki". Šalip manęs stovėjo čyžės kontroleris Vadbolskoj, šis tarė popui: „sveikinu Jus!"

— „Kuomi?" užklausė popas.

— „Vokiečiais!"

— „Tokį pasveikinimą galite sau palaikyti!" Piktai atšovė popas ir vėl dideliais žingsniais nužingsniavo per targavietę, matėsi baisus jo įpykimas.

Vadbolskoj paklausė ir manęs: „O jus kuomet manote bėgti"? Sunku buvo atsakyti į taip aiškiai pastatytą klausimą, ypač nemanant bėgti. Bet to negalima buvo išreikšti, todel atsakiau jam visaip kraipydamasi, tai kad dar nėsą tikros žinios, tai kad neturiu kam palikti bažnyčios; ant galo pridiuriau „pamatysime dar". Ir kiek galima buvo spėti, jis buvo užganėdintas tais mano išsisukinėjimais. Pastovėjęs valandą prie valsčiaus grįžau namon.

Po pietų atvažiavo iš Mosėdžio kunigas Baltiejus ir apsakė visas vokiečių įsibriovimo smulkmenas. Pasirodė, jog šįryt apie ketvirtą valandą atjojo iš Salantų apie vienuoliką vokiečių žvalgų ir išjodinėję visas gatves ir šventorių, atjojo į klebonija, paprašė klebono, kad jiems visiems išvirtų po vieną kiaušinį ir patiektų arbatos. Užsikandę išjojo atgal Salantų link.

Tuomi tarpu Skuode buvo neramu, žmonės ruošės bėgti aimanuodami: kas bus? kas bus?

29 balandžio.

Ir vėl išaušo šviesi, bet šalta ir vėjuota dienelė. Sunku yra plunksną paėmus atvaizduoti tą upą ir žmonių sielos stovį, kurį teko matyti. Kadangi bėgo valdžia, tad visus apėmė kažkokia panika: viską mesti ir bėgti; juk Rusija plati, vyriausybė pati spirte spiria bėgti; pasidarė tad visų žmonių mintyse sumišimas, sunku buvo atrasti tikrąjį kelią.

Šiandien Skuode by ramiau, parvyko antstolis Mazurenko, jis pranešė, jog vokiečiai apleidę Salantus. Pas rusus — džiaugsmas. Tuomi tarpu po miestą vaikščiojo elgetaudami pabėgėliai iš Palangos ir Liepojaus. Šelpiau juos, kiek galėdamas, ir mušiau telegramą Kuršo gubernatoriui, kad rupintųsi kareivių žmonomis, kurioms jau ketvirtas mėnuo kaip neišmokama pašalpa. Vakare pasklido žinia, jog Salantai vėl vokiečių užimti.

Jau buvau besitaisęs gulti, kaip umai kaž-kas stipriai pabarškino į duris, pasirodė, jog pristavas Mazurenko kviečiąs mane pas save svarbiame reikale. Nuėjęs radau jo butą pilną žmonių, ypač žydų, kurie beskirstą pačto korespondenciją, nes pristavas atvežęs iš Priekulio net du maišu. Čia bėsą popas, teismo tardytojas Pokrovskis, augštesnės mokyklos inspektoris Mitnikas, nu ir kas įdomiausia kazokų karininkas, kurs su keliomis dešimtimis atjojęs į Skuodą iš Kaletų dvaro. Daug šnekėta apie karą. Karininkas pareiškė, jog jis atvesiąs čion iš Kalėtų telefoną, liepė užvaryti rytdienai darbininkų apkasams aplink Skuodą kasti. Visų upas buvo gana geras, sugrįžęs atradau savo seserį ir kunigą Gudelį jau sugrįžusiu iš Žikikų, upas dar labjau pagerėjo, tik dėja neilgam, nes kunigas Gudelis gailėjosi sugrįžęs, jis grįždamas matęs daug žydų bėgant.

30 balandžio.

Dar man tebegulint, anksti rytą, kaž-kas smarkiai subeldė į duris; klausiu: kas?

— Viršaitis A. Kubilius iš Norvydžių. — Ko nori?

— Kas daryti, kad visi bėga.

— Tegu sau bėga! atsakiau. Ir įleidęs į vidų tą žmogų ilgai kalbėjau, kas iš to išeis. Šiandieną tat likome Skuode be jokios valdžios. Atlikęs pamaldas išėjau į savo laukelius. Šviesus bet šaltas oras, vėjas ne perdidelis. Lindo įvairios mintįs, bet viena perviršyjo visas: Susilaukiau valandos, kokią susilaukti sunku buvo ir svajoti. Štai Skuodas pasiliuosavo nuo rusų!! Einant pro butą, kuriame gyveno Vadbaskoj, net malonu darėsi, jog jo čia nebėra, tartum oras grynesnis. Vaikščiodamas po laukus, atminiau kokios gaujos rusų budavo Šiauliuose, Radviliškyje ir kitur, spėjau, jog jų jau tenai nebėra. Kaip jie bėgo iš pavergtos musų žemės! Net jų barzdos dulkėjo. Laimingos kelionės! Lig nebepasimatymo!

Bet iš antros pusės, kas musų laukia, vėl ėmė baimė; džiugenau save tuomi, jog musų padėtis tokia: nieko neturėdami, nieko ir prarasti negalime.

Gegužio mėnuo 1915 m.

1 gegužio.

Diena apyšalti ir ukanuota. Vis tie patįs neramumai: esi žmogus, nei pakartas, nei nuleistas. Kas valandą laukėme vo-

kiečių. Atėjo pastorienė, rinkdama pabėgėliams aukas, daviau du puru miežių ir du puru rugių. Sutikau beateinantį vaistininką Katterfeldą, kurs kvietė ateiti į valsčiaus butą, kad išrinkus šiokiątokią valdžią: busią žydai, popas ir kiti Skuodo piliečiai. Bet paaiškėjo, jog kol-kas Skuode tebesilaiką sargybiniai, nors esą labai įbauginti ir stovią ties vėjo malunu už miesto, žiurią tik iš kur pasirodys vokiečiai, kad tuojau bėgti į Kalėtų dvarą, kame du kazoku stovią prie telefono stoties. Tuomi tarpu mieste platinosi įvairių-įvairesnių gandų ir tauškalų; visi jie buvo prieš vokiečius. Bet ir šiaip jau nebuvo tikrų žinių nei iš-kur gauti. Tiek buvo tikra, jog per Telšius ėjo jau vokiečiai, taip-gi ir ties Šiauliais jie jau buvo. Upas nei šioks, nei toks, vieni manė bėgti, kiti nežinojo kas daryti.

2 gegužio.

Sekmadienis, bažnyčioje daug darbo, ypač vienam beveik esant, nes senelis M. Veitas ne-ką beįgalėjo. Prisiėjo sakyti pamokslas. Atėjo mintis, kad užraginti žmones nusiraminti ir nebėgti. Rimtai nurodžiau, kokie vargai laukia pabėgėlius svetimame krašte, tai galima yra patiems matyti, kaipo einasi Palangos, Kretingos ir Liepojos pabėgėliams Skuode; kad rusų valdžia bent butų kaip nors suorganizavusi tą bėgimą, bet dabar b gti, tik kad bėgti, labai pavojingas dalykas. Iš antros pusės, jei jau prisieitų ir mirti, tad ar ne daug ramiau mirti savo žemelės kampelyje, negu šaltoje Rusijoje!

Jauste jaučiau, jog tie mano žodžiai padarė didelį įspudį į žmones, bet jie buvo priešingi rusų kariškiesiems paliepimams; truputį bijojau, kad neįklimti, jei rusai vėl įsigalėtų, bet iš antros pusės, buvo pareiga pasakyti žmonėms visą tiesą. Daug žmonių tą pačią dieną širdingai dėkojo už tą pamokslą ir toliaus laike karo nesiliovė dėkoję, nes daugybė jų išsigelbėjo nuo daug vargų.

Po pamaldų, kuomet savo kambaryje vaikštinėdamas laukiau ateinant Veitą prie pietų, umai pamačiau per kiemą kažkaip keistai ir bailingai bebėgančius žmones. Kaž-kas pribėgo prie manęs ir, išsigandęs, sako: vokiečiai, vokiečiai!

Ištikrųjų pasirodė, jog iš Lenkimų atjojo kokia dėšimtis vokiečių raitorių. Įjodami į Skuodą, vieną sykį šovė sename mieste, antrą syki jodami pro bažnyčią. Visi nustebo, jog vokiečiai paklausė, kame gyvena Bernšteinas ir sužinoję, visi tenai nujojo. Kai-kurie raitoriai pajodinėjo po miestą ir didžiau-

sios žydžiokų ir vaikų gaujos lydimi, dainuodami išjojo atgal Linkimų link. Aš nenorėjau eiti jų žiurėti, bet teiravaus kitų žmonių, ką vokiečiai darė, kaip jie išveizi, daugelis paaiškino, jog negražųs esą jų batai! —

3 ir 4 gegužio.

Viena ir antra dieną — šalta, lietus su vėju. Sunki diena skuodiškiams. Kas valandą laukėme vokiečių ir drebėjome. Ir aš nebesuvaldžiau savo dirksnių: išveždinau į Norvydžių folvarką truputį mėsos, patalynės ir skalbinių. Skuode vis-gi susirinko gerokas turgus; kaž-kokie šavalkos šukterėjo: vokiečiai ateina! Kad-gi neužniks žmonės bėgti, vežimus laužyti ir savo turtą barstyti. Suprantama, greit paaiškėjo, jog tai — provokacija. Atvažiavo žmonės net iš Vilimiškės dvaro, pasiimti sėklos, kurią pas mane buvo suvežę, jie pasakojo, jog nei Darbėnuose, nei Linkimuose vokiečių nėsą.

Vakare sutemus prijojo Skuodas pilnas kazokų. Jie suėmė jaunąjį Bernšteiną ir išjojo atgal. Rytą senasis Bernšteinas išvažiavo savo sunaus gelbėti. Suėmė jį už tai, kad pas jį vokiečių žvalgai apsistojo. Šiandien daug pardaviau avižų ir miežių latviams, nes supratau, jog ta visa daugybė prie manęs suvežta, vokiečiams atėjus, žus. Tie latviai jau pasakojo, jog Paurupys ir Budingas esą vokiečių užimtu.

5 gegužio. Vokiečiai Skuode.

Galų gale šiandien po tiek neramybių susilaukėme vokiečių. Rytą anksti lydėdamas nabaštiką bažnyčion, pamačiau vieną vokietį-kareivį, beinantį par tiltą. Tuojaus supratau, jog šiandien mes jų turėsime lig sotės. Ištikrųjų, apie dešimtą valandą kad-gi nepradės virsti jų kariuomenė į Skuodą visais keliais, labjausiai nuo Linkimų ir nuo Mosėdžio. Bet tie pirmieji buriai maž-ką ir tesustojo Skuode, vieni traukė Priekulio, kiti — Ylakių link. Tik, kurie atėjo po pietų, tie tepradėjo taisyties ant nakvynės Skuode. Privažiavo ir klebonijos pilnas kiemas.

Ypatingas buvo tuometu upas: iš vienos pusės buvo malonu, kad rusus-skriaudikus vokiečiai išginė, bet iš antros — ėmė didelė baimė, ką darys su mumis vokiečiai. Bet vis-gi be jokios baimės švaisčiaus ant kiemo, drąsiai kalbėdamas su kareiviais. Umai prisikabino prie manęs kaž-koksai jų karininkas, jaunas ir gražus vyras, mačiau, jog tai „mėlinojo“ (bajoras) kraujo vokietys iš

štabo. Jis pradėjo manęs klausinėti, kiek čia yra dvasiškių. Atsakiau, jog prieš karą buvome keturi, dabar belikova tik du. Eikiva, sako, prie to antrojo kunigo. Nuėjus pas senelį Veitą, tasai karininkas pareiškė, kad eitumiva ant turgavietės ir tenai suvarytiems žmonėms apskelbtumiva vokiečių parėdymus. Einame tat visi trįs, iš užpakalio-gi seka mus du ginkluotu kareiviu. Turgavietė — kupina kareivių, arklių ir vežimų; visi kalbasi patyliais ir jokio trukšmo nėra; miestas išveizi kaip užmigęs, nors tukstančiai žmonių jame juda-kruta. Ties vaistinės aikšte, tarp kareivių stovį burys žmonių ir kaž-ko laukia; visų veidai išsigandę ir pabalę, matyti, kad ne iš liuosios valios jie čia yra atėję. Pamatę mane, žmonės nusišiepė kiek ir nurimo, ypač, kad aš labai liuosai kalbėjaus su tuo karininku ir nudaviau gerame esąs upe, nors ir mano kailis drebėjo taip svarbiame momente. Tuomi tarpu iš vaistinės išėjo kaž-koksai augštesnis karininkas ir tiesiai artinosi prie musų; kai paskiaus sužinojau, tai buvęs pulkininkas Nolken. Jis padavė man ranką, sakydamas: „Aš jau girdėjau, jog Tamsta esi čia įtekmingas kunigas, Tamsta raminai žmones, kad nebėgtų, delei to aš Tamstą paliuosuoju nuo visokios atsakomybės, meldžiu tik man išvardyti bent šešetą žmonių iš Tamstos parapijos, ant kurių aš tą atsakomybę uždėti galėčiau.“ Aš jam atsakiau: „Turiu garbės Jums paaiškinti, jog čionykščiai gyventojai nėra visi lietuviai, mano parapijos nariai, bet čia yra dar žydų, latvių ir vokiečių, nors lietuviai sudaro daugumą“. Nolken man atsakė: „Aa! mus vokiečius įtaria, buk mes labjau globią žydus, pažymėk Tamsta į tą šešių skaičių ir bent du žydu!“ Tuomet aš dar priduriau: „Bet ir aš čia Skuode nėsmi vienas, ypač čia truksta valstybinės bažnyčios (der Staatskirche) atstovo, batiuškos!“ Pulkininkas paklausė: Wer ist das? Ir kuomet jam kaž-kas paaiškino, jis tarė: „Den will ich haben!“ Ir kreipėsi į šalip stovintį žmogų, Mažrimą iš Šarkės, kad jį pakviestų; kad „pakvietimas“ butų pasekmingas, pridavė du ginkluotu kareiviu.

Padariau tai dėlei to, kad rusams sugrįžus, popas manęs nepražudytų. Popas paskiaus skųsdavosi, už ką jį areštuotą varę ant turgavietės, tai padaręs jam Katterfeldas (vaistininkas), bet, matyti, jis visa žinojo, tik tyčia taip kalbėjo, kad patirti, ką aš sakysiu.

Tuomi tarpu Mažrimas su dviem kareiviais atidulkino batiušką, kurs iš to užilsimo, net dvasios atgauti negalėjo. Tuomet pulkininko atjutantas liepė žmonėms apgarsinti šiuos vokiečių paliepimus:

1. Nei vienam žmogui nevalia šią naktį iš Skuodo išeiti.
2. Visi gyventojai privalo ramiai užsilaikyti ir neužkabinti kareivių.
3. Visuose gyvenamuose namuose, ypač prie gatvės par kiaurą naktį, viename kambaryje turi degti žiburys.
4. Jei iš gyventojų kas-nors butų kareivis arba sargybinis, kad tuojaus pasiskelbtų.
5. Kad visus sargybos paliepimus ar įspėjimus tuolid visi pildytų.
6. Nuo devintos valandos niekam nevalia iš namų išeiti.

Man tuos įsakymus beskelbiant, skuodiškiai klausėsi jų mirtinoje baimėje, akis išplėtę ir giliai dusuodami; jie manė, bene lieps juos vokiečiai iškarti.

Paskelbęs tai, priduriau, jog tai nėra kaipo karo metu persunkųs įsakymai, bet juos reikia griežtai pildyti, nenorint į nelaimę įpulti. Minia kaip ir nurimo, tai išgirdusi. Tuometu iš minios atsiliepė kaž-kas, labai gailestingu balseliu: „O į bažnyčelę ar bebus valna eiti?“ Visi nusijuokė. Tai buvo pilietis Konstantinas Barkus; deja, šiandien visai į kitą krypęs pusę.

Kaipo užstatas nurodžiau: 1. žydą Kanengiserį, 2. žydą Tanurą, 3. pirklį Venclauskį, 4. namų savininką Pučinskį, 5. ukininką Sparnauskį ir 6. sodininką latvį Kiaurę. Tai padarius, man buvo leista grįžti namon.

Klebonijoj turėjau priimti trisdešimts arklių ir tris karininkus.

6 gegužio. Vienos nelaimės.

Ištikrųjų, tai nelaimių diena. Vakarykštieji svečiai išsidangino apie septintą valandą ryto. Einame žiurėti į daržinę ir į staldus. O-gi nebėsą nei vieno šniurgalio, nei vieno apynasrio, pakinktų, šorkų, žodžiu visa kaip iššluota, net pabėgėlių karėtai paskutinieji tekiniai numauti. Be to paėmę dvejus geriausius ratus. Tuomi tarpu išsiunčiau savo darbininką akėti dirvų, čia vėl atėjęs vokietys atėmė abu arkliu. Vakarop iš kutės išvedė net dveigį arklį, dar nei vieno sykio nebuvusį pakinkytą ir paskutinę raišą kumelę.

Po tokių darbelių, užkaito širdis, čia jau tikrai vokiečiai pasirodė tokiais, kokiais juos piešia lenkai; man vis-gi kaip ir svajojosi netokie, nes vokiškoji mokykla buvo juos perdaug suidealizavusi mano akyse.

Tokia nelaimė sutiko ne mane vieną. Vokiečiai, kame tik pamatė arklį, arba kur tik įjojo į sodžių, visur atiminėjo arklius.

8 gegužio atėjo aibės žmonių, skųsdamiesi: „man atėmė porą arklių, man — paskutinį arklį, man išpjovė perinčias žąsis." Virė mano tulžis, bet ką darysi, karas. Paguodžiau žmones, kiek galėdamas, daviau nors išsiverkti. Ir tai gerai buvo, nes žmonės nebturėjo jokios institucijos, į kurią butų galėję tokioje nelaimėje kreipties, nebebuvo jiems jokios globos. Rupinaus nei vieno nuskriausto neišleisti nuo savęs, nepadarius tai, kas karo aplinkybėse buvo galima padaryti; ir kuomet vienam-kitam išgelbėjau arklį arbą kitą turtą, tuomet žmonės pulkais pradėjo plusti su savo skundomis. Nuo šio laiko nebuvo tos dienos, kad nebučiau ėjęs prie įvairių komendantų du-tris sykius į dieną, o buvo dienų, kada nuo ryto lig vakaro bėgiojau nuo vieno vokiečio prie kito. Atlyginimas už tą vargą buvo gausiausias, tai didžiausis žmonių užsitikėjimas.

Smulkmenos.

Tą pačią dieną, kada vokiečiai atėjo, pavakaryje prikibo prie manęs dvi moteriški iš Mosėdžio, motina ir duktė, ir su ašaromis maldavo, kad gelbėčiau jų tėvą, kurį vokiečiai suėmę Mosėdyje dėlei to, kad jiems ateinant jis lipęs į bažnyčios bonę laikrodžio pataisyti, vokiečiai-gi palaikę jį šnipu. Pasirodė, jog tai esas Mosėdžio zokristijonas Knystaustas. Tų dviejų moteriškių sielvartoms ir verksmams nebuvo galo, jiedvi ištikrųjų manė, jog jų tėvas jau sušaudytas. Daug sykių ėjau jo ieškodamas, landžiau po visus užkampius, kur tik kas pasakė, jog tenai yra vokiečių vyriausybė, galų gale suradau vieną leitenantą, kurs pasakė, jog Knystaustas, paleistas bet jei paskiau jis pasirodytų nors kiek įtariamu, tuojaus busiąs suimtas ir karo teismu teisiamas.

Antras labai įdomus atsitikimas įvyko vėl Mosėdiškiuose: Regis, Nevočių sodžiuje vienas ukininkas Ruika, pamatęs, kaip vokiečiai grobsta arklius, užsėdęs savo gražų žirgelį, kiek galėdamas, spruko į krumus. Bejodamas per krumus umai jis susitiko su vokiečių buriu, kurie jį pamatę, tuojaus į jį šovė. Kulka perėjo jam iš užpakalio par nugarą ir pataikė arkliui į galvą. Arklys krito ant vietos, bet Ruika, neikiek nesijausdamas sužeistas, palikęs užmuštą arklį, skubiai bėgo nuo vokiečių namon. Netoli namų jis pajutęs, jog jo antis pilnas esąs vandens; jis pažiurėjęs ir pamatęs, jog tai kraujas; čia jis ir apalpęs, bet jo kaimynai parnešę jį namon. Ruika greit išgijo ir patsai man tą atsitikimą papasakojo.

Vargas su sėja.

Nebtekęs visų arklių, gerokai privargau, kolei užbaigiau vasarojų sėti. Dalykas tame, kad niekas nedavė arklių dėlei pagrobimo baimės. Tik žydelis Urdankas pasigailėjo manęs. Žmonės sėdavo naktimis, dieną arklius laikydavo pakrančiuose, arba net tam tikruose rusiuose. Adolpas Pabrieža iš Skuodo visą vasarą išlaikė savo veislinę kumelę rusyje.

Žmonių vargai.

Sunku aprašyti tą sielos padėtį, su kuria Skuodo žemaičiai susilaukė vokiečių. Čia tinka tik vienas žodis: baimė ir tai didžiausia. Žodžiu sakant nepaprastas buvo žemaičių išsigandimas vokiečiams einant ir neprasta baimė. Pamatęs žemaitis einant vokietį į savo butą, iš baimės nežinojo ką daryti, daugelis tiesiog bėgo slėpties. Vokiečiai, tai matydami, tyčia ganzdindavō, kad greičiau prie žmonių turto pritilpus. Pirmas vokiečio darbas atėjus prie žemaičio, tai staldų (kutių) apžiurėjimas; radęs arklį, tai jau nebepaliks, negut šeimininkas jį kitomis dovanomis sugebėdavo permaldauti. Apskritai sakant, vokiečių nachališkumas su žemaičiais perviršijo visas ribas: kur tik vokietys įeis, čia jis grobia: įėjęs į trobą puola į šepelį ir ima ką tik randa: kiaušinius, mėsą, sviestą. Žemaičių šeimininkės greit sužinojo, ką reiškia „Eier“ ir „Butter“. Daugelyje vietų patįs kareiviai darydavo kratas, buk tai ginklų ieškodami, ištikrųjų-gi, kad suradus paslėptus piningus.

Nėra tat ko stebėties, kad žmonės rusų dideliai gailėjos ir jų kaip išganymo laukė. Gal Lietuvoje ir rusai įkyrėjo lietuviams ilgiau bekariaudami, bet Žemaitijoj žmonės už rusus galvas guldė. Tas dalykas paskiaus prie Lietuvos atstatymo ir prie bolševikų veikimo turėjo begalo svarbias, tik suprantama, neigiamas pasekmes.

17 gegužio. Vokiečiai apleido Skuodą.

Ištikrųjų tą dieną nebliko Skuode nei vieno vokiečio; prašvito visų veidai, pagerėjo upas. Kadangi tą dieną buvo turgus, tai žmonių šnekesiams ir tauškėjimams nebuvo galo. Vokiečių išsinėšinimo priežastis buvo rusų prasilaužimas ties Papile ir vokiečių gurguolės sunaikinimas ties Biržuvienų dvaru (netoli Luokės).

Žmonių buriai vaikščiojo po turgų ir šnekėjosi apie tuos nepaprastus įvykius. Žodis prie žodžio, jie pradėjo kaltinti žydus:

„Jųs“ sako, „smarvės partraukėte čion vokiečius! Jųs davėte piningus!“ Ir kuo tik nebuvo „pogromo“. Kaikurie vaikinai nupuolė pas Bernšteino klėtę ir pradėjo laužti duris, sakydami, jog čia yra vokiečių supiltos avižos, kurias jie nuo žmonių atėmė. Žydai vos-ne-vos savo nuolankumu benumaldė įtužusią minią.

Vakarop vokiečiai vėl sugrįžo ir, matos, žydai jiems pasiskundė, nes akymirksnyje likau aš pašauktas ir tą naktį ant manęs liko uždėta atsakomybė; pareikalavo, kad išstatyčiau sargybą iš dešimties asmenų. Tuomi viskas ir baigėsi.

17 gegužio. Onos Rimkaites išniekinimas.

Tai atsitiko Klaišių sodžiuje. Motina Rimkienė pamačiusi, kad vokiečiai įjoja į sodžių, sušuko savo Onytei: „Onyte, grobk bėruką ir vesk į pakrančio krumus!“ Onytė šoko į staldus, paėmusi bėruką, skubinosi į krumus, bet vokietys-nedorelis, priginęs ją ir arklį atėmė ir ją pačią išniekino.

Tie patįs vokiečiai sugrįžę į Skuodą atvirai juokėsi iš savo kamerado (draugo) darbo. Tą jų kalbą girdėjo Skuodo pastoris Lilientalis ir jis draug su vokiečiais dėlei to juokavo, bet nei kiek nesirupino, kad prasikaltėlis butų nubaustas. Tas smulkmenas man išpasakojo pati Rimkienė, kuri tokiai nelaimei ištikus, verkdama vijosi vokiečius lig Skuodo. Buvau jau ir skundą parašęs, bet Rimkienė nesutiko jos paduoti, nes, sako, vistiek teisybės nesurasiu, o galiu dar didesnių smugių susilaukti.

23 gegužio. Mesininko Hiršo baimė.

Grįždamas iš Senojo miesto namon, ties malunu sutikau žydelį Hiršą. Kad-gi nepradės jis mano rankas bučiuoti ir net į kelius pulti, kad aš užtarčiau jį ir visus žydelius, nes kozokai esą visai netoli Skuodo. Aš nustebau tai pamatęs ir tuojau spėjau, kad kazokai ištikrųjų turi buti netoli. Hiršas manę palikęs nubėgo pas popą, matos tokios-pat pagalbos ieškodamas.

27 gegužio. Onos Dirkstienės nelaimė.

Umai įėjo į mano kambarį, pragarsėjusi savo turtingumu, Ona Dirkstienė. Iš jos veido pažinau, jog jinai yra nesavyje. Kišdama man į akis kaž-kokį skarmalą, tarė: „Štai mano piningai!“ Paėmęs ryšelį, patėmijau: pelenų saują. Pasirodo, jog jinai slėpdama savo piningus, įkišo juos į kruonies koklį. Praslinkus

keletai dienų, jinai užkurė kakalį duonai kepti, pati-gi išėjo į bažnyčią. Čia jinai atminė savo piningus, bet sugrįžusi, berado tik plėnes. Panašių atsitikimų, vokiečiams užeinant, buvo nemaža. Kita vėl moteriškė iš Prelgavos, pamačiusi vokiečius sodžiuje, išnešė piningus, užkasė darželyje, bet paskui jų rasti jokiu budu nebgalėjo.

27 gegužio. Kazokai apie Ylakius.

Kokį tik žmogų sutiksi, tasai tik ir kalba apie kazokus ties Ylakiais. Ukininkas Valantinas iš Didžiųjų Ružupių buvęs net liudytoju, kaip jie šaudėsi su vokiečiais.

Aleksis Mahlkė.

Apie tą Aleksį Mahlkę bus dar daug kalbos, čia paminėsiu tik, jog rusų laikais jis turėjo raštininko vietą pas žemiečių viršininką Masalitinovą Skuode, bet matos buvo vokiečių šnipas. Kai tik vokiečiai užėmė Skuodą, jis tuojaus persidarė į vokietį kareivį ir išvedė vokiečius Ylakių link. Čia vieną dieną vos-vos jo nepavijo raitas kazokas, tik per plauką liko gyvas. Tasai Mahlkė paskiaus daug išliejo žmonėms ašarų.

29 gegužio. Šv. Trejybės atlaidai.

Ypatingas ėmė upas, apvaikščiojant visugražiuosius Skuodo atlaidus visai be žmonių ir be kunigų, nes visi bijojo parodyti savo arklius vokiečiams. Tiesa, atvyko iš Mosėdžio kunigas Gabrielaitis, bet palikęs arklius už penkių varstų. Klebonija ir jos kiemas pilni buvo vokiečių.

Birželio mėnuo. 1915.

1 birželio. Skuodo komendantas Schimpf.

Jau vakarykščiai buvau apturėjęs raštu paliepimą, rytą t. y. birželio 1 d. devintoje valandoje rytą buti pas komendantą. Gerokai laužiau sau galvą, ką tasai komendantas lieptų daryti. Lygiai devyniose einu pas jį. Čia randu pastorį Lilienthalį ir rebiną Govšą, netrukus atėjo ir popas. Iš to supratau, jog čia nieko ypatingo nebus, apart kokių-nors bendrų pranešimų. Taip ir įvyko. Netrukus išėjo komendantas Oberleitnantas Schimpf, maloniai su visais pasisveikino, pakvietė visus sėsties. Ir nieko nelaukdamas pradėjo aiškinti, jog vokiečiai, užėmę šį kraštą,

turi teisę savo įsakymus duoti. Pirmoje vietoje esą jų nuspręsta, kad už Rusijos carą nebebutų daroma jokių maldų bažnyčiose ir pačiose maldose caro vardas nei jokiu budu neprivalo buti minimas. Taip-gi po devintos vakare niekam neleidžiama bevaikščioti.

Tai paaiškinęs, kreipėsi kaip ir į mane, kad aš jo kalbą išverščiau rusiškai; man dar besitaisant tai daryti, pastoris Lilienthal savaime pradėjo rusiškai tą paliepimą aiškinti. Buvo įdomu, kokį įspudį padarys tasai paliepimas į popą. Bet popas labai gudrus, jis tik musų akyse nuduodavo kankinį, kentantį už Rusiją, bet vokiečiams matant, jis neparodė nei mažiausio neužsiganėdijimo. Tolesniai aš paprašiau balso ir paaiškinau ponui Schimpf, jog už nesimeldimą už carą, mes galime buti dideliai nubausti, net karo teismu. Ponas Schimpf pripažino mano pastabos rimtumą ir pažadėjo tą paliepimą duoti ant rašto. Eidamas nuo komendanto draug su popu, tyčia užklausiau, kas dabar daryti. Popas piktai atsakė, jog jis visas savo maldas pertrauksiąs. Sugrįžęs mąsčiau sau, kaip tad galėjo įvykti, kad už galingąjį visos Rusijos carą nebreikia melsties? Per penkias dešimtis metų rusų žandarai kaip akį kaktoje dabodavo, kad kunigai už carą melstųsi. Kiek bausmių per tą laiką kunigų sumokėta, kiek prikeikta! Šiandien oberleitenanto Schimpfo paliepimu esame nuo to jungo liuosi. Ar ne Dievo tik čia pirštas!

2 birželio. Skuodo „bosiakų“ išgąstis.

Skuodo turgavietėje, ties Vaitkaus arbatine, prie-pat sienos yra padaryti suolai žmonėms atsisėsti. Čia ir pirm karo daugel kas atsisėsdavo pasilsėti; dabar-gi vokiečiams užėjus, čia per dienų-dienas buriai įvairių dykunų ir valkatų šnekėdavosi ir taukšėdavo įvairiausias nesąmones ir iškraipytas karo žinias. Šiandien tiems Skuodo „senatoriams“ nutiko mažas „nemalonumas“. Vokiečiai, matydami tiek bedarbių žmonių, pečius traukydavo ir klausinėdavo, kaip jie gali prasimaitinti, nieko nedirbdami. Vienas jų karininkas sumanė tuos dykaduonius pristatyti turgavietę šluoti. Sušvilpė, vokiečių burys apstojo vargšus „senatorius“ ir norintnenorint reikėjo eiti ir imti už šluotos, nes vokiečiai juokuoti nemėgdavo. Bet už tat suolai paliko dyki, niekas ant jų nebdrįso besėdėti.

3 birželio. Skuodo miesto pirmininko rinkimai.

Šiandien gavau paliepimą, kad draug su kitais dvasiškiais išrinkti Skuodo miesto pirmininką, su kuriuo vokiečiai galėtų

tarties ir savo paliepimus duoti. Pastoris patarė eiti pas popą ir tenai išrinkti. Popas patarė rinkti žydą Soloviejčiką, jį tat ir išrinkome, nors aš buvau pastatęs kandidatu lietuvį Antaną Pučinskį. Šiandien Dievo Kuno šventė. Privargęs bažnyčioje ir karo reikalais atminiau, kaip malonu budavo tą šventę praleisti: Komajuose, Salose, Juosvainyse, Pašušvyje, Šaukote. Dabar tik supratau bažnyčios maldos prasmę: „Nuo maro, bado, ugnies ir karo!“

4 birželio. Vokiečių plėšimai.

Kadangi mokėdamas vokiškai kalbėti, vienam kitam žmogui vis-gi išgelbėjau tai arklį, tai kitą kokį gyvulį iš vokiečių nagų, tai žmonės pradėjo burių buriais virsti prie manęs pagelbos ieškodami. Sunku ir aprašyti tas jų skundas. Daug našlių ir visai beturčių moteriškių verkė kruvinomis ašaromis: Man pagrobė paskutinį arklelį, man paėmė paskutinę karvelę! Girdėdamas tas skundas eidavau pas vokiečius, suieškodavau jų vyresnuosius ir drąsiai perstatydavau žmonių skriaudas. Daug laimėdavau. Bet žmonės dar labjau eidavo. Nebeapsikęsdamas tomis skundomis, šiandien nuėjau pas vaistininką Katterfeldą, teiraudamasi, kas tat tokiuose atsitikimuose daryti. Buvo kilęs sumanymas rašyti tiesiog pas kaizerį Vilių ir nupiešti visas vokiečių šunybes. Katterfeldas nepatarė tai daryti, nurodė net, kad tai daryti esą pavojinga. Sutiko tik ir jis kreipties į vietinės vokiečių armijos vadą, bet ir tai pasekmių jokių nebusią, nes vokiečiai laiką tą kraštą kaip Etappen-Gebiet. Nuliudęs grįžau namon ir prie durių radau vėl bent burį žmonių. Girdisi tik žocis „Gelbėk!“

5 birželio. Malunų uždarymas.

Vokiečiai vis kas-kart labjaus pradeda viską varžyti. Šiandien, nei iš šen, nei iš ten uždarė visus malunus, ir kiek tenai rado grudų, visus suėmė Skuodo malunan buvo atvykę latviai net nuo Liepojaus, ir jų užgriebė grudus. Net ant kelių suklaupę maldavo vargšai vokiečius pasigailėjimo, bet veltuo.

6 birželio. Jurgis Boguckis.

Sugrįžęs iš bažnyčios, randu prisėnyje nepažįstamą mergaitę iš Mosėdiškių, kuri didžiausiai verkdama, puolė prie manęs, kad gelbėčiau jos brolį Jurgį, kurs esąs suimtas ir tuojaus busiąs sušaudytas. Bėgu į komendanto raštinę. Čia man sako, jog Jurgis

Boguckis tikrai busiąs sušaudytas, nes neatidavęs ginklų. Bėgu prie paties komendanto ir perstatau jam, jog paliepimas atiduoti ginklus nevisur sykiu buvo apgarsintas ir tamsi žmonės nevisi tai supranta. Vis-gi komendantas Boguckį paleidė. Einu namon, vėl randu prie durių burius beverkiančių žmonių!!

7 birželio. Bausmės.

Šiandien važiuojant į Kulų kapus, sulaikė mane vokiětys ir iškratė vežimą, ar aš neišvežąs ką valgoma iš Skuodo, nes tai esą uždrausta. Paėmė gerokai pyktis, kad toksai nepraustburnis sulaiko mane, važiuojant savo pareigų pildyti, bet ką darysi, karas! Vos sugrįžau iš kapų, likau pašauktas prie komendanto, kurs kaip ir supykęs pranešė, jog aštuntame kilometre nuo Skuodo į Mosėdį esąs telefonas pertrauktas, todėlei Skuodo miestas moka penkis šimtus markių bausmės, Mosėdis-gi — tukstantį, nes Mosėdis kaltinamas dar, kam Jurgis Boguckis neatidavęs ginklų. Didžiai nustebau, tai išgirdęs ir buvau įsitikinęs, jog jokio vėlų sutraukymo nebuvo, komendantui, matos, reikėjo tik piningų.. Bet karo metu nesiginčysi, uždėjo bausmę ir mokėk. Gerai dar kad žydai prisiėmė užmokėti pusę tos bausmės. Šiandien liko paskelbtas paliepimas, kad Skuodo gyventojai iki penktai valandai po pietų suneštų pas Soloviejčiką savo ginklus, jei po to laiko pas kokį-nors Skuodo pilietį butų rasti ginklai, tai miestas moka tukstantį markių bausmės, kaltininkas-gi — sušaudomas.

8 birželio. Plėšimai ir paliepimai.

Šiandien ėjo per Skuodą dideliausi gurguolė, todėl ir arklių grobimas buvo neregėtas; šiandien vokiečiai atėmė nuo skuodiškių mažiausiai apie du šimtu arklių. Suėjo pas mane daugybė žmonių, verkdami ir gailėdamies savo arklelių. Negalėdamas apčiuopamos pagelbos tiems žmonėms suteikti, padėjau jiems nors aimanoti. Ir tai gerai. Šiandien komendantas liepė, kad jam perstatyčiau Skuodo viršaitį (vokiečiai skyrė mat miestą nuo sodžiaus) ir jo pagelbininką dar iš Rusų laikų. Tai-gi pašaukęs Kubilių iš Norvydžių ir jo pagelbininką Leoną Jazbutį iš Puotkalių, nuėjau pas poną Kühn'ą. Jiedu gavo po pluokštą paliepimų:

1. Rytą lìg aštuntos valandos vakare visi Skuodo valsčiaus sodiečiai privalo atiduoti visus ginklus.

2. Kuoveikiausiai privalo buti surašyti visi vyriškosios lyties asmenįs nuo 14—60 metų.
3. Išeinamosios vietos visur turi buti išvalytos.
4. Naktimis ugnies laukuose nevalia kurenti.
5. Nuo pusiau dešimtos valandos vakaro lyg pusiau septintos ryto visi gyventojai privalo buti namie.

Prie komendanturos kasdien iškabindavo trumpus karo pranešimus, kuriuos aš labai uoliai nuėjęs skaitydavau. Šiandien pranešama apie mušius ties Kuršėnais, Kurtuvėnais, Nemunu ir Zapiškiu.

9 birželio. Įvairumai.

Jau bus kokios trįs savaitės, kai vokiečiai, tikriau sakant saksai, užėmė Skuodą. Jie saugojo jį nuo kazokų. Kai tik rytmetį atsikė pradarydavau langines, tai pirmasai reginys ir budavo tie vienragiai saksai.

Ir šiandien netruko klebonijoj' šauksmų ir ašarų dėlei paskutinės karvės atėmimo.

Pastoris Lilienthal iš prielankumo patarė man, kad išgaučiau iš komendanto pavelyjimą, laikyti bent trejetą karvių ir kad šių metų derlių leistų visą suimti. Bet pasirodė, kas galima ir leistina pastoriui, tas negalima ir draudžiama man. Man visą dalyką perstačius, komendantas taip įtrako, jog maniau jis mane sudraskys ir visą mano mantą išplėš.

Didžiųjų Ružupių sodžiaus ukininkas Valantinas pasakojo, kaip jis savo akimis matęs žvalgų susišaudymą ties Ylakiais. Jis visą laiką išgulėjęs griovyje ir pastebėjęs, kaip laike šaudymosi kiekvienas krumas yra pavojingas, nes kiekviename beveik krume slėpiasi žvalgas ir tyka, ką nušauti. Šios dienos pranešimai kalba apie mušius ties Šiauliais ir Dubisa.

10 birželio.

Šiandien Skuodo žydai, norėdami pirmieji išgauti iš Vokiečių šokias-tokias teises, nusiuntė pas komendantą deligaciją, kuri pasiulė savo sęptynetą atstovų prie komendanto, kaipo savųjų reikalų gynėjus. Bet komendantas, nors taip piktas, pareikalavo, kad aš apie tuos žydus paliudyčiau ir kad į tą skaitlių įeitų ir krikščionįs. Tokiu budu žydai nieko nepešė.

Šiandien pranešimai skelbia apie mušius į šiaur-rytus nuo Kuršėnų; vokiečiai paėmę Kubilių sodžių. Kovojama apie Šiaulius. Vokiečių linija einanti nuo Betygalos lig Ilgižių dvaro. —

11 birželio. Mosėdiškių vargai.

Dar man nekėlus, pradėjo į duris bildinti, kad kelčiau. Pasirodo, Mosėdžio viršaitis Beinoras iš Gaubių: vokiečiai uždėję Mosėdžio valsčiui bausmę kasdien po šimtą markių. Žmogus taip įsirupinęs ir įskatęs, jog išveizėjo nebsavyje. Ėjau pas komendantą ir dalyką paaiškinus, bausmę nuėmė.

Sugrįžęs radau Skuodo pirmininką Soloviejčiką, kurs atėjęs manęs perspėti: sako Tamsta pervėlai vakar pristatei virtuvės peilius (mat ir tuos kaipo ginklą liepė atiduoti); aš sako pateisinau, kad savo laiku padarei; tai gi jei ateitų tyrinėti, neįduok manęs ir sakyk anksčiaus pristatęs peilius.

Dieve mano, tiek vargo del menkų virtuvės peilių! Vokiečiai tokie didvyriai ir to bijosi!

12 birželio. Vargas su arkliais.

Vos tik nusipirkau šokius tokius arklius, kai vėl prikibo vokiečiai, kad duočiau jiems į Mosėdį nuvažiuoti. Duote daviau, bet ėmė baimė, kad tik užtektų Mosėdžio. Vakar paėmė Šatės klebono arklius tik lig Ylakių, šiandien-gi mačiau, kaip vokiečiai su tais arkliais per Skuodą nuvažiavo į Liepojų.

13 birželio. Kunigas Antanas Jankauskas.

Šiandien netikėtai atvyko į Skuodą iš Ylakių kun. Antanas Jankąuskas, mat nebgalėjęs ilgiau bekęsti Ylakiuose dėlei vokiečių begalinio grobimo, plėšimo ir vaginimo. Pamatęs jį, atsiminiau savo jaunas kunigavimo dienas, mat 1894—1896 matydavau jį Dusetose, Abeliuose, Kriaunose. Tuomet jis klebonavo Antažavėje, ir darė įspudį begalo rimto ir švento kunigo. Pamatęs jį atsiminiau anas laimingas dienas, ir mačiau dabartinį, be galo, be krašto vargą. Senelis didžiai sumenkėjęs ir nuvargęs. Jis manė prisiglaustė Budvietėje prie giminių; bet neilgam, nes ir čia vokiečių pilna.

14 birželio. Vokiečio-kareivio palaidojimas.

Lig anksti atėjo trįs kareiviai prašydami, ar aš nepalaidočiau jų nuo žaizdų mirusį draugą, Mikola Beyerį. Žinoma, sutikau.

Atnešė tat jį šeši kareiviai į bažnyčią, apgiedojau ir išlydėjau lig vartų. Maniau, kad užteks. Bet štai prieina prie manęs pilietis Pučinskis ir sako: džiakonel, nuvažiuok ir į kapus, nes pastoris pėsčias lydėjo bent tris-keturis varstus vakar tokį-pat kareivį laidodamas, gali vokiečiams nepatikti. Ir aš pilnai pritariau tai sveikai nuomonei; pasikinkiau tat savo arklį ir išvažiavau į kapus. Už miesto pavijau ir numirėlį, pasirodo, jog vokiečiai, sutikę pirmą jiems pasipainiojusį vežimą, išmetė žmones ir įdėjo grabą. Moterįs eidamos paskui, begiedančios šventas giesmes, lydėjo numirėlį beveik visi vokiečiai, Skuodo gyventojai. Duobkasiai iškasę duobę baisiame pakrantyje, vos priėjome su numirėliu. Mačiau, kad tai netiko vokiečiams, bet ką padarysi su tamsiais žemaičiais; jie manęs nesiklausę, tai padarė, o kaltybė krito ant manęs. Praslinkus bent dvejiems metams, Sedos apskrities viršininkas Pauly, švelniai kalboje man prikišė, kad aš tokioje vietoje palaidojęs už Vaterlandą kritusį vokietį.

Vokiečių sanitarai rupinasi sužeistaisiais.

Sugrįžęs į miestelį, pamačiau didelį žmonių subėgimą, einu ir aš. Žiuriu, vokiečiai beimą iš vežimų savo sužeistus kareivius

ir benešą juos į „mūrinius namus“. Teko pamatyti, kaip stipras, drutas kareivis, apkabino savo draugo kaklą ir kaip maišelis liko įneštas vidun, nes abi koji buvo pašautos.

Šiandien atvarė į Skuodą bent šimtą rusų kareivių paimtų į nelaisvę, saugojo juos popo namuose. Ėjau jų žiurėti ir kalbėjau su jais; bėsąs vienas kitas tarp jų ir katalikas, bet visi lenkai. Nieko jie ypatingo nepasakė, bet ir teirauties buvo nepatogu, nes vokiečių sargyba akis išplėtusi žiurėjo į mane.

Pirmieji rusai paimti vokiečių belaisvėje.

Kaž-kaip užėjo mintis aplankyti pastorį. Įeinu, o-gi žiuriu: pilni kambariai sužeistų vokiečių, baisus jų dejavimas ir kokčiojimas. Pasidarė man nei šis, nei tas, pamačiau, kad nelaiku atėjau. Vietinės vokietės už kita-kitą betarnaujančios sužeistiesiems. Vienos virė kavą, kitos žaizdas tvarstė. Man grįžtant namon, nuo Ylakių įvežė baisiai sužeistą kareivį, net žydai akis užsidėję bėgo šalin, ir aš nebnorėjau savo dirksnių gadinti ir tik iš tolo mačiau odoje suvyniotą žmogų.

15—30 birželio. „Ramybė“.

Tų dviejų savaičių trukyje buvo kaip ir ramu, nes ties Venta siaubė mušiai ir vokiečiai neturėjo laiko ilgai trukti Skuode

ir žmonės plėšti. Jie greit buvo varomi į frontą, Žmonės girdėdami armotų baubimą, tauškėjo, ką tik kas begalėjo, be jokios sąmonės. Klausant tų kalbų, sunku buvo netikėti, vis rodėsi, kad mažiutė tiesos dalelė turi-gi buti, bet ištikrųjų ir to nebuvo. Karo metu tik, ką patsai matai, tą ir tikėti tegali.

Skuodo „galva" Soloviejčikas atėjęs pareikalavo, kad lietuvių visuomenė (Gemeinde) užmokėtų 30 rublių jo raštinės naudai, nes iš viso vokiečiai pavelyję jam išreikalauti šimtą rublių; 70 rublių duodą žydai. Žinoma nedaviau, nes mačiau, jog tai jo paties sumanyta. Bet prie tos progos nurodžiau jam, kaip jis maža rupinasi visuomenės labu: duokime vokiečių suimtosos karvės ganosi be jokios prižiuros po apsėtas dirvas ir pievas, žmonės bijo jų varyti, kad į nelaimę neįkliuti. Žadėjo eiti pas vokiečius.

Kitą vėl dieną sutinku žmogų iš Mosėdiškių: „Važiavau", sako, „kunigo vežti ligoniui, vokietys pagrobė arklius ir liepia važiuoti į Ylakius, kas daryti?" Patariau važiuoti į Ylakius, nes vistiek vokietys arklių nebduos, o patsai nuvežęs galės arklius išvaduoti. Apturėjau rašta, kad aš kaipo dėkanas įsakyčiau Mosėdžio klebonui, kad jisai neskambintų varpais. Virė širdis, kad tokius paliepimus reikėjo duoti. Bet štai beateinąs antras vokietys ir sako: „Tuojaus duokite arklius į Liepojų!" „Kaip aš", sakau, „duosiu, štai turiu skubinai vežti įsakymą Mosėdyn!" Kilo ginčai, bet laimėjau, ir arklių į Liepojų nedaviau.

22 Birželio. Apie aštuntą valandą rytą, man dar bažnyčioje besimeldžiant, kaž-kas mieste baisiai sprogo, net visa bažnyčia sudrebėjo; žmonės persigandę, sudejavo. Sugrįžęs nuo altoriaus, klausiu, kas čia buvo? „Lėkė", sako, „rusų orlaivis ir vokiečiai šovė iš armotos". Bet išėjęs iš bažnyčios sužinojau tikrąją tiesą. Pasirodė, jog rusų orlaivis metęs į Skuodą bombą, kuri kritusi Ilgojoj gatvėje. Kadangi tokie atsitikimai ne kasdien regimi, skubėjau eiti ir vietą apžiurėti. Ištikrųjų, bombą kritusi į daržą ir išmušusi didoką duobę, aplinkui visi langai išbarškėję, net ir žydų šulėje poras langų iškritę; žydukai besinešioją skeveldas; senieji žydai baisiai įpykę, sakė man: „Ui! koks tasai ruskis?! Kaip jis gali į savo žmones mesti bombą!" Vokiečiai kareiviai, kiek tik jų buvo Skuode, suskato baisiai šaudyti į tą rusų orlaivį, kurs tuojaus ir pranyko iš akių. —

Kasdien begalės šnekų apie rusus, kurie kasvalandą galį ateiti, ypač esą laukiama kazokų. Tos žinios baisiai varžė mano

visą veikimą, reikėjo bijo'is pagrįžtančių rusų! Vokiečiai permainė Skuodo gatvių vardus, ir taip: Viešąją plecių pavadino: Sachsenplatz; Ilgąją gatvę — Libauerstrasse; Bažnyčios gatvę lig už Senojo miesto — Hindenburgstrasse; Ylakių gatvę — König-Friedrich-Auguststrasse.

29 birželio atsitiko nepaprastasai dalykas. Štai Skuode nėsant kam tvarkos žiurėti, tamsieji gaivalai pradėjo kelti galvą. Jie netik mėgino plėšti naktimis, bet ir dieną atvirai draskė žmones į turgų atvykusius. Štai du tokiu plėšiku Valantinas ir Bracys pakliuvo vokiečiams į nagą, kurie viešai juodu „nukryžiavojo", t. y. viešai pririšo prie medžių, šalip valsčiaus namų. Kadangi tą dieną buvo Skuode turgus, tai akymirksnyje apie tai sužinojo visas miestas. Subėgo prie valsčiaus daugybė žmonių. Matydami tai, vieni žegnojos, kiti, pagrobę arklius, skubėjo važiuoti namon. Žydas Mikel Judelmann atbėgęs į kleboniją, visas nesavyje reikalauja, kad eičiau prie komandanto ir sakyčiau, jog tai ėsą nežmoniška taip daryti, tai — gėda visai civilizacijai; bet man kišties į tą dalyką buvo neparanku delto, kad komendantas Kühn buvo mano priešas. Todel nieko nedariau ir vokiečiai palaikę pririštuosius bent penkias valandas, atrišo ir nuvedė į kalėjimą, kad ryt dieną vėl tą patį pakartoti. Tokio vokiečių pasielgimo pasekmės buvo begalo naudingos: užkarto nuramino visus plėšikėlius, jie nebdrįso išsišokti visu okupacijos laiku. Visi žmonės baisiai persigando, suprato, jog vokietys juokų daryti nemėgsta. Užtekdavo pasakius: aš tave apskųsiu vokiečiams ir tave pririš, kad kuodidžiausiai nugandinus žmogų. Tokios bausmės visi baisiai bijojo.

Liepos mėnuo 1915.

Mušiai.

Vis galima buvo numanyti, jog ties Mažeikiais eina mušiai: kas dien girdėjosi armotų baubimas, Skuode gi vokiečių judėjimas buvo žymus: nuolatos ėjo gurguolė, pulkai pėstininkų vis daugiausiai Ylakių link. Daug sykių reikėjo nakvinti kareivius, raitorius ir karininkus, su kuriais įsileisdavau į kalbą; jie visi baisiai įsitikrinę savo galybe, begaliniai tautininkai ir visų kitų tautų niekintojai. Vienas iš jų, Kreuzburgo miesto gimnazijos direktorius, daug kalbėjo apie Lietuvą, jis pranašavo jai šviesią ateitį, bet suprantama tik po vokiečių globa ir administracija!

Nuobodumas.

Musų padėtis buvo be vilties; netik turėjome aklai klausyti mažiausio vokiečių paliepimo, jį uoliai pildyti, neatsižvelgiant kokius mes iš to turėsime nuostolius, bet buvome nuo viso pasaulio atskirti, jokių laikraščių, jokių laiškų nei iškur negalėjomi gauti. Ėmė nusiminimas ir nuobodumas. Padėtis — be jokio išėjimo, bet iš antros pusės begalo žingeidi. Buvo aišku, jog tokie dalykai bikuomi nesibaigs.

5 liepos. Valgomųjų daiktų kainos.

Šiandien vokiečiai sušaukė pas komandantą visų tikėjimų dvasiškius ir pavedė nustatyti valgomiesiems daiktams kainas, nes jau buvo ir tuomet prasidėjęs šmugelis į Liepojų, ir kainos kilo gana greit augštyn. Ir štai nustatėme: bulbių puras — 1 rublis; rugių puras — 4 rubliai; ruginių miltų pudas — 1 rublis 50 kapeikų. Bet nei vienas žmogus musų nustatytosios kainos neprisilaikė.

Darbininkų mobilizacija.

Nuo-pat vokiečių užėjimo žmonės labai bijojo įvairių mobilizacijų. Prieš vokiečiams ateinant niekas nekalbėjo, kad vokiečiai ims arklius ir plėš žmonių turtą, bet buvo kalbama, jog pirma pirmiausiai imsią jaunus vyrus. Dėlei to daugel-kas ir bėgo į Rusiją: „Verčiau“, sako, „aš ruskiui betarnaująs negu vokiečiui!“ Vokiečiams užėjus, visi tik ir laukė, kuomet prasidės tasai žmonių ėmimas. Štai 5 liepos dieną jie apgarsino, jog esą reikalingi darbininkai, kas ieškotų ar norėtų kokio darbo, gali pasiskelbti. Žmonės manė jog tai ne iš liuosios valios ėjimas, bet priverstinas: vaikinai puolė į miškus, o pas mane ėjo eibės žmonių, klausinėdami, kas daryti, ar eiti, ar ne? Vienam kitam patariau, kad neikite. Akymirksnyje pasklido gandas, jog dėkanas sako neiti. Gerokai išsigandau, tai sužinojęs, nes už tai vokiečiai butu mane išvežę į nelaisvę. Bet jokių blogų pasekmių iš to nebuvo, tik neivienas lietuvis nepasiskelbė noriąs darbuoties. Iš Skuodo iškeliavo tik aštuoniolika jaunų žydų.

9 liepos. Kaizeris Skuode?

Šiandien per Skuodą pervažiavo keturios dešimts automobilių; jų tarpe buvo gražių-gražesnių. Daugel kas spėjo, jog

Kaizeris Vilius važiavęs į frontą. Labai tai galima, nes šiomis dienomis vokiečiai žymiai pasistumė pirmyn visame Kurše; jie paėmė Frauenburgą, nu ir Skuode iš Marktplatzo'o, kai vokiečiai turgaus plecių buvo praminę, umai atsirado lentelės su parašais, jog tai esąs Kaiser-Wilhelm Platz!?

16 liepos. Vėl vargas su arkliais.

Šiandien mano darbininkas Kazys Kakštys lig anksti važiavo į maluną; čia umai vokiečiai pamatė arklius ir pagrobę juos, liepė važiuoti lig Priekulio. Bet mano Kazys išbuvo kelionėje ketvertą dienų ir sugrįžo atmainytais arkliais. Įduoti tokie arkliai, kurie vos-vos paėjo. Ir tai dar gerai, kad ir tokius davė, mat mano Kaziukas turėjo raštelį, kad dėkanui leista turėti porą arklių. Daug žmonių grįžo pėsti, arklius palikę vokiečiams, kiti, kurie smarkiaus reikalavo savo arklių, gavo dar ir į kuprą.

Kaziukas pasakojo, buvęs pačiame fronte prie Ventos, matęs dvarą, kurio trobesiai taip buvę sušaudyti, kaip rėtis, skylių-skylės.

Kuomet vokiečiai paliepę pavarytiesiems vežėjams važiuoti per Ventą, jie pradėję iš tos baimės balsiai vaitoti, bet nieko negelbėję, prisiėję važiuoti.

„Teismas".

Skuodiškiai, užėjus vokiečiams, laukė nuo jų, arba bent turėjo teisę laukti, šiokios-tokios teisybės ir žmoniškumo, nes Vokiečių tauta buvo laikoma kulturinga. Bet išėjo visai kitaip. Vietoje teisybės draug su vokiečiais atėjo sauvalė ir plėšimai nei kuomi nekaltų žmonių; vietoje žmoniškumo užviešpatavo žiaurus žvėriškumas. Skuodiškiai, tai matydami nusiminė ir nežinojo, kas daryti. Tuomi tarpu žydai, tuojaus sukruto naudoties naujai susitvėrusia padėtimi. Skuode buvo nemaža įvairių šunadvokačių, kurie dabar užėjus vokiečiams, nustojo darbo, nes teismai visai pranyko. Bet štai sumanus Soloviejčikas, advokatas, žinodamas žemaičių palinkimą bylinėties, greit surikiavo „teismą". „Teismo" nariu, žinomą, buvo jis ir du vokiečiu iš telefono stoties, kažkoksai idejota Lindemann ir Wencel. Jie tad trys ir pradėjo „teisybę" skleisti. Nu ir pasipylė daugybė bylų; kiek čia buvo ašarų ir verksmų?! Nutarimai buvo tuojaus vykinami vokiečių kariškosios valdžios, kurią atstovavo Lindemannas. Bylas laimėjo tik tie, kurie ar šokiu ar tokiu budu susiartino su Solo-

viejčiku. Kaip matai, visi tie žmonės, kurie rusų laikais buvo savo bylas pralaimėję, dabar davė skundas iš naujo, nu ir žinoma, laimėjo. Kaž-kokia Vaškienė apskundė Mosėdžio kleboną, kunigą P. Venckavičių, buk pirm trylikos metų jos mirusiam vyrui per daug išskaitęs už nepadirbtą darbą; teisybės vykintojai, akymirksnyje nubėgo į Mosėdį ir išvedė klebonui karvę, tik vikaras kunigas Gabrielaitis, atvykęs Skuodan, beišaiškino dalyką. Kaip žinoma, rusų sumanytosios Žemės Tvarkomosios Komisijos pirm karo puikiai veikė; josios ir Skuodo apylinkėse buvo keletas sodžių išdalinta į vienasėdijas. Bet kaip paprastai, visados atsiranda neužganėdintų, kurie netaip gavo žemę kaip norėta. Atsiradus taip garbiam „teismui" Skuode, visi tie neužganėdintieji pasiskubino paduoti skundas, kad žemė buvusi išdalinta neteisingai. Pirmieji sukilo Virbalai, Mosėdžio valsčiaus. Atėjo pas mane du ukininku: Pabrieža ir Gikaras, klausdami, kas daryti, kad Mosėdžio vokiečiai, žydo Hodes prikalbėti, išlipdė įsakymus: gyventi po senovės. Patariau neklausyti, nes juk gyvenama kaip Rusų valdžia parėdė, t. y. po senovės. Visa byla atsidurė Skuodo „teisme"; atėjo pas mane visas sodžius, kad juos gelbėčiau. Prisiėjo tat ir man eiti „teisman". Įėjęs tenai tuojaus susirėmiau su Hodes. Jis tvirtina: Rusų matininkas buvęs papirktas ir netiesingai padalinęs žemę!" Aš atsakiau: „Taip griežtai tvirtinant, reikėtų turėti gerus prirodymus, neužtenka manyti; juk ir aš manau, kad Tamsta nevėltuo čia esi, bet aš neturėdamas prirodymų to nesakau!" Vokiečiams labai patiko ta mano griežtai pasakyta kalba, ir Virbalai laimėjo. Panašiai atsitiko ir su Kaukolikių sodžiumi; čia pareiškiau vokiečiams, kad yra kiekvieno protingo žmogaus pareiga reformą remti, o ne griauti ir į seną rutiną žmones sprausti (zwingen). Ir vėl laimėjau. Žmonių dėkingumui nebuvo galo.

Iš pradžių sunku buvo to „teismo" tikrą vertę suprasti, be to nesinorėjo taip griežtai buti opuzicijoj. Tik paskiaus pamačiau, kad tasai teismas, tai tik komedija. Ir jis savaime netrukus pranyko. Susitikęs kažkada su Soloviejčiku, paklausiau, kaip einasi? Jis atsakė: „Bent nuo bado esmi dabar apdraustas"!?

22 liepos. Įsakymas.

Šiandien apsilankė pas mane kažkoksai Feldwebel-Leitenant Bajohr ir įteikė paliepimo raštą, šitokio turinio:

1. Paskubėti šienauti, atliekamasis šienas bus atpirktas.
2. Iškulus rugius, atliekamieji grudai bus vokiečių kariškosios administracijos perkami gyvais piningais.
3. Buti prisirengus kulti javus.
4. Kas tų darbų nepildys, bus nubaustas.

Iš to paliepimo buvo aišku, jog visi tie gandai, apie grudų ir šieno ėmimus, netrukus virs tikrybe. Visaip buvo kalbama, vokiečiai duosią tik po pusę svaro duonos, kiti sakė — po ketvirtdalį ir tt. Bet aiškinti tą paliepimą ištisai įbaugintiems žmonėms buvo negalima, pasakiau tik labai apibendrindamas. —

27 liepos. Žmonių vargai.

Šiandien beateiną Jurgis Pabrieža ir Dičmonas, abu iš Paluknės, ir kuršininkės Ynienės vaikis, skųsdamiesi: štai buvome Soloviejčiko pavaryti į stuiką, ir štai žydai paėmė musų arklius ir vežimus, prikrovė prekių, mus pavarė šalyn ir patįs išvežė prekes į Liepojų. Tai išgirdęs, nuėjau į telefono stotį, apsakiau visą dalyką ir prašiau pagalbos. Beregint davė žinią į Liepojų ir tuos žydus vokiečiai suėmę, parvarė atgal į Skuodą. Čia žydai buvo priversti užmokėti kiekvienam po dvidešimtpenkis rublius. Bet stebėtina, abu žemaičiu susitaikino už du buteliu konjako, tik kuršininkė Ynienė pasiėmė 25 rublius. Kad bučiau žinojęs, kad taip bus, bučiau nei žygio nedaręs.

Rugpjutis. 1915.

1 rugpjučio. Vokiečių laimėjimai.

Šito mėnesio pradžioje jauste jautėsi, jog vokiečiams sekasi; jie laimėjo mušius apie Ventą, paėmė Mažeikius ir nustumė rusus Rygos link. Tuomi ir musų likimas liko kaip ir kokia antspauda patvirtintas, vadinasi rusai mus apleidė ir mes likome vokiečiams atiduoti be jokių sąlygų, kaip vergai. Lig šiol buvo kaip ir kokia viltis, jog rusai mus neapleis, bet dabar ta viltis žuvo. Gal taip ir gerai, nes kas-žin, ką rusai butų su mumis padarę, jei jie butų sugrįžę. Bet vis-gi kaip ir liudna darėsi širdyje pasilikti taip žiaurių žmonių rankose.

5 rugpjučio. Skuodas priskirtas prie Kuršo.

Vokiečiai nustume rusus į šiaurę, tuojaus ėmėsi rikiuoti užimtuosius plotus. Nebereikalo skleidėsi gandai apie įvairius žmonių suvaržymus, kas-link duonos, gyvulių ir kitų valgomųjų daiktų.

Umai sužinojome, jog Skuodas esąs priskirtas prie Kuršo, esąs Gruobino apskrities, Bartuvos žandarystės. Tiesioginis musų viršininkas esąs apskrities viršininkas Kreucburg.

Taip-gi šiandien atvyko Skuodan iš Bartuvos trys žandarai tvarkos prižiurėti. Tie žandarai apsigyveno prie manęs; jų vyresnysis vadinosi Borkovski, antrasis Šimkat (Šimkaitis), trečiojo nebeatmenu. Šautuvais apsiginklavę valkiojos po miestą. Tuomi tarpu tarp Skuodo žydų ėjo dideli ginčiai del Soloviejčiko. Daugel iš jų jo dideliai nekentė ir agitavo, kad tik jį nuvertus. Štai 13. VIII atvyko Skuodan patsai ponas Kreucburgas ir Soloviejčiką prašalino. Patsai savo akimis regėjau, kaip žydas Chone Judelmann davė šimtą markių žandarui Borkovskiui kyšių, kad padėjo eiti prieš Soloviejčiką. Labai nustebau, tai matydamas, nes ligšiol buvo tokia nuomonė, kad vokiečių valdininkai nei už ką neimą kyšių!

14 rugpjučio. Kauno apgulimas.

Apie tą laiką, pietų pusėje, kasdien girdėjosi nepaprastas pačių stambiųjų armotų baubimas. Vokiečiai tvirtino ir iš laikraščių galima buvo matyti, jog tai apšaudomo Kauno tvirtovė. Beveik liuosai vaikštinėjant, galima buvo girdėti peklišką armotų dundėjimą. Umai 17. VIII paskelbė žinią, jog Kaunas esąs vokiečių užimtas. Vadinasi, vis tvirčiau lendami į vokiečių nagus.

Arklių supirkinėjimas.

Matyti vokiečiams neužteko tų arklių, kuriuos jie taip nežmoniškai grobė nuo musų, kur tik sutikdami. Jau liepos mėnesyje prasidėjo stipras arklių pirkimas. Pirko žydas Dymantas, jo-gi pagelbininkais buvo Urdank ir Bere Segal. Budavo vakarais supirktuosius arklius išvaro Linkimų link — į Kretingą. Arklių budavo tukstančiai. Kai pradėdavo bildėti par tiltą, tai bent porą valandų neduodavo užmigti. Kainos buvo jau žymios, išveizdėjo, jog gerai užmoka. Bet ištikrųjų, valiutos žvilgsniu, tai buvo maža. Be to, pirkėjai žydai, jei žmogus nesutikdavo už pasiulyta kainą atiduoti

arklį, gązdindavo, sakydami, ui ateis vokietys ir atims! Buvo ats'tikimų, jog žydai tiesiog užvedė vokiečius, kame negalėjo lengviai nuo žmogaus išvilioti arklio.

Kazokų karininkas nelaisvėje.

Gelžinkelio pravedimas pro Skuodą.

Jau birželio mėnesyje pradėta kalbėti, kad pro Skuodą Priekulio link busiąs pravestas gelžinkelis. Pradžioje kalbėta, jog busiąs siauratakinis, bet netrukus paaiškėjo, jog pro Skuodą eisiąs paprastas gelžinkelis, kaip ir visoje Vokietijoje. Kadangi mes Rusijoj buvome pripratę manyti, jog gelžinkelio pravedimas yra nepaprastai sunkus ir ilgas darbas, tai išpradžių nesinorėjo tikėti, kad ir vokiečiams tasai darbas taip lengviai atseitų. Bet netrukus Skuodan pradėjo plaukti vis nauji kaž-kokie vokiečiai, tai buvo gelžinkelio dirbėjai. Ir man pačiam teko ties Kulalių sodžiumi matyti dailia-dailiausiai užsmeigtą kelio liniją. Skuodan atvarė apie keturis šimtus rusų nelaisvių, vis tai buvo reikalingi darbininkai. Tiltui per Bartuvą dirbinti medžiaga buvo vežama iš Vokietijos automobiliais, šulus gi kirto Kuršo miške ir vežė pavarytieji žmonės.

Netrukus ir aš apturėjau šitokį paliepimą raštu:

Rymo-Katalikų klebonui, Skuode. „Meldžiu prie pirmos progos iš sakyklos štai ką apgarsinti: Reikalingas didelis darbininkų skaičius gelžinkelio darbams Skuode. Mokama į dieną šitoksai atlyginimas:

1. Suaugusiam darbininkui: 2,00 Mk.
2. Suaugusiai darbininkei: 1,50 Mk.
3. Nesuaugusiam darbininkui: 1,00 Mk.

Tasai atlyginimas mokamas tik tiems darbininkams, kurie iš liuosos valios imsis darbo. Jeigu neatsirastų užtektinas darbininkų skaičius, tuomet žmonės bus varu varomi, kuriems, žinoma, jau nebus mokama. Tai-gi naudinga vietiniams žmonėms kuoskaitlingiausiai eiti prie darbo. Šitą apgarsinimą meldžiu ir kitose parapijose apgarsinti.

Skuodas, 25 rugp. 1915.

Spritte
Leutenant a. D
des Eisenbahnbetriebes
König. 28.

Paimdamas tą įsakymą, pareiškiau leitenantui, jog darbininkų čia yra užtektinai, tik mokėkite jiems sąžiningai. Pasirodė, jog jis paklausė mano patarimo ir mokėjo darbininkams kas vakarą, paskiau, kuomet žmonės pradėjo tikėti, mokėdavo kas trečią dieną. Ištikrųjų, darbininkai ir darbininkės pluste pludo prie gelžinkelio. Atlyginimas nors buvo permenkas, bet prie anometės tvirtos dar valiutos visgi šis-tas buvo. Ypač, kad už markį žydai mokėdavo 67 kapeikas.

Darbas visai nebuvo sunkus, net stebėdavosi žmonės, kaip vokiečiai tokie griežti mažiausioje smulkmenoje, čia taip lengviai leidžia. Pagrįžę darbininkai, juokdavosi iš taip lengvio darbo, sakydami: pakasinėjome, pavaikštinėjome ir gana. Sunku čia spėti, kodėl vokiečiai taip elgėsi, gal-kokiu politikos žvilgsniu. Tasai darbininkų reikalavimas nusitęsė toli į žiemą. Kuomet ant Kalėdų nuo ukininkų atstojo samdininkai, tai jie visi stojo prie gelžinkelio dirbti.

Tik pavasariop pradėjo vokiečiai darbininkus skirti ir jiems savo reikalavimus statyti. Ypač reikalavo, kad norintieji gauti darbo, privalo įsiskiepyti nuo koleros, šiltinės ir raupų. Tasai skiepijimas buvo baisus: Kai-kurios darbininkės įskiepytos krito kaip negyvos, dvi iš to taip susirgo, jog mirė.

20 rugsėjo pirmą sykį išgirdau Skuode, garvežį švilpiant. Rodos malonus dalykas turėti netoli gelžinkelį, bet mes Skuodiškiai žiūrėjome į tai su baime; jis dvokė svetimumu ir neprielankumu. Kaip kitos vokiečių įstaigos Lietuvoje turėjo tik vieną vienintelį tikslą: plėšti musų kraštą, taip teisingai buvo manoma ir apie gelžinkelį. Žmonės kalbėjo, nu, kad jau veš, tai veš musų javus į Vokietiją. Ištikrųjų vokiečiai vežė javus, bet ypač nukentėjo miškai, juk į visas puses nuo šito plačiojo gelžinkelio buvo išvesti dar siauratakiniai gelžinkeliai. Taip iš Darbėnų — lig Paurupio; iš Skuodo — į Kuršo mišką. Šiandien beblykšoją pliki laukai, kur pirma siubavo galingi pušynai, aiškiai parodo to gelžinkelio tikslus.

Amunicijos vežikai ties Šiauliais.

Gelžinkelio pravedimas pridarė žemaičiams daug žalos ir doros žvilksniu. Pasileidę vokiečiai, darbų prižiurėtojai, pasklido gyventi netolimuose sodžiuose; čia neviena mergelė, arba išėjusio į karą kareivio žmona, bemeilydama dovanų iš Vokietijos, nūdegė sparnelius. Ypač darbininkių padėtis buvo labai kritinga, nes vokietys, darbo prižiurėtojas, galėjo jas kur tinkamas vadžiotis arba jas siuntinėti. Tuos dalykus lig šiai dienai gerai atmena Kulų I ir Kulų II gyventojai. Tuomi tarpu žinia apie darbo lengvumą ir mokesčio griežtą atlyginimą pasiekė ir tolimesnes apygardas. Skuode teko sutikti tėvus, kurie vežė savo dukteris prie darbo iš Salantų ir iš Ylakių. Gerokai juos gėdinau, ir koliojau jų tamsybę.

Aprašydamas, kaip karės laiku buvo vedamas gelžinkelis, praleidau dar vieną smulkmeną. Vieną dieną nuo vaistininko Katterfeldo gaunu persergėjimą, kad daryčiau žygius, nes galimas

daiktas, kad vokiečiai kirs sausus kryžius nuo kapų, gelžinkelio slenksčiams (špaloms). Daug turėjau dėlei to rupesčio, buvau ir prie Komandanto, kurs žadėjo apdrausti kapus nuo išniekinimo. Vis-gi apie tokį vokiečių pasielgimą nei kur nesigirdėjo.

Žemė, gelžinkelio pravedimui reikalinga, buvo imama be jokios sutarties su gyventojais, taip sakyti rekvizicijos keliu Skuodo vagzalas visai sugadino puikią Gedrimo koloniją. Žmonės lig šiol negavo jokio atlyginimo už žemę.

Vokiečių kaizeris užfrontyje.

Brest-Litovsko paėmimas.

26. VIII. Šiandien buvau išėjęs savo laukų apžiurėti, umai žiuriu, kaž-kas greit bėga manęs vadinti. Pasirodo, jog vokiečiai reikalaują manęs, kad skambinčiau visais varpais, nes Brest-Litovskas esąs paimtas. Skambinimas esąs reikalingas vokiečių upui pakelti. Prisiėjo skambinti, nes kariškiesiems paliepimams negalima priešintis, ir dėl niekų neapsimoka vokiečius erzinus; tegu sau Lietuvos varpai kelia vokiečiams upą! —

Rugsėjis 1915 m.

Skuodo „panelės".

1. IX. Nors neilgai dar tegyvenu Skuode, bet jau teko ne nuo vieno žmogaus girdėti, kad Skuode esą nemaža lytiškomis ligomis sergančių žmonių. Vokiečiams atėjus, tas dalykas paaiškėjo šviesiau negu saulės šviesa. Štai Skuode apsilankiusieji kareiviai užsikrėtė minėtomis ligomis, jų vyresnieji tuojau įsakė suimti visas tokias „paneles" ir vežti į Liepojaus ligoninę. Suprantama, jog niekas nežinojo kur išveš; daugel kas manė, jog į Vokietiją; Vokietijon gi važiuoti visi bijojo kaip mirties. Be to pasklido gandas, jog vokiečiai tokias „paneles" sušaudą. Esmi įsitikinęs, jog tas gandas ne buvo be pamato, regis, kad vokiečiai nedarė ceremonijų su tokiomis „panelėmis". Labai buvo girdėti, jog nebeišgydomas paleistuves jie sušaudą buriais. Galima tat suprasti, kokia panika kilo tarp Skuodo „panelių", kuomet ant jų prasidėjo medžioklė. Neapsėjo čia ir be tragėdijų, vokiečiai ėmė šiokią tokią, suimtosios gi skundė savo drauges, kartais ir nekaltas, iš keršto; tos šaukėsi dėkano pagalbos. Prisisiėjo gelbėti.

Skuodo bürgermeisteris Rückwarth.

2. IX. Šiomis dienomis atvyko Skuodan pačių vokiečių paskirtasai, jau nebe iš vietinių žmonių, bet taip sakyti kariškasai viršaitis, kurs lygiai trejus metus gelžinia kumstimi valdė Skuodo valsčių, ir išspaudė žmonėms ežerus ašarų. Tuose užrašuose gana tankiai prisieis jį minėti, todėl skaitytojas iš jo paties darbų galės įgyti jo budo vaizdą; čia patėmysiu, jog tai nebuvo blogas žmogus, bet išmiklintas vokiečių valdininkas, kurs savo valdžios spiriamas, ir neturėdamas už savo pasielgimą prieš ką atsakyti, sugedo, suprato savo padėtį ir norėjo ją ja pasinaudoti. Nu, ir pasinaudojo, regis, kad labai buvo pralobęs. Apsilankė jis pas mane. Visai rusų sprauninkų arba anstolių budu jis galant paprašė manęs, kad aš jo „sunkią naštą" savo patarimais padėčiau jam nešti; iš to spėjau, jog tai — geras paukštis.

Skuodas priskirtas prie Plungės apskrities.

2. IX. Naujojo viršaičio (bürgermeisterio) atvykimas Skuodan rišosi su naujais vokiečių sumanymais administracijos žvilgsniu.

Skuodas liko priskirtas prie naujai įsteigtos Plungės apskrities, bet ne visas, tik lig Bartuvos upės, Senasis miestas pasiliko prie Kretingos apskrities. Mat, vokiečiai rikiuodami savo administraciją ir užbrėždami apskritiems ribas, visai nesivadovavo senąja rusų organizac ja, bet darė savarankiškai, mėgindami surasti gamtiškas ribas, todėl ir pridarė tiek nesąmonių. Skuodo padalinimas į dvi apskriti tetverė labai trumpą laiką. Pirmasai Plungės apskrities viršininkas (Kreishauptmann) buvo rittmeisteris (kapitonas) Schirstett.

Turto surašymas.

3. IX. Žaibo greitumu liko Skuode sutvarkyta viršaičio raštinė; jos vedėju liko ėjęs lig šiolei miesto viršininko pareigas žydas Kanengiseris. Kaž-kuomet pašiepiau jį, pastebėdamas, kad jam, kaipo buvusiam miesto viršininkui, likti tik raštvedžiu, tai par žema. Bet jis kit-ką pradėjo kalbėti. Šiandien jis atėjo pas mane ir surašė visą mano turtą, butent: kiek turiu arklių, kiek karvių, avių, kiaulių, vištų; kiek turėjau sėjęs rugių, avižų, miežių ir tt. Nežinodamas visų pinklių, aš gana teisingai viską užrašydinau, žmonės gi begalo slėpė, ir gerai jiems išėjo, tik reikėjo Kanengiseriui duoti pyragą.

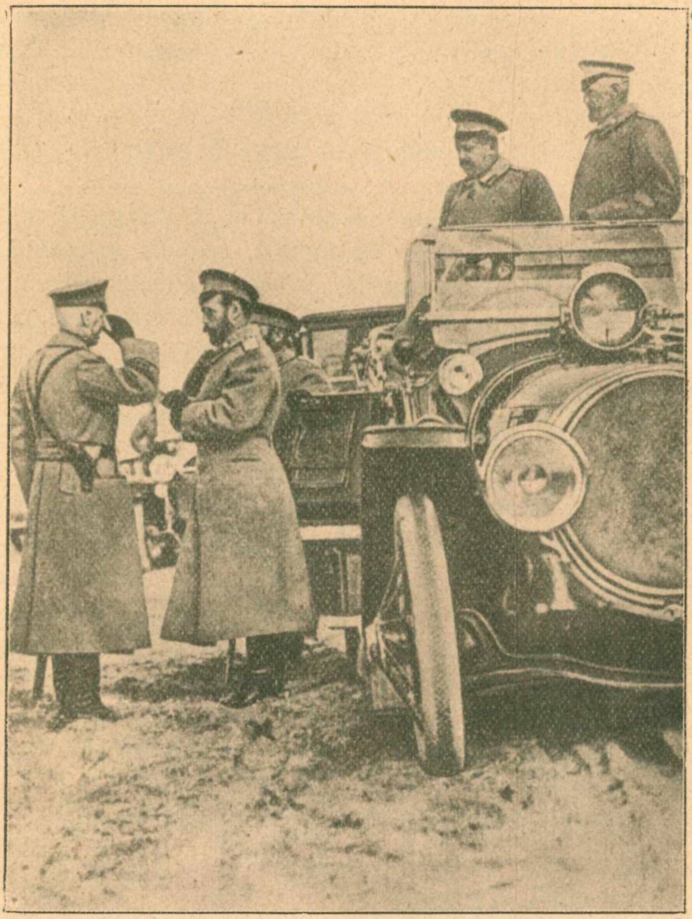
Skuode aibės rusų nelaisvių.

4. IX. Sąryšyje su gelžinkelio darbais privirto Skuodan daugybė rusų nelaisvių. Didesnė jų dalis tilpo buvusiosios keturklasės mokyklos bute. Netrukus, atlekąs popas, skųsdamasi ant savo tautiečių, kad jie esą daug nemandagesni už vokiečius, sudeginę daug suolų, skaldą malkas ant grindų, joksai jo perspėjimas negelbstąs, sukeliąs tik jų juoką. Visi mokyklos langai liko užpinti spygliuotomis vielomis, tai darė nemalonų reginį. Nelaisvių padėtis — sunki, ypač jų apdriskimas krito visiems į akis. Kiti nelaisviai patilpo Bukauskio daržinėje, kiti pas ukininkus.

„Dabartis".

5. IX. Vokiečių administracijai betarpstant Lietuvoje, matos jų, kaipo politikų, liko sugalvota leisti lietuvišką laikrašti, savo reikalams paremti ir lietuviams su žemaičiais kvailinti. Šiandien pateko į mano rankas pirmasai „Dabarties" numeris. Nuo tiek jau mėnesių bėsant tokioje vergijoj', matant savo tėvynės tokius kenksmus ir skriaudas, apėmė graudumas, pasipylė ašaros. Turėdamas „Dabartį" rankose, tariau! Domine, salvam fac Lithuaniam nostram!

Žmonės nemėgo „Dabarties“ skaityti, jiems nejauku buvo girdėti, kaip vokiečiai giriasi ir kaip jiems sekasi. Nebeatsimenu koksai jų vyresnysis, yra manęs klausęs, kodėl žmonės neskaito „Dabarties“, aš jam atvirai pasakiau visą tiesą.

Rusų Caras vyr. kvatėroje. Automobilyje Mikalojus Mikolajevičius, vyriausysis karo vadas.

Leitenantas Bahselager.

13. IX. Šiandien iš Plungės atvyko Skuodan ukio prižiurėtojas (Wirtschaftsoffizier) Bahselager ir apsigyveno pas mane, buvo tai begalo augalotas vyras, anot Vysk. Valančiaus, kaip Nemakščių štulpas. — Nors tankiai su juomi prisiėjo kalbėti,

bet jis savo tiesioginių pareigų neskubėjo sakyti, jos tik pamažel išėjo aikštėn. Pirmasai jo darbas tai anų dviejų svirnų taisymas, kuriuodu nuo seno riogsojo už miestinės mokyklos. Tolesniai leitenantas Bahselager užmanė per senąją miestą sukasti kelią. Kažkada, tariau jam: „ar ne be tikslo tik kamojate tuos nelaisvius, kasdami kelią per taip sausą smiltyną?“ — „O ne“, atsakė, „čia reikalingas geras kelias, jug čia kelias į vagzalą, čia eis — das viele Korn!“ Štai tau, kuma, ir užgavienės, pamislijau. Vadinas: ne ant juoko tiek kalbama apie grudų ėmimą.

Matyti, sąryšyje su tais vokiečių užmanymais kainos už valgomuosius daiktus labai pradėjo kįlti: už rugių purą siūlyte siūlė šešis rublius, už vieną avį mokėjo jau po septynioliką rublių. Rusų rublio kaina buvo 1 markis 66 skatikai.

Vokiečių ulanai varosi paimtuosius belaisvius.

Nelaisvių skurdas.

14. IX. Rusų nelaisvių alkanumas, jų nuplyšimas pagriso visiems piliečiams. Žydai saviesiems tuojau surikiavo pagalbą, mes gi kaip paprastai neskubėjome. Galų gale dvi ukininki Sparnauskienė ir Uščinienė padarė rinkliavą visame mieste ir gerokai surinko drapanų ir valgomųjų daiktų, kuriuos vokiečiai leido nelaisviams įteikti. Ilgainiu nelaisviai patįs be jokios priežiuros pradėjo elgetauti. Per dieną praeidavo jų daugybė ir kiekvienam reikėjo šį-tą duoti.

Žibalo stoka.

19. IX. Vakarams einant ilgyn, pasirodė, jog neturim žibalo; žvakės buvo perbrangios, o gazo visai nebuvo kame gauti. Jei kurs žydelis ir turėjo, tai paslėpė taip, kad niekas ir uoste neužuostų. Ištikrųjų, kilo pavojus per kiaurą rudenį buti be šviesos. Kož-kas pasakė, jog ukininkas Antanas Skridaila Budrietėje turįs pilną statinę gazo, kreipiaus į jį ir gavau šimtą svarų po pusę rublio. Buvo tai jau labai didelė kaina, nes pirm karo gazo svaras kainavo $2^1/_2$ kapeikų. Bet ir šimtas svarų taip-gi išveizdėjo nemažai; maniau, esas aprupintas beveik visai žiemai. Sodiečiai dėlei žibalo stokos daug kentėjo, dauguma sėdėjo tamsoje, turtingesnieji dirbo žvakes iš žvaktaukių. Vokiečiai tame dalyke nesuteikė jokios pagelbos. Paskiau jų įstaigoms žibalas buvo išduodama kortelėmis. Klebonai ir-gi gaudavo bažnyčioms apšviesti šiek-tiek gazo valdiškąja kaina. —

Pasitarimas dėl duonos.

19. IX. Šiandien apsilankė pas mane Plungės apskrities viršininkas Schirstett su didoku buriu įvairių valdininkų, jų tarpe buvo miesto viršininkas Rückwarth ir ukio prižiurėtojas Bahselager. Taip išveizdėjo, jog ponas Schirstett daro man garbę, iškilmingai mane aplankydamas, bet ištikrųjų jo tikslas buvo sužinoti mano nuomonė kas-link duonos paskirstymo. Kaip tik toje pakraipoje ir prasidėjo pašnekesys. Ponas Schirstett pradėjo pasakoti, kokie žymųs esą suvaržymai tame dalyke visoj' Vokietijoj', todėl kariškoji valdžia esanti nusistačiusi, kad ir užimtieji kraštai prisidėtų taip sunkią naštą nešti ir padėtų Vokietijai priešus nuveikti. (Įdomu, jog visi vokiečiai nuo eilinio kareivio lig generolų tą giesmelę giedojo, sakydami: padėkite mums tik priešus nuveikti, o mes padarysime Lietuvą tikru rojumi). Aš jam atsakiau, jog Lietuvoje visuomet daug atlieka javų parduoti, kadangi dabar pardavimas negalimas, tai visas perteklius teks vokiečių valdžiai. Prašyčiau tat nevaržyti žmonių ir palikti jiems, kiek reikalinga maistui. Schirstettas nesutiko: „Kaip“ sako, „Vokietijoj' toks suvaržymas, o čia norite turėti laisvą prekybą javais! tai negalima!“ „Bet tuomet“ atsakiau, „bus neapykanta, keiksmai ir laukimas, kad kuoveikiausiai sugrįžtų rusai! Juk Tamstytės, stumte stumite lietuvius rusams į glėbį!“ Schirstettas, padėkojęs už mano atvirumą, prasišalino. Įgijau nuomonę, jog mano kalba be įspudžio

nepasiliko. Vokiečiai užvedė duonos korteles (Brotkarten), tečiau tokio suvaržymo kaip Vokietijoj' toli gražu nebuvo. Tik baisiai pakilo javų kainos; beturčiams reikėjo badu mirti.

Popo byla.

22. IX. Rusų valdžia pastačiusi Skuode cerkvę, atidavė popo užlaikymui netik anuos dvejus namus už cerkvės, bet ir taip vadinamus baltuosius namus prie turgavietes. Tuose namuose tilpo Orvido krautuvė, smuklė ir šiaip dar vienas-kitas nuomininkas. Šiandien vokiečiai pareiškė visiems tų namų gyventojams, jog jie nuo šios dienos nebmokėsią nuomos popui, bet vokiečių valdžiai. Atbėgąs popas pas mane: „Kas daryti?. Vokiečiai ima mano namus! Gelbėk!"

„Eikiva", sakau, „pas leitenantą Bahselager, jis gyvena pas mane, gausiva tikras žinias!"

Įėjova abudu ir aš perstačiau, sakydamas: „Štai rusų kunigas, jis skundžiasi, kad jam atimą jo namus!" Ponas Bahselager pareiškė, jog tie namai yra rusų valdžios ir vokiečiai turį pilną teisę jais naudotis! Aš vėl atsakiau, jog yra batiuškos rankose Augščiausias caro paliepimas, atiduodąs tuos namus cerkvės dvasiškiams!"

Bahselager liepė atnešti tą dokumentą, pasivadino žydą Kanengiserį ir liepė išversti jį vokiškai. Vakarop jis susitikęs su manimi pareiškė: „Vargu Jusų užtarimas turės pasisekimą, nes tame dokumente pasakyta, jog namai duodami cerkvei, kolei bus pravoslavų parapija, o juk dabar nebėra jokios jų parapijos! Bet aš vistiek perstatysiu prielankiai tą dalykę. Plungės apskrities viršininkui!" Namai kol kas palikta popui. Bet metams praslinkus jie savaime teko vokiečiams, nes visi nuomininkai iš jų prasišalino, ir vokiečiai užvedė tenai savo sviestinę.

Paaiškėjo, jog visa ta byla kilusi iš to, jog popas pirm karo su teismo pagalba išmetęs iš tų namų vokietį Liebe, šis dabar pyktį gieždamas, įskundęs ir pareiškęs vokiečiams, jog tie namai esą valdiški. Mat, niekas gamtoje neprapuola.

Juozapas Butkus iš Kulų I sodžiaus.

25. IX. Šiandien pasklido žinia, iš pradžių neaiški, jog kažkas iš vietimių žmonių užmušęs vokietį. Nu, misliju sau, dabar bus bausmių kiek tik reikiant ir tai nebykokių. Pakrikę mano dirksniai dar labjau tvaksi ir kasdien dar nauji ergeliai erzina juos

be paliaubos. Netrukūs paaiškėjo, jog ištikrųjų esąs vokietys kareivis nudurtas, ir tai ne Kurše, bet visai netoli Skuodo, Kulų I sodžiuje. Visas tasai atstikimas šiaip įvyko. Visu pagelžkeliu pilni buvo sodžiai vokiečių-kareivių. Taip ir Kulai I turėjo jų nemaža. Čia gyveno ukininkas Butkus, kurs turėjo sunų pamišelį Juozapą, kuriam laikas nuo laiko užeidavo pamišimas ir jų troboje buvo vieta, kurioje jį namiškiai tuomet pririšdavo. Tą dieną šeimininkė Butkienė pamatė, kad jų darže visai svetimas vokietys, ne iš jų, vadinasi, kiemo, pjauna dobilus. Tuomet jinai kreipėsi į savuosius vokiečius, kad jie neleistų tai daryti, nes ir savieji ją visaip skriaudė. Vienas „namiškis“ vokietys, pasiėmęs Juozą išėjo ano svetimojo varyti iš daržo. Kai tik judu prisiartino prie ano pjovėjo, umai Juozui užėjo pamišimas ir jis pagriebęs nuo žemės kapstyklę, movė ja stačiai vokiečiui į akis, bet ne tam pjovėjui, tik savo draugui, su kuriuo ėjo. Vokietys pakrito ir netrukus nūmirė. Juozas žaibo greitumu, bėgo į gryčią ir sutikęs motiną, ne savo balsu sušuko: „Mama, pririšk!“ Subėgę vokiečiai tuojau užniko Juozą be pasigailėjimo mušti: mušė po kelis, mušė po vieną. Kuomet atvyko vyresnybė ir liepė jį vežti Skuodan, mušimas nei kiek nesiliovė. Visu keliu jį mušė. Skuode uždarė jį kalėjime, bet ir čia kiekvienas vokietys, kiek įgalėdamas mušė tokį „Mörderį“. Atbėgo keli žmonės, kad gelbėčiau jį. Nuėjau, Juozas, vargšas, jau į žmogų nebepanašus: dantys išmušti, akys užmuštos, visas sutinęs, rankos ir veidas net spindi. Mėginau užsistoti, bet vokiečių sužvėrėjimas ir įnirtimas buvo begalinis. Man tenai esant tiesa, nemušė, bet man išėjus vis tiek mušė.

Palaikę jį keletą dienų Skuode, išvežė Klaipėdon, ir čia Juozas netrukus numirė.

Vokiečiai aiškiai matė, jog tai pamišėlis. Šaukė žmones, kad tai paliudytų, net ir man prisiėjo eiti ir savo parodymą duoti. Pasakiau, jog neseniai čia budamas jo nepažinau, bet girdėjau, jog sykį bažnyčioje užėjęs jam pamišimas ir buvęs išvestas laukan. Gaila buvo to nelaimingo žmogaus, bet tokiame karo sukuryje ir kareivių sauvalės metu, jokia pagalba nebuvo galima. Kentėk vargšai, visa Lietuva šiandien taip kenčia, kaip ir tu, ir nėra kas ją gelbėtų! —

Bažnytinės žinios.

Rugsėjo mėnesyje pradėjo Kretingos vienuoliai grįžti iš Palavenio, kur jiems liepta buvo išsidanginti karui užėjus. Jie

parvežė šiokių-tokių žinių, butent: vyskupas Karevičius, užėmus vokiečiams visą jo vyskupiją, paskyręs generalvikaru Panevėžio dėkaną kunigą Juozapą Stakauskį, patsai-gi išvažiavęs į Piatigorską ant Kaukazo. Prieš išvažiuojant, rusų vyriausybė privertusi jį išleisti kunigams aplinkraštį, kad dvasiškija, vokiečiams užeinant, viską metusi, bėgtų. Spėjau, jog tokio aplinkraščio gal nebuvo išleista, vis-gi labai rupėjo, kad rusai mus savo priešais nepaskaitytų. Tėvas Antanas Živatkauskis, apsilankęs Skuode, kaip tik tuomi baisiai gandino, jog rusai laiką mus lietuvius tiesiog parsidavėliais vokiečiams. Gaila, juk mes tokiais nėsame ir buti nenorime.

Vokiečių „Landšturmo" pulkas traukia apkasuosna išgrįstu keliu.

Kaip vokiečiai mus plėšė.

Zemiau paduodu, kiek vokiečiai išplėšė kaikuriems ukininkams turto, kurių gyvenamoji vieta buvo po taku, arba taip susidėjo aplinkybės.

a) Veronikai Mažrimienei iš Skuodo atimta:

1. Du arkliu.
2. Viena karvė.

3. Ketvertas vištų.
4. Šimtas purų avižų.
5. Penkios dešimtys birkavų dobilų.
6. Nuganyta arkliais keturios dešimtinės dobilų.
7. Ketvertas kapų ilginių šiaudų.
8. Dvidešimtšeši vežimai šiaudų.
9. Šešiolika rąstų telefonams.
10. Trisdešimts sieksnių lentų.
11. Trisdešimtis purų bulbių.
12. Du sieksniu suskaldytų malkų.
13. Paėmė darbininką, porą arklių ir ratus ir išlaikė keturias savaites.
14. Atėmė dešimtinę žemės apkasams.
15. Keturias dešimts svarų lašimų.

Čia nepriskaityta, kiek jie išgėrė pieno, suvalgė kiaušinių ir duonos. Nes melžiant karves, reikėjo kuoveikiausiai prisipilti sau puodynę, o likusįjį pieną tuojau jie išgerdavo. Arba iškepus duoną, šeimyninkei tekdavo tik vienas kepalas, kitus visus sudorodavo vokiečiai.

b) Leonui Ketleriui iš Kulų I atimta:

1. Ketvertas arklių, dvidešimts dvėjų tūkstančių rublių vertės.
2. Penketas karvių.
3. Ketvertas dveigių karvių.
4. Trejetas žiemičių veršių.
5. Trejetas veršių.
6. Vienuolika avių.
7. Visas daržinės galas dobilų (20 vežimų).
8. Visas daržinės galas šiaudų.
9. Vieni poriniai ratai.
10. Užėmė gražius, naujai pastatytus namelius, gelžinkelio sargybai; juos visai sugadino. Skriaudos apie keturius tukstančius rub.
11. 20 centnerių avižų.
12. Du vežimu lentų.
13. Du vežimu ilginių šiaudų.
14. Vežimas sėklinių dobilų.
15. Dvidešimti du rąstu.

Tą skriaudų sąrašą patikrino abu nuskriaustuoju.

(Parašai.)

Spalio mėnuo 1915 m.

Bendri patėmijimai.

Spalio mėnesyje vokiečių valdžia jau galutinai buvo susirikiavusi, todėl ir žmonių varžymas ėjo vis stipryn. Budavo pradės žmonės kalbėti apie kokį-nors naują įsakymą; iš pradžių išveizdės tai negalemybė, bet žiurėk, netrukus tasai įsakymas jau bėsąs tikrybė.

Įsakymas javus kulti.

2. X. Šiandien netikėtai susitikau su miesto viršininku Rückwarthu, kurs man įteikė paliepimą apgarsinti iš sakyklos, kad žmonės paskubėtų kulti javus. Mėginau jam paaiškinti, jog čia negalima tokių įsakymų duoti, kuomet ką dirbti, tai galima tik Vokietijoj', kame administracija yra be galo mikli ir visuomėnė išlavinta. Čia toksai paliepimas.sukels daugybę kalbų, žmonės išsigąs, jie manys, kad jau atims nuo jų visus javus. Bet ponas Rückvarth sako, jog jam taip esą paliepta ir jis privaląs tai pildyti. Prisiėjo garsinti.

Die Wacht am Rhein.

5. X. Klebonijos virtuvėje apsigyveno aštuoni vokiečiai, vedamojo gelžinkelio darbininkai, žmonės jau nebjauni ir ramųs; jie gyveno čia bent pusantro mėnesio, rytą penkiose jie išeidavo prie darbo, vėlai tik vakare grįždavo atgal. Ilgainiu jie apsiprato ir susipažino su klebonijos tarnais ir tarnaitėmis, nors, suprantama, nei vieni, nei kiti kitas-kito kalbos nežinojo. Idomųs čia budavo pašnekesiai: Taip musiškiai sakydavo: „Germanija — kaput!“ Vokiečiai-gi atšaudavo: „Nein, Russland — kaput! Jie tankiai dainuodavo savo dainas, ypač savo tautiškąjį imną. Kažkada tyčia abu su kunigu Gudeliu nuėjova tų dainų pasiklausyti. Vokiečiai kiek begalėdami, stengėsi prakilniau uždainuoti, bet visas jų dainavimas, buvo liudnas, reiškė nuovargį ir buvo panašus į jeriukų cirpimą.

Paliepimas vesti arklius į Plungę.

23. X. Įvairųs paliepimai ir įsakymai pludo kaip iš gausumos rago. Šiandien paliepta visus arklius vesti į Plungę. Bausmė už nenuvedimą buvo baisi: arklio atėmimas ir tukstantis markių užmokėjimas. Tai buvo pirmasai paliepimas arklių klausime.

Žmonės vis gi nevedė, arba jei vedė, tai visumenkuosius. Taip kad ta nelaimė kaž-kaip praėjo gana lengvai. Mat, Plungė begalo toli ir vokiečiai neturėjo dar sąrašų. — Bet arklių plėšimas ir atiminėjimas nei kiek nesumažėjo. Bikoksai vokietys, ar kareivis, ar žandaras, jei tik sutiko kame įmanomą arklį, beregint jį ėmė nuo žmogaus. Bet jau ir dabar žmonės mėgino nuo tų plėšimų pasipirkti ir tankiai gana pasekmingai. Užtekdavo vokietį pavaišinus arba penkrublinę jam įkišus ir arklys likdavo išgelbėtas. Štai ir patsai „Pagarsinimas".

Pagarsinimas.

Antradienį (utarninke), spalių m. 12. dieną 10 valandą pirm pietų visi Arkliai Plungės apskričio turi buti suvesti Plungėje.

Vokietijos valdžia nori be tarpininkavimo (kupčelių) nuo paties savininko reikalingus kariumenei ir civiliniai Lietuvos valdžiai arklius pirkti, už kuriuos mokės gyvais piningais arba kuriuos paženklįs įdeginta raide M.

Arkliai su įdeginta raide M tuo tarpu paliekami savininkams, kuriems tačiau užginta parduoti juos. Jie paskirti kariumenės vadovybei, kuri juos reikalui atsiradus paims bei gyvais piningais užmokės.

Nereikalingieji arkliai taps paženklinti įdeginta litera O ir tokiu budu savininkas bus apsaugotas, kad jo arklys vėliau vokiškųjų valdžios įstaigų nebus paimtas.

Tokius arklius parduoti norint reikia prašyti apskričio viršininko sutikimo.

Arkliai, kurie po spalių mėn. 12 dienos bus randami be įdegintos raidės, bus be aplinkybių ir be užmokesnio savininkui atimami ir jis pats bus (piningais arba kalėjimu) sunkiai baudžiamas. Pririšimo prietaisą reikia drauge atsinešti.

Pirmininkas Vokiečių valdžios Lietuvoje

Franc Josef Kunigaikštis von Isenburg.

Tilžė, rugsėjo 30. diena 1915 m.

„Pagarsinimo" paaiškinimas.

Vokiečiai ilgainiu pamatė, kad jie be reikalo taip brangiai moka žydams-tarpininkams, kad geriausiai arklius imti nuo žmonių pusvelčiu. Tai visa „Pagarsinimo" esmė. Kadangi, kaip viršuj

minėta, žmonės labai mažai tevedė arklius į Plungę, tai vokiečiai sumanė tokį „supirkinėjimą be tarpininkų“ daryti kiekviename valsčiuje Netrukus toksai „supirkimas“ padaryta Mosėdyje. Čia jau vokiečiai elgesi kur-kas žiauriau. Tinkamus arklius ėmė nuo

Franc Josef Kunigaikštis von Isenburg-Birstein.

žmonių, mokėdami kainas, kokios buvo prieš karą ir tai dar gerokai sumažintas ir vokiškaisiais piningais, kurių žmones nenorėjo imti. Kažkokiai moteriškei našlei atėmė gerą arklį, ir norėjo įduoti 150 markių. Ji metė piningus į purvyną, pati gi apsikabino arklio kaklą taip stipriai, jog niekaip jos nebuvo

galima nuo arklio atplėšti, tik kančiais mušdami per rankas, ją benukratė ir į kalėjimą nuvedė. Kadangi ta moteriškė ir kalėjime atsisakė imti piningus, vokiečiai juos nunešė klebonui beturčiams išdalinti. Bet tą patį vakarą ją paleido iš kalėjimo. Panašių „supirkimų be tarpininkavimo“ buvo kiekviename miestelyje. — Paimtiesiems, arba ir paimti skiriamiesiems arkliams vokiečiai įdegindavo raidę M, visai netikusiesiems arkliams — raidę O. Kadangi žemaičiai vistiek gerųjų arklių nevedė, o be įžymėjimo važiuoti buvo dideliai pavojinga, tad beregint atsirado meistrų, kurie iš geležies padirbo raidę O ir beveik atvirai pradėjo arklius žymėti; kito išėjimo ir nebuvo. —

Lapkritis 1915.

Liepta iš sakyklos paskelbti:

I.

1. XI. „Visi rusų armijos kareiviai privalo tuojaus apsireikšti artimiausioj' žandarų stovykloj'. Gyventojai, žiną kame tokie kareiviai laikosi turi vokiečių vyriausybei pranešti. Jei pati vyriausybė surastų ir suimtų rusų kareivius, tai to sodžiaus gyventojams uždedama didelė bausmė, o pas ką toksai kareivis atsirastų, tam grumoja kalėjimas (sunkus) ir net mirties bausmė“.

II.

„Lig pirmai Gruodžio dienai, visi gyventojai, kuriems, praeinant vokiečių kariumenei, buvo paimta ar tai arkliai, ar gyvuliai, ar maistas, arba pašaras ir liko išduota tamtikri rašteliai, privalo įteikti juos apskrities vyriausybei, kad ir per vietinius žandarus. Kas neįduos kortelės, neturės jokios vertės. Už paimtus daiktus bus užmokama gyvais piningais. Išimtis daroma medžio medžiagai tiltams taisyti, telegrafams ir telefonams vesti, tie dalykai yra neapmokami!“

III.

„Prie kiekvieno vežimo, iš kairėsės pusės privalo buti prikalta arba stipriai pririšta, balta medinė lentelė, ant kurios juodu rašalu privalo buti parašyta, savininko vardas, pavardė ir apskritis. Kas bus patemytas tokios lentelės neturįs, turės užmokėti bausmę ir arklys su vežimu bus atimama“.

Vokiečiai teisinosi išleidę tokį isakymą tuomi, kad atsiradę daugybė plėšikų, kurie esą susidarę iš rusų kareivių pabėgėlių.

Daugel žmonių paklausė ir atidavė savo raštelius, kaikurie ant labai žymios sumos, bet daug daugiau žmonių nedavė. Vokiečiai vistiek mažai kam mokėjo, regis tik tiems, kurių kortelės nesiekė dviejų šimtų markių.

Vok. Kareivis sargyboje.

Kuriems mokėjo, tiems liko pirma įteikti pakvietimai atvykti Plungėn. Daugel kas manė gausiąs piningus už visas savo skriaudas, todėl daug žmonių važiavo baisiu keliu. Bet koksai buvo visų nustebimas, kuomet vieni gavo dvidešimt markių, kiti tris dešimts, daugiausiai keturias dešimts. Žemaičiai spiaudės, grįždami namon ir keikė vokiečius. Vokiečiai teisinosi sakydami, už kitas korteles gausite kitą sykį.

Žmonės šito paliepimo (III) paklausė, delto, kad jis lengvai išpildomas. Nuo šio tat laiko per keletą metų visi žemaičių vežimai turėjo minėtas lenteles. Žandarai ir amtsvoršteheriai (žemaičiai to žodžio neištardami, vadino juos „antpurkščiais") tik ir eidavo pro vežimus iš kairės pusės; vakare su elektros lempele jie greit apšvietę, patėmydavo, kas važiuoja. — Juokingai išveizdėdavo, kuomet vežėjas, lentelei nukritus, ją kitur-kur patalpindavo. Tankiai tekdavo matyti lentelę prikergtą prie arklio šono, prie dišliaus galo; kitas prikalvavo ją prie vežamojo rąsto galo ir tt. —

Garsinimai iš sakyklos.

Nei vienas dalykas nebuvo taip nemalonus vokiečių okupacijos metu, kaip tie garsinimai įvairių paliepimų iš sakyklos. Suprantamas dalykas, jog visų niekuomet negarsindavome bet tik kaikurius ir tai labai sutrumpintoje išvaizdoje. Visai negarsinti nebuvo galima, tai butų paskaityta kaipo pasipriešinimas kariškajai valdžiai. Keletą sykių paaiškinau žmonėms, jog esame verčiami tai daryti ir prieš kiekvieną garsinimą pridurdavome: „liepta apgarsinti!" Kai-kur tiesiog tyčia buvo žeminama sakykla: Žarėnų klebonas buvo verčiamas nedėldieniais apgarsinti, kas liko nubaustas už tai, kad nevažiavo žydams malkų vežti prie Minijos kranto. Šatės klebonas buvo skatinamas apskelbti, kad paleistuvės išsiimtų tamtikrus paliudymus!

Gen.-Vikaro J. Stakauskio aplinkraštis.

Gerbiamai Žemaičių Vyskupijos dvasiškijai.

Laiko aplinkybių dėlei, lig Vyskupui sugrįšiant, visiems klebonams ir bažnyčių su parapijinėmis teisėmis valdytojams teikiu galę:

1. Išrišti atgailą darančius žmones nuo visų nuodėmių Vyskupui paliktųjų.
2. Šventinti išniekintas bažnyčias, koplyčias ir kapus.
3. Laikyti šv. Mišias privatiniuose namuose, jei tikroji bažnyčia butų užimta arba sugriauta.
4. Duoti šliubus ateinančio Advento laiku.
5. Paliuosuoti nuo užsakų, esant rimtai priežastei; tie paliuosavimai patogiu laiku privalo man buti pranešti, pridedant tris rublius vyskupo raštinės naudai nuo užtektinai turtingųjų žmonių.

Dėkanai pasirupins šį raštą įteikti dėkanatų dvasiškijai.

Vik.-gen. J. Stakauskis.

Nr. 164. 1915. XI 6. 19. Panevėžys.

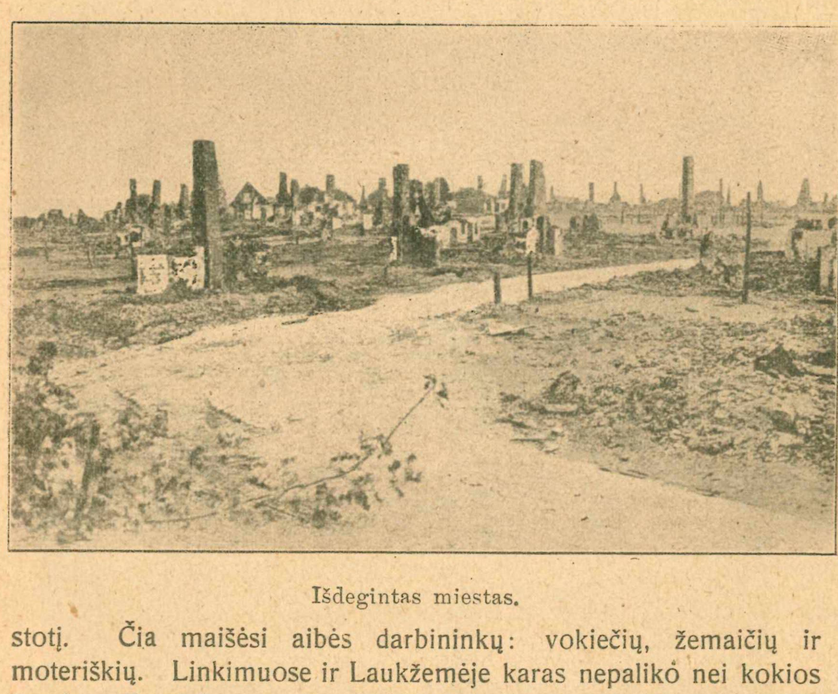
Cukrus Skuodo miestui.

12. XI. Umai Skuodo gyventojai pasijuto esą be cukraus ir nebuvo vilties iš kur jį gauti; bet vis buvo šneka, jog parveš iš Vokietijos. Netrukus pradėjo šnekėti, jog Plungėje esą labai daug cukraus. Pargabenta ir į Skuodą. Kaina-gi nebuvo brangi, 56 markiai už centnerį. Dalykas tame, kad vokiečiai nebuvo dar įgudrėję, paskiaus ir-gi atveždavo nemaža cukraus ir dalydavo jį po kortelėmis, bet dauguma visuomet tekdavo žydams, kurie tuomet imdavo pašelusias kainas.

Skuodo Dekanato lankymas.

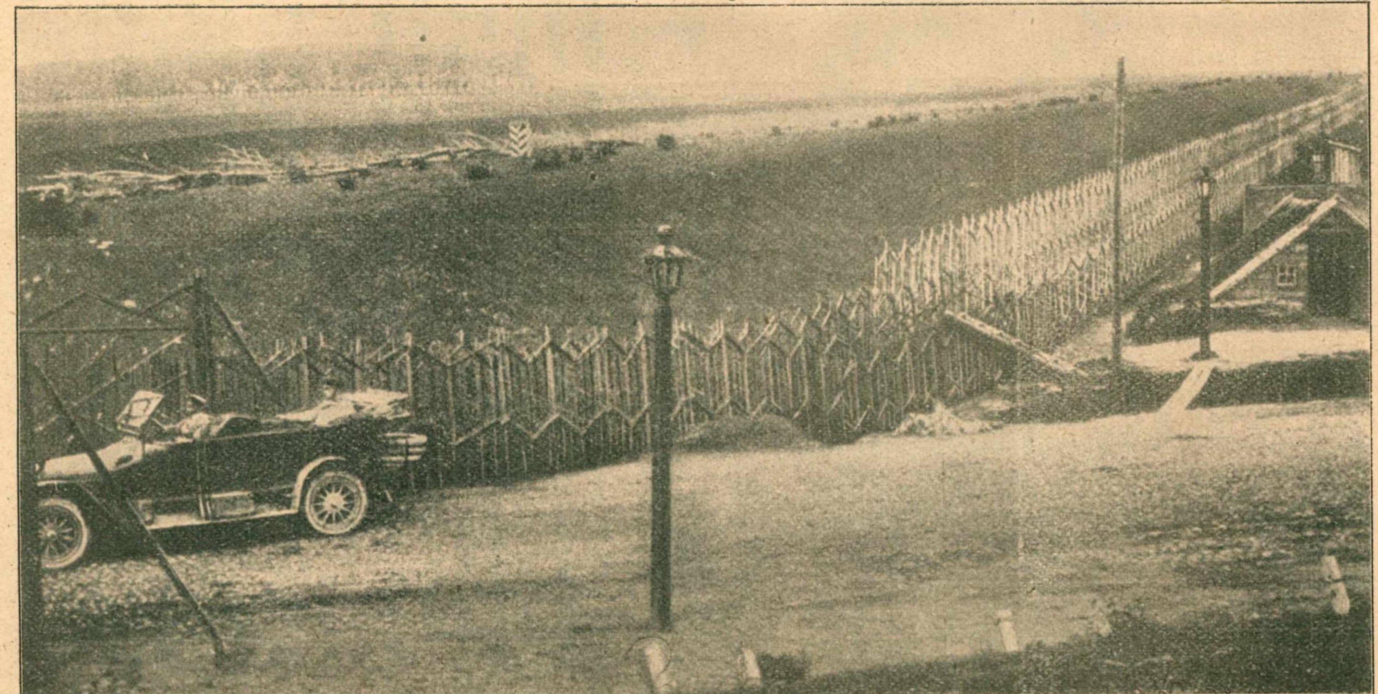
Kad ir taip žiauriu karo metu, kuomet visa musų bažnytinė rikiuotė rodėsi jau esanti išgriauta, tyčia kad palaikyti buvusią tvarką, leidaus lankyti dekanatą, ypač, kad tuomet vokiečiai nei kiek dar nevaržė susisiekimo. Štai žymesnieji įspudžiai, kuriuos važiuodamas sutikau:

Išvažiuojant iš Skuodo, Linkimų link, ties Kulų kapais, krito į akis begalinis žmonių judėjimas ir krutėjimas, tai dirbo Skuodo

Išdegintas miestas.

stotį. Čia maišėsi aibės darbininkų: vokiečių, žemaičių ir moteriškių. Linkimuose ir Laukžemėje karas nepalikó nei kokios žymės: tik viešpatavo kaž-kokia tyla, visi žmonės kalbėjo patylomis, klausdami, kas bus, ar ilgai vokiečiai mus taip skros.

Kauno tvirtovē.

Kauno gelžinkelio stotis, rusams išėjus.

Važiuojant iš Laukžemės į Darbėnus, jau sutemus, sutikau vėl daugybę darbininkų, grįžtančių nuo geležinkelio. Darbėnuose ir-gi nebuvo jokios karo žymės. Kelionė iš Darbėnų Kretingon neprailgo, nes beveik visu keliu ša'ip vieškelio ėjo gelžinkelis, labai dailiai padirbtas per baisius raistus ir kemsynus. Įvažiuojant į Kretingą, mačiau keletą nudegintų vienasėdžių, mat vokiečiai, kur tik netoli triobų pamatė kazokus, pyktį gieždami, viską degino. Be to, aplink visą beveik Kretingos miestelį padaryti stiprųs apkasai su baisiomis tvaromis iš spygliuotų vėlų. Čia pirmą sykį teko pamatyti garsius vokiečių urvus (Unterstände), į kuriuos jie slėpėsi nuo armotų ugnies. Kretingos miestelis pilnas vokiečių, ypač dvaras ir vienuolynas. Šis paskutinysis liudną darė įspudį: pilnas kiemas kariškųjų vežimų; viduje girdisi vokiečių šauksmai ir švilpimai; visi kambariai nuo seno jau nebešluojami, šiaudų ir popiergalių prinėršti, visur-cigarų kvapas. —

Iš čia vienuolių arkliais draug su kunigu Stankaičiu nuvykau į Jokubavą. Visur kaip ir maža tesimatė žmonių, visi išsigandę. Jokubavo dvaro žemė pačių vokiečių dirbama; laukai beariami. Jokubavos klebonas kun. Tadas Urbonas maloniai priėmė, draugiškai praleidome valandą visai kaip ir ne karo metu. Bevažiuojant Kartenon per krumus, umai iš miško įjojė į vieškelį vokiečių žandaras, maniau kad jis mane kratys ar paliudymo reikalaus, bet nieko nesakydamas, pajojo tai pirm manęs, tai paskui manęs bent porą kilometrų ir vėl leidosi į krumus! Kartenoje tie patįs apkasai ir vėlų tvoros. Miestelyje daug trobesių sudeginta. Per kleboniją perlindę keletas šautuvų kulkų. Bažnyčioje smulkiai apžiurėjau virš pereinamosios zakristijos durų šrapnelio išmuštą skylę. Šventoriaus pašalyje palaidota užmuštasai kazokas ir vokiečių karininkas. Pačių Velykų laikė čia buvo mušiai.

Kalnelyje, Salantuose, Grušlaukėje ir Mosėdyje karas nepaliko jokių pėdsakų, negu dar paliks. Bet visur pradedant nuo kunigų lig paskutiniojo elgetos visi keikė vokiečius ir laukė rusu kaip išganymo. —

Naujasai kalendorius.

Besiartinant metų galui ir nebtoli esant Naujiems Metams pradėjo rupėti, kas bus su bažnytiniu kalendorium, arba taip vadinama „Rubicele“, be kurios kunigams sunkoka tvarkyti savo poterius ir viešąsias pamaldas. Rodėsi, jog karo metu nebus galima tokios rubicelės atspausdinti. Ilgai negalvodamas, nutariau

savo Dekanatui parašyti ją ir tiek: Ir kuomet jau mano darbas buvo padarytas, štai apturiu nuo Gen. Vikaro J. Stakausko įsakymą: nuo 15 lapkričio, kuri diena pagal Naująją stylių yra 28 diena, įvesti Naują stylių. Visas mano darbas niekais nuėjo. Bet vistiek ta žinia kaž-kaip maloniai palietė visų mintis. Liko paskelbta žmonėms, kurie ir-gi ramiai priėmė naujieną: Tik rusai ir latviai nesutiko ir tylomis bambėjo. Ypač popas Družilauskis su mokytoju Gedraičiu nesidrovėjo man prikaišioję, kad tai esąs didelis prasikaltimas prieš Rusiją; aš kiek beįmanydamas teisinaus, versdamas visą kaltę ant vokiečių kariškos valdžios. Latviai ir-gi dideliai nenorėjo to styliaus priimti ir Naujų Metų dieną, pagal senąjį stylių, mačiau, kaip jie rinkosi į savo bažnyčią. Vokiečiai į tai mažai tesikišo ir nei vieno už tai nenubaudė. —

Ties Bubiais Padubisiai.

Gruodis 1915.

Dideliai keisti parėdymai.

23 gruodžio dieną netikėtai liko Skuode apgarsintas paliepimas, kad nuo ketvirtos valandos vakaro lig aštuntos ryto nei vienam žmogui nevalia išeiti iš namų. Kas drįstų išeiti, bus suimtas ir sunkiai nubaustas. Sunku išsivaizdinti kvailesnį parėdymą, ir kuomi vokiečiai vadovavosi jį išleisdami, sunku spėti·

Regis, kad iš to jie norėjo spręsti, kokie žmonės jiems ir kokie rusams yra prilankųs; arba kaip kiti spėjo, kad daugiau žmonių nubausti ir pluokštą markių surinkti.

23 gruodžio dieną abu su kunigu Gudeliu nutarėva aplankyti Mosėdžio dvasiškiją; apie keistus įsakymus nieko dar nežinojova. Tik Mosėdžio klebonas pradėjo sakyti, kad taip ir taip. Niekas tuomet neatkreipė atidos. Septyniose vakare grįžova namon. Ties Virbalais sutikova du girtu vokiečiu, kuriuodu, manėva, mudu gerokai įvargins, bet išsiteisinova nežinojusiu tokių paliepimų. „Na", sako, „Skuode juodu busita suimtu!" Bet tyliai šlajukais važiuodamu, laimingai pasiekėvą savo guštą.

Kučių dienai auštant, Skuode kilo tikras ermyderis. Žmonės kaip paprastai, vieni skubėjo bažnyčion, kiti prie vandens turgavietės viduryje, vokiečiai-gi visus grobstė ir kimšo į gaisrinės stoginę. Tik apie dešimtą valandą atėjo vyresnysis ir surašė suimtųjų žmonių vardus ir pavardes. Netrukus, suimtieji užmokėjo paskirtą bausmę.

1916 metai.

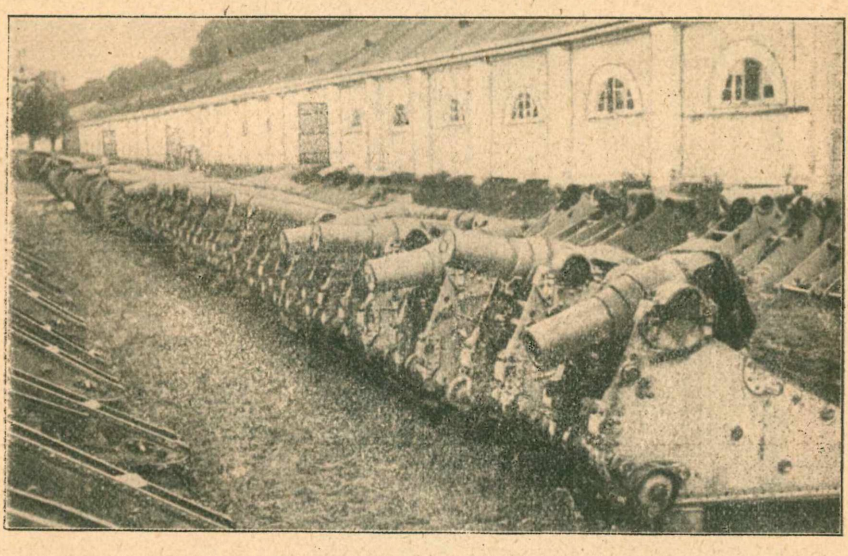
Sausis 1916 m.

Bendri patėmyjimai.

Kas-gi galėjo tikėtis, jog tasai karas taip ilgai tęsis, bet jis tęsėsi ir nebuvo galima pramatyti, kuomet jis baigsis. Tuomi tarpu padėtis vis sunkėjo. Juo Vokietijoj' stoka valgomųjų daiktų ir apskritai žaliosios medžiagos darėsi didesnė, tuo Lietuvoje vokiečių spaudimas buvo nežmoniškesnis. Lig šiam laikui jie jau labai susiorganizavo; užvedė savo valdininkus visose administracijos šakose, kurie pamatė, jog Lietuva jų pačių valdžios yra laikoma kaipo Etappen-Gebiet*) ir jinai niekame neturi jokio užtarytojo, maža inteligentijos, tai jie suprato jog jų padėtis yra be jokios atsakomybės, vadinasi su vietiniais žmonėmis galima kas tinkama daryti. Na ir darė!! Vieni stengėsi savo kišenius prikimšti, kiti taip sau kankino žmones. Truputelį kaip ir jautėsi,

*) Etapo sritis, t. y. šalis, per kurią eidami kareiviai nėra varžomi [illegible]kiais įstatais.

jog Prusų lietuviai mus biužtaria; bet tuomet ir jie patįs buvo dar perdaug vokiškosios orijentacijos ir darė tai nedrąsiai, kiti iš jų apsiimdavo net pikčiausiais buti šnipais. Taip tat Lietuvai prisiėjo eiti ir toliaus tuomi kryžiaus ir kančių keliu. Našta taip buvo sunki, jog rodėsi žmogus jos ilgai panešti nebgalėsi. Taip ilgą laiką buti atskirtam nuo pasaulio, matyti vien tik piktas vokiečių akis; nuosavybės netikrybė, nes ką tik turi, tai ne tavo, bet kas valandą gali įeiti vokietys ir pasakyti: „beschlagnahmt", ir baigta. Slugojo ant musų begalinė vergija. Žmonių kankinimas, plėšimas, varinėjimas, bandimas, mušimas, taip pagriso, jog dirksniai tik ir tvaskėjo. Tiesa, buvo kelias ir dar kitas: reikėjo tik su vokiečiais susiartinti, jiems parsiduoti, su jais girtuokliauti, tai nebutų buvę jokios baimės. Lietuvos piliečių dalis taip ir darė, jie drauge su vokiečiais išnaudojo musų liaudį.

Trumposios rusų armotos.

Apskritis perkelta iš Plungės Sedon.

Jau 1915 metų pabaigoje vis girdėjosi, jog Skuodas busiąs priskirtas prie Sedos apskrities, bet tai įvyko tik šių metų pradžioje. Pirmasai Sedos apskrities viršininkas buvo Hauptmann'as Pauly, žmogus gana doras, su kuriuo gerokai išsipažinau ir kurs nesykį mano skundų paklausė. Paskiaus jis buvo Kauno ir ant galo Vilniaus miesto viršininku.

Nuo rusų atimtosios armotos.

Neaiški padėtis.

Tokiame varge esant, kad bent tu žmogus, žinotumei, koksai bus galas? Iš vienos pusės turi vokiečiams veidmainiauti ir uolumą rody.i, esąs jų šalininkas, didžiausiai deutsch-freundlich, iš antros pusės reikia bijoti rusų, kurie vis-gi nors nugrusti lig Rygos, bet gali pagrįžti. Čia, tame dalyke netrūko įvairių-įvairesnių gandų ir šnekų: tas taip girdejęs, kitas kitaip. Ko žmonės nori, tai ir kalba; visi laukė rusų, tai apie jų pagrįzimą ir kalba. Sunku buvo tuo tikėti, bet vox populi, vox—Dei. Vokiečiai vėl tvirtino, jog to krašto jie niekuomet niekam ir nei už ką neatiduosią. Kuršo baronai ir-gi vis dar dėlei savo padėties netikri, buk prispyrę kaizerį Mintaujoj' ir paklausę: sakyk, kaip bus ir kaip mums elgtis. Kaizeris prisiekęs, kad jis niekuomet iš Kuršo savo kariuomenės neišvesiąs. Nu, ir žinok, tu žmogus, kieno klausyti ir po ko eiti! Tokios žinios, kaip toji iš Mintaujos, begalo tiko kaikuriems Skuodo piliečiams. Kannengiseris, sutikęs mane, užklausė: „Nun, wie denken Sie, wo wird Litauen gehören?"*) Aš jam atsakiau: „Jųs-gi kaip manote?" Jis atsakė: „Gewiss zu Deutschland!"**) Ir pradėjo apsakinėti, kaip kaizeris Kuršo baronus raminęs.

Alga dvasiškijai.

Jau 1915 metų pabaigoje pradėjo eiti gandas, kad vokiečiai mokėsią, ar kad jau kaikame mokėję dvasiškijai algas. Šiaušėsi ir purtėsi musų širdįs, kad reikėtų nuo tokių kraugerių ir plėšikų dar algą imti. Jie mat gers žmonių kraują, o mes, iš jų dar gausime algą! Kad jie nesulauktų! Ir susitikdamas su Skuodo dekanato kunigais tariaus, kas daryti. Mums visiems labai tinkama išveizdėjo visai atsisakyti nuo algų. Bet galime už tai nukentėti; ka p čia padarius? Ir tas klausimas buvo nuolat gvildenamas. Tuomi tarpu apturime iš Panevėžio nuo Gen. Vikaro J. Stachauskio štai kokiu du dokumentu:

---

*) Kaip manote, kur Lietuva prigulēs?

**) Be abejo prie Vokietijos!

I

Suderėta Panevėžyje 18 sausio d. 1916 m.*)

Ant paliepimo pirmininko Vokiečių valdžios Lietuvoje Prano Juozapo kunigaikščio von Isenburg-Birstein buvo apačio prisirašesis valdžios pranašas Oberleitmons von Gayl i Paneveže nukeliaves, kad su Žemaičių Generalvikaru Panevežiu augštai pagarbintu ponu dekanu Juozapu Stachowski, kursai del bažnitišku padejimu šalios Vokiečiu valdžios Lietuvoje susidereti meilijo, apskričio namuose Panevežyje po akiu pono apskričio viršininko auptmono Schön bei uredininku v. Gayl Kairies susideretu. Pons Generalvikars praše vardant Žemaičių klebonu, kad klebonams iki vidurio meto 1915 nuo Maskoliu valdžios prižadėti ir moketi iemimai ir ateisančiose česose butu išmokami, kad klebonai šio česo bedoje be klapatos del dieniškos duonos su džiausmu galėtu už žmoniu dušiu išganymo pasirupinti. Apgyventojiu apieravojimo noras esas didelis, didesni ale esanti ju beda ir vargingystė šioje žemej. Todėl klebonai negale nuo tik apierų parapijonų išlaikyti. Ponui Generalvikarui tape nuo Vokiečiu vietininko valdžios Lietuvoje atliepta: Lukėdams, kad ponas vyriausasis vadas rytuose savo įvelijimą suteks, aš su reikšmia man nuo pono mano pirminko duoto paliepimo ant šitos pamaldos aukštai pagarbinto pono Generalvikaro kaip sekas atsiliepu: Prisiminime laimingo Vokiečių vaisko šitoj šalij istatyta Vokiečiu valdžia... kad ji delei Viešpačio Vokiečiu Ciesoriaus Prusu Karaliaus ir Viešpačio Maskoliu Ciesoriaus užpečvietyto sutarimo Hago mieste nu 18 spaliu menesio d. 1907 m. apie zokonus ir vartojimus žemes vaine 43 sanaci pateisinta ir noringa yra, pagalvines ir muita apstatytose šaliose veikei itraukti su veiksmu: nu 1 liepos m. d. 1915 m. Ji togidel yra tikroji viešpatyste, kuri maskoliška valdžia turėjo ir prieš klebonus visu tikėjimu, ir galiausio sutaisymo šios žemės reikalu įstojusi. Ji laikose togidel paraginta, ir prieš Žemaičiu klebonyste taip pasielkti. Kaip ji teisybiu tur, junta ji paraginta, ir bažnyčiai duoti, kas bažnyčiai nu maskoliškos valdžios priteko.

Viltyje, kad nuo maisto rupeščiu apsaugota klebonyste žmoniu tikėjima, kurio uždabojimas ir išlaikymas Vokiečiu valdžia labai ant širdies gul, geriaus kavos ir didys, kaip su

*) Tasai raštas talpinama be jokių rašybos pataisų.

dieniška beda kovojanti, valdžia yra gatava, nu Maskoliu valdžios žadetaji išlaikyma ir toliaus duoti. Aš turiu ivelijimą, aukštai pagarbintam ponu Generalvikarui vardant Vokiečiu va'džios pranešti, kad klebonams iemimai jau dabar bus išmokami su veikimu nu 1 sausio d. 1916. Del aukščesnio veikimo aš turu ivelijimo mano viršininku nulaukti. Vokiečiu valdžia priglaudžia prie to pažadejimo iš jos viešpatystes tiesos išsirodančius prašymus, kurus išpildyti reikia, kad mano pažadejimai tvirtybe turetu. Tie prašymai yra:

1. Prisižadejimas, kad klebonai visai atsilaikys žodžiose ir darbose nuo visokiu politišku geidulu ipačaj nuo tokiu, kurie prieš Vokiečiu Ciecoryste ir jos sujungtas valdžias ir prieš atsargyve jų vaisku ir valdžiu apstatytose šaliose rengesi.

2. Prisižadėjimas, Vokiečiu paliepimus ir paskelbimus žmoniems nuo kazelnyčios bažnyčioj pranešti ir ju padabojima mokyti.

3. Prisižadejimas, tureti suvinčiavotuju, krikštytu ir mirštančiu rupestingai surašyti ir Vokiečiu valdžiai visose užsiėmimose tvarkingo skaitymo žmoniu gelbėti.

4. Prisižadejimas pono aukštai pagarbinto Generalvikaro ir jo pasekejo, visus pamainymus apstatymo klebonu vietu pirmininkui Vokiečiu valdžios koveikiaus apskelbti, perstatymuj kokio klebono iš vieno valdžios šalies i kitą jo pavelijimo paprašyti. Visi surašymai tur per pono apskričio viršininko ranka pirmininkui prisiusti buti.

5. Prisižadejimas klebonu, jaunuomina vieros moksle bažnyčioj ir mokykloje iš visos sylos pamokyti . . . kad priaugantiejei krikščioniškame bude ir Dievo baimėje užauginti būtu, kaip ir visus del mokyklų paleistus paliepimus visai tikrai uždaboti. Vokiečių valdžia ne sujudys bažnyčios tiesas, bet pasirūpys klebonams visose dalykose prišokti ir sylingai pagelbėti, kaip tik vaino čėse galima. Vokiečiu valdžia ne prašo nuo tikru ir savo pareiga gerai pažistančiu klebonu iš pryvartos padarytu Vokiečiams meilingu apreiškimu, kurie be jokios vertybės yra, bet ji prašo to pildymo krikščioniškų pareigų parapijonus su visa syla su visu prisirengimu prieš šios žemes viešpataujančią vokiečiu macę apsaugoti Dievui be žmoniems klebonyste yra kalta, kad pakajus ir davadas apstat šalyj gyventu. Po to apreiške augštai pagarbintas pons Generalvikars: Aš išpažistu, kad prašymai vokiečiu valdžios vi-

suose dalykuose teisingi ira, ir aš už mane ir už mano *) . . prie ju prisižadu. Aš prižadėta davimą piningu išlaikymui dėkingai priimu. Po to aukštai pagarbintam ponui Generalvikarui tape apreikšta, kad jam del piningu išmokėjimo reikalingi prirodijimai bus veikia prisiusti, ir kad jie pagal šitą jam išduota suderejimo paduotamsams klebonams surašymą sutaisytu ir ta su nuorašu šito suderėjimo ponui pirmininkui Vokiečių valdžios Lietuvoj atsiustų, kursai tas gromatas klebonams paduos. Po to augštai pagarbintas generalvikaras veikimo surašymo jo įstatymus nuo 16 april balandžio m. 1915 m. pagal kurie jis per vietininką Žemaičiu aukštai pagarbinto Vyriausio Vyskupo pavadintas ira, prisiraše savo paties ranka per šito suderejimo.

Pasiraše: Generalis Vikaras Dekanas kun. J. Stachowski.
Frhr. v. Gayl, Oberleutenant. Schön, Oberleutenant.
Kairies, Beamtenstellfertreter.

Su originalu sutinka. Kun. J. S t a c h o w s k i.

II.

Žemaičių Vyskupijos Dvasiškijai.

Ant mano atsinešimo į Vokiškąją valdžią Lietuvoj 7 šio sausio d. N 4. valdžios viršininkas šviesiasis kunigaikštis Franz Josef von Isenburg-Birstein praneša, algos dvasiškiams, kuriems ir kokios buvo rusų valdžios mokamos, ant Haagos konferencijos 48 p. pasiremiant, bus nuo 1 sausio 1916 m. vokiškosios valdžios mokamos. Iš savo pusės valdžia reikalauja:

1. Prisilaikyti nuo visokių politiškųjų kurstymų, ypač tokių, kurie vokiečių ir jų sąjunginįkų valstijoms ir kariuomenei butų kęksmingi.
2. Vokiškus parėdimus ir įsakymus iš sakyklos skelbti ir zmonėms jų pildymo reikalingumą aiškinti.
3. Šliubų, gimimo ir mirimo aktus atidžiai vesti ir vokiškąją valdžią atsitikimuose, kurie prie žmonių suskaitymo atsineša, remti.
4. Vaikus tikybinių dalykų bažnyčioj ir mokykloj pavyzdingai mokinti, kad augantiji karta Dievo baimėj ir dorybėj auklėjama butu, kaip ir visus kas link mokyklų išleistus ir išleisemus parėdymus sąžinįgai užlaikyti.

---

*) Keturi žodžiai neišskaitomi.

Toliaus pridedama. Vokiškoji valdžia bažnyčios teisių ne palies, beje palanki bus, kiek karo aplinkybės leis, jas remti ir platinti. Ji reikalauja nuo rimtos ir uolios dvasiškijos ne tuščio ir bereikalingo vokiečiams prielankumo parodymo, bet pildymo krikščioniškųjų pareigų, kurios krikščionį nuo kiršinimų prieš valdžią sulaikytu. Dvasiškija neša ant savęs atsakomybę prieš Dievą už užimtojo krašto ramybę.

Panevėžys, 20 sausio d. 1916 m.

Žemaičių Vyskupijos Valdytojas
Kun. J. Stachowski.

Perskaitę tuodu raštu dar labjau nustebome. Aiškiai matėme čia vokiečių veidmainybę: juk rusų valdžios mokamosios algos toli gražu negalėjo užtekti dvasiškijos pragyvenimui, o čia sakoma, kad dvasiškiai imdami vokiečių mokamą algą, be rupesčio gyventų ir savo pareigas eitų. Visi mes buvome tos nuomonės, kad J. Stachauskis yra buvęs priverstas tuodu raštu leisti į dvasiškiją, ir todel pasipriešinimo upas vis kilo augštyn. Apie tą dalyką bus dar daugiau pasakyta.

Laiškų siuntimas.

Apskritai imant, vokiškoji valdžia leisdavo susirašinėti privatiniams asmenims per savo valdžios įstaigas (Komandantus, viršininkus ir kitus), kurios, perskaičiusios laišką ir nieko kenksmingo tenai neradusios, pridėdavo savo antspaudą ir tuomet eidavo laiškas kaipo valdiškas. Savaime suprantama, jog rašyti buvo galima tik vokiškai. Paskui kuomet Telšiuose įsteigė tikrą paštą, buvo galima rašyti lietuvių, rusų, lenkų kalbomis, bet turėjo buti pridėtas ir vokiškasai vertimas. Jei tik laiškui trukdavo nors mažiausios smulkmenos, jis buvo be pasigailėjimo grąžinamas. Štai čia pridedu ir patį dokumentą, kuriuomi buvo leista dvasiškijai susirašinėti. —

Abschrift.

Oberbefehlshaber Ost Abt. 1 e. Nr. 1117/66.

Laikinai: Hauptquartier, den 30. Januar 1916.

1. Valdiškasai dvasiškių vyriausybės susirašinėjimas su žemesnieja dvasiškiją yra galimas, jei abi šali gyvena Rytų Vy-

riausiojo Vado valdomojoj' srityj', įteikiant atvirus laiškus vietiniai vokiečių valdžiai. (Baltstogės, Gardeno, Suvalkų, Vilniaus ir Nitaujos dvasiškiai įteikia pačiam valdymo šefui. Liepojaus — Policijos pirmininkui, Kauno — miesto viršininkui, kiti — apskričių viršininkams, kurie, peržiurėję laiškus, atiduoda jų adresatams.)

2. Kalba privalo buti vokiška, bet leista rašyti lotynų, lenkų arba lietuvių kalbomis.
3. Ne vokiškai rašytuose privalo buti pridėtas vokiškasai vertimas.
4. ir 5. Jei kas nurodytuoju budu nesinaudotų, tam veikia bendros laiškais susirašinėjimo teisyklės.
6. Dvasiškieji viršininkai yra šitie:

a) Rymo - Katalikų Vyskupijų valdytojai Vilniuj', Kaune, ir Seiniuose.

Vilniaus Vyskupijos — Michalkevyčius.
Kauno — Dėkanas, Stakauskis, Panevėžyje.
Seinų — Dėkanas, Dobryla, Vilkaviškyje.

b) jų Dėkanai.
c) Evangelikų Konsistorija Nitaujoj'.
d) Evangelikų Klebonai.

Generalinio štabo
Viršininkas: Ludendorff.

Rusų kareiviai.

Daug kraujo gadino vokiečiams rusų kareiviai, kurie arba Lietuvoje kaip-nors pasiliko arba iš nelaisvės pabėgo. Lietuviai nekęsdami vokiečių niekuomet nepranešdavo jiems apie rusus, bet kiek galėdami juos globdavo ir slėpdavo. Vokiečiai tai žinodavo ir baisiai pykdavo. 15 sausio patsai Hindenburgas išleido paliepimą, grumojantį sunkiu kalėjimu tiems, kurie kokiu-nors budu rusams padėtų pabėgti, arba pabėgusius slėptų. Skuode neteko susidurti su rusų kareiviais, pabėgusiais iš vokiečių nago, bet jautėsi, kad jų visur buvo, ypač Kniažės sodžuje tarp rusų.

Veisliniai gyvuliai ir javų sėkla.

15 sausio liko visur iškabinėta riebiomis raidėmis atspausdinti rausvi apgarsinimai, kuriuose buvo skelbiama, jog esą už-

drausta imti arba pirkti sėklą ir veislinius gyvulius. Sunku spėti, kuomi vokiečiai vadovavosi tokį uždraudimą leisdami. Ar jie manė žmones raminti, kad prie visų plėšimų, nors sėkla paliktų, ar savo žandarams duoti progą visus javus laikyti sėkla ir visus gyvulius — veisliniais. Tuomet, suprantama, butų daugiau bausmių.

Vasaris 1916.

Pasų išsiėmimas.

Ilgainiu vokiečiams pradėjo nebtikti ligšiol nei kuomi nevaržomas žmonių judėjimas. Keletas karininkų išsireiškė man, jog karo laiku taip buti negali. Pirmoji priežastis, kuri vertė vokiečius žmonių judėjimą varžyti buvo ne kokia šnipų baimė, bet noras neleisti valgomaisiais daiktais prekiauti ir kiek galima tuos daiktus į savo rankas paimti. Štai vasario mėnesyje pradėjo nuo visų reikalauti, kad jei kas nori kur-nors keliauti, privalo turėti vokiečių išduotą pasą. Nieko čia rodos ypatingo nebuvo, bet vokiečiai ir tą paprastą dalyką turėjo savotiškai nuduoti. Štai kiekvienas žmogus, imąs sau pasą, turėjo smilį pirštą padažyti dažuose ir jį pridėti prie paso ir į sąsiuvinį, iš kurio paso kortelė buvo iškerpama. Žmonės labai keistai, net su baime į tai žiurėjo ir dideliai nenoromis tuos pasus ėmė, tik dideliausiam reikalui prispyrus, jei kuriam kur keliauti prisiėjo. Be to, vokiečių paso išsiėmimas jau reiškė kaip ir prie jų prisirašyti, todėlei ir dėlei rusų baimės daugėl kas vengė tuos pasus imti.

Žmonių kankinimai turgaus dienomis.

14. II. Atbėganti mano nuomininko Petro Gedrimo žmona, labai išsigandusi, ir melsdama pagalbos, nes vokiečiai jos vyrą suėmę už tai, kad savo reikalui stukelį*) linų nusipirkęs. Pasirodė, jog esą uždrausta linus pirkti. Nuėjau ir išliuosavau vargšą, bet čia reikalinga pabrėžti dideliausį vokiečių sauvališkumą turgaus dienomis. Jie mokėdavo žmonėms tik tiek, kiek jiems patiems patikdavo, jei žmogus priešindavosi ir nenorėdavo atiduoti, ypač už vokiečių piningus, tai žmogus gerokai gaudavo mušti, arba

*) 20 svarų.

buvo vedamas prie viršininko. Teko matyti bjauriausių scenų, bet ką tu žmogus gali padaryti, budamas beteisis ir bejėgis. Tankiai dar ir taip atsitikdavo, jog vokietys eidavo pirkti ne sau bet savo mylimajai žydei, draug su ja, ir tuomet žmogus turėdavo atiduoti prekės, kiek žydės malonė budavo jam duoti. Arba žydė negalėdama nuo žmogaus išlygti pigiau, atsivesdavo į pagalbą vokietį, kuriam, suprantama, labai pigiai pasisekdavo nupirkti. —

Varpų iš cerkvės išėmimas.

15. II. Šiandien pasklido gandas, kad vokiečiai imą iš cerkvės varpus; tik nei vienas kalvis nesutikęs eiti jiems padėti tą darbą atlikti iš baimės rusų; tuomet jie patįs nuėję, įnagėmis nešini, ir išėmę. Tasai atsitikimas padarė į žydus nemalonų įspudį, mat ir jie bijojo, rusams sugrįžus, savo kailį įduoti. Keletas šenemareinų susitikę su manimi, stebėjosi ir pečius traukė delei to įvykio.

384 markiai.

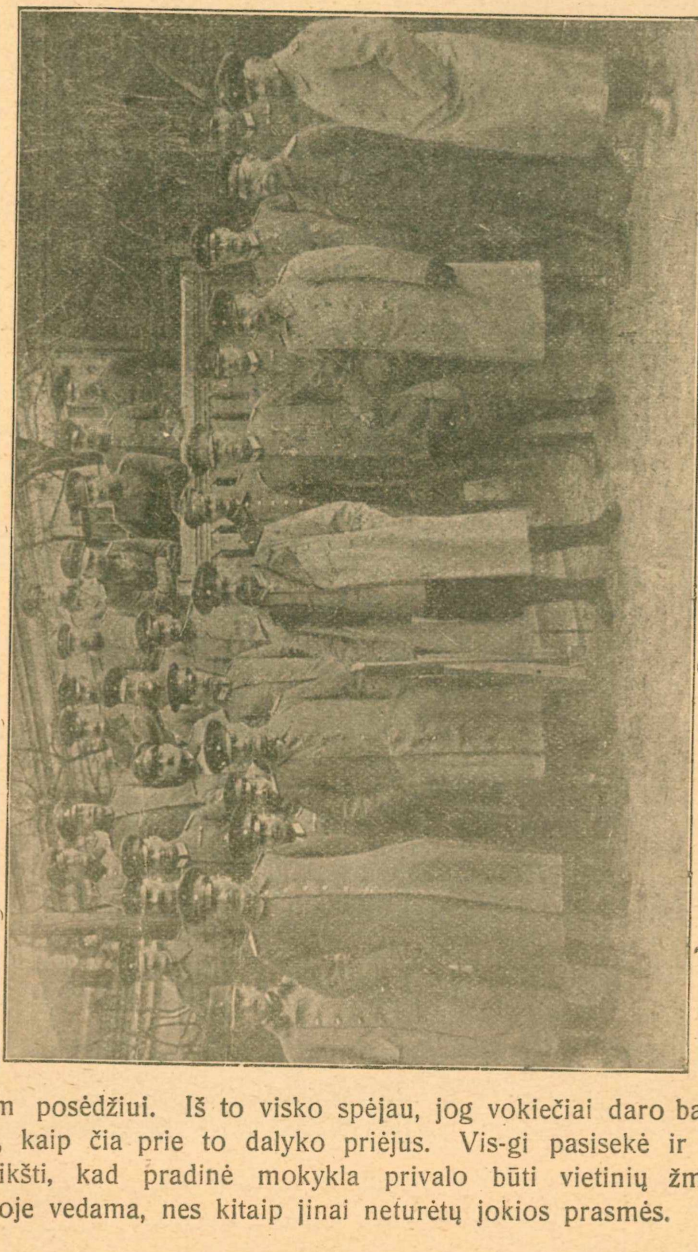
22. II. Šiandien miesto viršininkas Rückwarth pareikalavo nuo manęs, kad iš parapijinės kasos užmokėčiau 384 markius už dviejų paleistuvių Dvarijonienės ir Bušmienės išgydymą Liepojaus ligoninėje. Pareiškiau, jog ligšiol tokios kasos pas mus nebuvo, nes rusų valdžia nebutų tai pakentusi. Viršininkas gana lengviai nusileido.

Pasitarimas del mokyklų.

25. II. Šiandien miesto viršininkas Rückwarth sušaukė pas save visų tikėjimų dvasiškius, kad pasitarti apie mokyklas.

Vadinasi, vokiečiams karo laukuose labai sekėsi, jie manė, kad užimtose šalyse jie liks šeimininkais. Todėl ir visus žmonių reikalus ims į savo rankas. Susirinkome tad visi Skuodo dvasiškiai: aš dėkanas, pastoris Liliental, rabinas Govša, tik popas atsiuntė savo psalomščiką Poreckį. Viršininkas prakalbėjo, kad vokiečių valdžia visukuomi rūpindamasi, negali bekęsti, kad šitas kraštas jau antri metai butų be mokyklų. Čia Lilientalis paklausė, kokias manoma steigti mokyklas, jis manąs, kad steigiamosiose mokyklose: Der deutsche Standpunkt massgebend sein muss. „Selbstverständlich!" pabrėždamas atsakė Rückwarth. Tokiai esant vokiečių nuomonei aš laikiau bereikalinga išsitarti. Tolesniai, kad gi nepradės rabinas Govša savo

reikalavimus statyti; pirmoje vietoje jis pareikalavo, kad žydų pradinėse mokyklose tikybos mokinimui butų užleista penkios valandos. Visi nusijuokėme ir paklausėme, kuomet tat kitką besimokinti. Rabinas savo nuomonę taip ilgai gynė, jog to užteko

Hindenburgas su savo Štabu.

visam posėdžiui. Iš to visko spėjau, jog vokiečiai daro bandymus, kaip čia prie to dalyko priėjus. Vis-gi pasisekė ir man pareikšti, kad pradinė mokykla privalo būti vietinių žmonių kalboje vedama, nes kitaip jinai neturėtų jokios prasmės.

Gyvuliai vežami iš Lietuvos Vokietijon.

Viekšnių dekano Jarulaičio suėmimas.

26. II. Šiandien pasiekė mus žinia, jog kun. V. Jarulaitis, gindamas savo teises del kaž-kokio grapo Zubovo jam pavesto dvarelio, įžeidęs vokiečių teismą ir užtai likęs išvežtas į Vokietiją kaipo Civilgefangener.*) Ta žinia perėmė ir mane baimė, nes aiškiai buvo matoma, jog kibirkšties tereikia, kad įkliūti.

Šiandien iš Pormsaatės dvaro buvo apsilankiusi dvi mergaiti, kuriedvi pranešė, kaip tenai žuvę du rusu nelaisviu. Žvyrą bemetant į vagonus, kalnas užgriuvęs ant jų!

Ukininko Letuko nelaimė.

28. II. Kaipo pavyzdį, kaip vokiečiai elgdavosi su žmonėmis, galime imti iš ukininko Letuko nelaimės. Kaž-kas vokiečiams pranešęs, kad Letukas parduodąs rugius po 15 rubl. už pudą. Žandarai nupuolę pas jį, atėmė visus grudus, kokius tik jis turėjęs. Tokių užpuolimų buvo nemaža. Nelaimė tam ukininkui, prie kurio tokie svečiai apsilankydavo; jie atimdavo net k grudus, bet rasdavo ir daugiau už ką bausti, butent: mėsos daugiau negu vokiečių išleistieji įsakymai leidžia turėti, vilnų, linų ir tt., už visa tai reikėdavo ukininkui atsakyti. Kokiagi baimė apimdavo visus namiškius, ypač moteris, kuomet vokiečiai, atpuolę imdavo svirno duris laužti, sunku yra apsakyti.

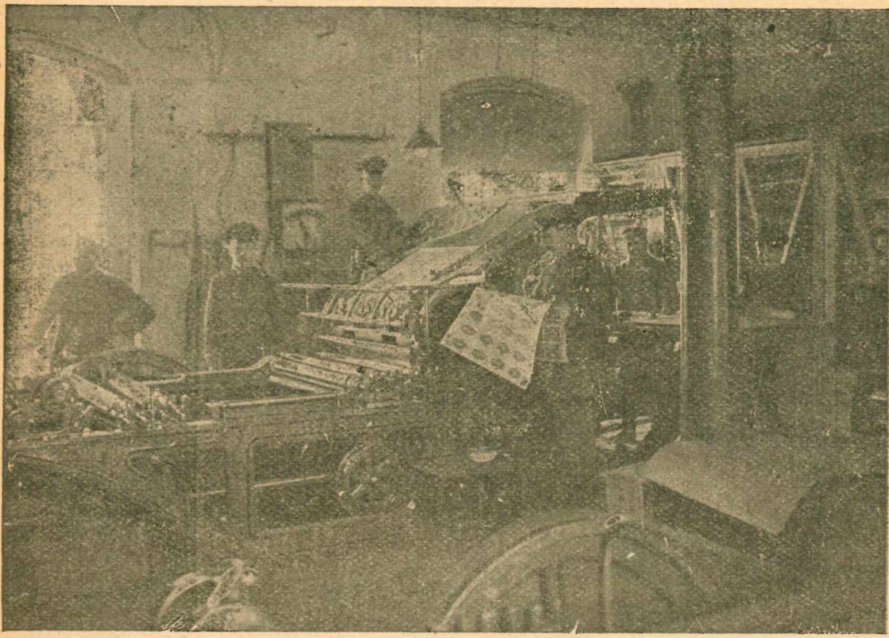
Kovas, 1916 m.

Susisiekimo suvaržymas.

Vokiečiai pamažėl taip suvaržė gyventojų susisiekimą, jog be leidimo nebuvo galima nei iš vietos pajudėti. Norint iš vienos apskrities keliauti į antrą, reikalingas buvo apskrities viršininko leidimas, norint pereiti Kuršo sieną, reikėjo pasirūpinti Ober-Osto (Vyriausiojo Rytų Vado) leidimas. Tie dalykai buvo žmonėms didžiausiu sunkumu, nes buvo pripratę amžių amžiais be jokių varžymų susisiekti su Kuršu. Negana to, duokime Skuodo parapija liko perdalyta į dvi apskriti: Sedos ir Kretingos. Prie Kretingos liko priskirti sodžiai Kulai, Kulaliai, Luknės ir Paluknė. Senasis miestas greitu laiku liko prie Sedos

*) Civilis belaisvis.

primuštas. Tų sodžių visi reikalai buvo Skuode: bažnyčia, turgai, malunas, gydytojas, vaistinė ir kiti, dabar-gi be leidimo nebuvo galima į Skuodą įeiti. Žmonės baisiai skundėsi ir aimanavo, ir tiesą pasakius, eidavo Skuodan be jokio leidimo. Vokiečiai pradėjo dalinti tam tikras bažnyčion eiti korteles (Kirchenkarten), bet jos buvo duodamos tik vienam mėnesiui, tam praslinkus, jas reikėjo atnaujinti; kolei atnaujindavo, praeidavo ne vienas bet ir du mėnesiu. Ir taip buvo žmonėms neišbrendamas

Ober-Ost pinigų spaudimas Kaune.

vargas. Naktimis keliauti ir-gi buvo uždrausta; reikalui atsitikus, reikėjo imti tam tikras leidimas (Nachtschein). 12 kovo dieną atvažiavo pas mane Mosėdžio abu kunigu: Klebonas P. Venckovičius ir K. Gabrielaitis. Kaž-kaip jiedu truputį pasvėlino išvažiuoti, buvo tik ka po dešimtos. Kai tik jiedu išvažiavo iš klebonijos, vokietys kad-gi suriks: „Zurück! oder fünfzig Mark Strafe!“ *) Gavo grįžti ir nakvoti.

Kai-tik vokiečiai taip pradėjo varžyti susisiekimą, vagiems ir plėšikams atsidarė tikras rojus. Jiems nereikėjo jokio leidimo

*) Atgal arba 50 markių bausmės.

nei į Kuršą nei į kitą apskritį, nei naktį. Tuojau prasidėjo arklių vogimai. Pavogė arklį Kaupienei iš Paluknės; siandien (12 III) atėjo dvi moteriški iš Norvydžių, skūsdamiesi, kad per sylą plėšikai iš gurbo jų arklius išvedę ir tuojau smukę į Kuršą.

Mokestis už šunis.

Pavasariop vokiečių valdžia apgarsino, jog kiekvienas užimtojo krašto gyventojas, norįs laikyti šunį, privalo užmokėti tamtikrą mokestį; tuomet busiąs jam išduotas tamtikras raštas. Pastebėtieji šunys be skardelės busią šaunami žemyn. Bet žmonės to nelaukė, patįs įšnaikino šunis, tik retas kurs teėmė leidimą. Tokio parėdymo pasekmės buvo tos, jog tuojau priviso daugybė laukinių žvėrių ir paukščių. Ypač jog ir šandyklės nebuvo leista niekam laikyti.

Vėl algų klausimas.

Skuodo Dekanato kunigų atsisakymas imti iš vokiečių rankų algą virto vis kas kart aktuališkesniu klausimu. Siulymams imti ir klausimams, kodėl mes neimame nebuvo galo. Priėjo prie to, jog vienam nebuvo galima atsiginti. Tuomet sumanėme padaryti Kretingoje 14 kovo dieną, susivažiavimą ir kolektiviai nutarti neimti nuo jų algos. Minėtą dieną kaip tik ir įvyko Kretingoje kunigų susivažiavimas. Teatvyko labai maža, bet visi žadėjo musų nutarimą pasirašyti. Dalyvavo tik apart manęs. Salantų kleboną kun. Urbanovič, Kartenos — kun. Stoška, Gvardijonas — Tėvas Bizauskis, Kretingos — kleb. Tėvas Živatkauskis. Surašėme nutarimą lietuviškoj' kalboj', kad mes, Skuodu Dėkanato kunigai, atsižvelgdami į karo sunkenybes, atsisakome imti nuo vokiečių alga, antra, bijome, kad musų imamoji alga nekristų žmonėms, ir taip karo nuvargintiems, sunkumon. Išvertėme vokiškai ir per Sedos apskrities viršininką, išsiuntėme General-vikarui Stakauskiui. Nesunku matyti, jog musų nutarimas buvo niekas kitas kaip tik protestas prieš vokiečių žiaurumus. O to mums ir reikėjo, nes kasdien matant jų daromas baisenybes, nebuvo baisu ir nukentėti.

Grįžtant iš susirinkimo į Darbėnus, važiavau draug su kun. Urbonavičiu; štai pravažiavus kokį šešetą kilometrų, umai traukinys pavijo mus iš užpakalio ir visai šalip vieškelio lėkdamas pro musų šalį, pabaidė arklius, kurie nulaužė dišlių, įvertė mudu į grovį po-pat traukinio tekiniais. Vokiečiai, matydami pro langus mudviejų nelaimę, tik šaukė: ura!

Į musų tokį nutarimą štai ką atsakė Vyskupijos Valdytojas:

No. 280.

Skuodo Dekanui Kun. Žadeikiui.

„Tamistos ir nekurių Tamistos dekonijos klebonų nuo algos priėmimo atsisakymas ir privestoji to priežastis — kariškojo padėjimo sunkumas — man lig šiol vis dar nesuprantamas dalykas.

Karu užėmusi musų kraštą Vokiečių valdžia ima iš jo mokesnius ir moka, tarp kitų, ir klebonams algas, pasiremdama ant 48. punkto Haagos konferencijos sutarties. Galima nuo mokamosios algos atsisakyti, arba ją priimti: atsisakydamas nuo jos kraštui ne palengvensi, nes mokeščiai iš jo bus imami, kad ir mes algos ne imtumem, paimdamas-gi ją galėsi, ne vieną bėdą sušelpti.

Ši yra mano nuomonė, ne krislo priverstinumo savyje netalpinanti, bet vis-gi jos šiame atsitikime išreiškimą reikalingu išrandu.“

Panevežys, 25. gegužio d. 1916.

ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS REDYTOJAS
J. Stachovski.

Žydų vakaras.

19. III. Šiandien surengė Skuodo žydai vakarą. Vaidino „Mirele Efros“. Artistai puikiai mokėjo savo roles, lošė be jokių jovializmų, žiurėti buvo malonu, netaip kaip musų vakaruose, tik drebi, žmogus, bijodamas, kuomet lošėjai pradės bučiuotis ir glamžuotis.

Kiek scena buvo švari, tiek publikoj' teko matyti daug nešvarumų. Žydės, tiesiog užmiršo savo dorą, vokiečiams atėjus.

Pirmuose suoluose sėdėjo patįs pininguočiai Dymantas ir kiti, pralobusieji vokiečiams užėjus. Matant, kaip jie sau liuosai elgiasi, nei kiek nesibijodami rusų pavojaus, ėmė ypatingi jausmai. Dauguma žydų ir žydžių buvo pasipuošę vokiečių tautiškomis spalvomis.

Ejau į jų vakarą ir-gi tik politikos žvilgsniu, nes žinojau jog tai nepatiks rusų šalininkams, bet iš antros pusės mačiau, jog žydai yra jėga ir man reikėjo su ja skaitytis.

Balandis 1916.

Bendri patėmyjimai.

Vokiečiai aiškiai pamatė, jog nežiurint į jų kariškus laimėjimus, jų padėtis yra pavojinga, nes truko maisto, ir reikalingiausių gyvenimui daiktų. Jie galėjo laikytis tik delto, kad jų visuomenė taip buvo išmiklinta ir labai troško savo Vaterlandui laimėjimo. Valdžia matydama tai nusprendė, galimai daug tų sunkenybių užkrauti ant užimtųjų kraštų. Vadinasi, kad iš čia gavus kuodaugiausiai maisto.

Labai įdomu, kaip vokiečiai prie to tikslo ėjo. Jie nutarė versti prie darbo visus žmones, šiokį-tokį. Štai šio mėnesio pradžioje liko visur išlipdytas apgarsinimas, kurs labai daug ką sako:

Apgarsinimas.

Dirvos apdirbimas jau artinas.

Kožnas, vyras, moteriškė ir kudikis tur visur ir visada dirbti, kaip vokiečių valdyba palieps.

Darbas ir statymas arklių bus atlyginta, pasipriešinimai aštriai baudžiami.

Pirmininkas Vokiečių valdžios Lietuvoje.

Tam apgarsinimui dar nenublukus, liko išlipdytas ant visų sienų platus atsišaukimas su Žemaičių Vyskupijos Valdyojo parašu:

Žemaižių Vyskupijos Krikšcionįs-Katalikai!

Jo Malonybės Šviesiausiojo Vyskupo Pranciškaus Karevičiaus paliktas Jo vardų lig laikui valdyti Žemaičių vyskupija, skaitau sau už šventą priedermą rupintis jusu, Broliai-Katalikai, visupirma dvasiškais dalykais, o paskui ir šiaipjau lig laikiniais žemiškaisiais, taip kaip visuomet mokino šventoji musu motyna Bažnyčia nuo pat Apaštalų laikų, kurie nevien apaštalavo bet ir aukas priiminejo ir geresniam žemiškuju savo draugijos reikalų sutvarkymui dijakonus rinko.

Sunkioms aplinkybems esant, kad baisi karė sugriovė musų krašto ukę ir gerovę, skaitau naudingu, ypač dabar, pavasariui su daugybę darbų prisiartinant, patarti jums prisitaikinti prie tu nurodymu, kuriuos čia paduodu ir apie kuriuos jau turbut Vokiečių valdžiai paskelbiant girdejote.

1. Kiekvienas ukininkas, kurs savo žemę valdo, arba svetimą valdo ir nuomuoja turi kuoankščiausiai ir geriausiai dirbti laukus ir tai del atsakomybes ne vien prieš Vokiečių valdžią, bet ir prieš Dievą, kursai grieštai isako apie savuosius nuolat rupintis.

2. Laukų apsėjimui reikalingas seklas tiems, kurie bus ju be savo kalčios netekę, Vokiškoji valdžia išduos, su sąlygą atsilyginti tais pačiais javais po pjuties. Vokiškoji valdžia pasitiki, kad krašto gyventojai pilnai supras skelbemujų parėdymų svarbą ir ju noriai su savaja nauda laikysis, tuom labjaus, kad apsileidelius ta pati valdžia bus priversta skaudžiai bausti.

3. Laukų įdirbimui ir nudirbimui reikalingas mašinas ir irankius valdyba parupins ir už priimamas kainas, net ir už darba, vietiniams gyventojams duos.

4. Su prižadamujų dalyku reikalavimais kreiptis į ukes aficierius, apskričių viršininkus, kur tie sunkei prieinami, į vietos žandarus. Šie, kas galima, padarys, kad reikalavimai butu išpildyti.

5. Karies nuostolių išlyginimui Valdyba parupins ir reikalinga skaitlių veislinių visokios rušies gyvulių kuriuos igyventojai liuosai, be atėmimo baimes del likusiujų savujų sunaudoti gales.

Jei kiekvienas gyventojas noriai ir rupestingai išpildys Vokiečiu valdžios patarimus ir nurodymus, tuomet bus didelė laimė visam kraštui ir kiekvienam gyventojui, juolabjaus, kad Vokiečių valdžia visais priemoniais kaskart labiaus rupinsis ne vien ukes pakelimu, bet ir ramumo uštikrinimu kiekvienam Žmogui ir jo nuosavybei.

Besirupindami ukės reikalais atsiminkime dar, Broliai Krikščionis, jog žmogus tik seje, o Dievas augimą duoda: (1. Cor. 3. 5). Tat nuo jo maldaukime palaiminimo ir krikščioniškai gyvenkime. O kad Jis mus kares rykštimis plaka, tai aišku, kad mus už kalčias baudžia, mus pataisyti arba ištyrti nori. Gaila, kad ne visi susipratome. Dauguma, tiesa, pavojų savo gyvybei išvydusi atgailoja karščiaus meldžiasi ir pilnai atsiduoda Dievo valiai su Hijobu tardama: „Dievas dave, Dievas ateme, togidel bus garbinamas šventas Jo vardas“. Bet kiti tuom tarpu lig pagonais virto: melstis nustoję vien keiksmais plusta, svetimus turtus grobsto, jais manikauja, degtienę, alų slaptai varo ir pardavineja, girtuokliauja ir palai-

stuvauja. Ir svietiškos valdžios drausmes ne bijo, kuri kares metu kaikuriuos prasikaltimus smarkiaus baudžia. Ir Dievo rustybes užmiršta, kuri staigiai gali pražudyti nusidėjėlius dar per tą karę kaip Babilioniečius, kurie be poutaudąmi, turtuose, o lobiausiai nešvarybese paskende, baisia ant saves ištarme Dievo perskaite: „Mane, tecel, fares ir trečia dieną galą gavo“. Jei atgailos nedarysite, visi teipogi pražusite. (Luk. 13. 3.) Ne vien išpažinties jums reikia su tikru gailesčiu, bet pilno išsižadejimo nedorų papročių visų skraudu pataisymo ir visu papiktinimų pašalinimo. O pasitaisę gyvenkite Broliai tokioj meilej ir viernybej, kaip pirmieji krikščionis, pas kuriuos buvo tartum, viena širdis ir viena duše ir tarp kuriu pertai visai ne buvo biednujų vargų. (Act. Ap.) Tatai šalin rustybė, kerštas, pavydas, skundimas, bilinėjimas po tuomus, kurie baisiai padidina ir taip neišpasakytai didžios jusu nelaimes. Jei atleisite žmonems juju kalčius, atleis ir jums dangiškasis jusu Tevas, jusu kalčius. (Math. 6. 38.) „Duokite ir jums bus duota: (Luk. 6. 14.) Didesnese nelaimese ir didesniesju auku reikalauja nuo musu Viešpats. Gailestingumas visuomet buvo ir bus gausiausiu šaltiniu, kurs galutinai prašalina visa skurda is tarpo žmonijos.

Kad visa musu gyvenima sutaikinsime su Dievo valia, tad išsipildys ant musu Psalmisto žodžiai: „Valgys beturčiai ir pasisotins ir garbins Viešpats kurie jo ieško“. (Ps. 21. 28.)

Panevežys, 18. kovo 1916 m.

Žemaičiu Vyskupijos Valdytojas
Kun. J. Stachowski.

Netrukus apturiu nuo Sedos apskrities viršininko šitokį raštą, kurs išverstas į lietuvių kalbą šitaip skamba:

Sedos apskritis, 7. Gegužės 1916.
No. 2933 Dėk. kun. Zadeikiui.

Prisilaikydamas Vokiečių Valdybos Lietuvoje Viršininko parėdymo, kuriuomi sekmadienių ir šventadienių šventimas po pamaldų yra uždraustas, aš prisakau Žemaičių Vyskupijos dvasiškijai įsakytąsias pamaldas (mišias ir pamokslą) taip anksti atlaikyti, kad popietys liktų liuosas darbui.

pas. Stachowski.

Siunčiu tą telegrafiškojo paliepimo nuo 7. 5. 16, nuorašą, prašydamas, kas reikalinga greitu laiku padaryti.

Apskrities viršininkas

Pauly, Hauptmann d. R.

Netrukus liko prisiųsta ir platesnis šito paliepimo paaiškinimas. Štai jis:

Gerbiamajai Žemaičių Vyskupijos Kunigijai.

Įsakymu Vokiečių valdžos Lietuvoje geg. 16 dieną 1916 m. Nr. 738 turiu Jums pranešti, kad Bažnyčios įsakytas šventadieniais žmonėms klausyti pamaldas (šv. mišias su pamokslu) atlaikytumėte taip anksti, kad popietė liktų liuosa darbui. Prie šios progos esu prašomas per kunigija išaiškinti žmonėms, kad Vokiečių valdžios įsakomasis šventadienio darbas yra svarbus šios valandos dalykas nevien Vokietijos bei jos kariuomenės reikalu, bet taip-pat ir užimtųjų kraštų gyventojų, į kuriuos vokiečių priešininkų bandymas juos badu nuveikti lygiai taikomas, kaip ir į mus pačius.

Žinome, kad šventą dieną švęsti tai yra Viešpaties Dievo įsakymas, kurio joki žmonių įsakymai atmainyti negali ir esame prityrę, kad kas sventas dienas prideramai dievobaimingai praleidžia, visumet buna doru žmogumi.

Tečiaus Viešpats Kristus paaiškino, kad svarbų, reikalinga gyvenimui darba, kaipo, ligonį gydyti, net gyvuliui pagelbėti (Luk. XIV, 3—5) galima ir šventą dieną atlikti Dievo, įsakymo neperžengiant. Todėl ir Bažnyčios mokslas (Lehmkuhl, Theol. moralis I, §§ 546 551 ed. 7) sako, kad svarbus reikalas arba nepaprastas atsitikimas leidžia dirbti ir šventadieniais, — o darbartiniu sunkiu karo metu tokių atsitikimų tikrai netruksta. Beto praktika rodo, kad ir musų krašte kartkartėmis šventadieniais budavo atliekami kai-kurie ukės, ypač šienapjutės bei rugiapjutės, taip-pat pabrikų darbai, o kai-kuriuose kituose katalikų kraštuose, pav., Bavarijoj šventadieniais vasarą popietemis visi darbai atliekami.

Todel, kad butų galima šventadienių popietėmis dirbti, pamaldoms laikyti paduodame tokia tvarka:

1. Vienos šv. mišios su pamokslu šventadieniais privalo pasibaigti ligi 11 valandos prieš piet.

2. Kitos pamaldos taip šventadieniais taip darbadieniais privalo būti atliekamos paprastu laiku.

3. Bažnyčiose su vienu kunigu leidžiame atlaikyti kunigui antrasias šv. mišias paprastu sumos laiku, kad galėtų klausyti jų visi, kurie liuosi nuo bet kokio darbo.

Pagalios prašau gerbiamosios kunigijos perspėti brolius krikščionis katalikus, kad darbo dienomis uoliai darbuotusi, idant šventadieniams darbo liktų kuomažiausiai, taip kad tuomet galėtų padėti tokiems iš savo artymų, kurie paprastomis darbo dienomis negali sau pagelbos gauti, taip pat prašau išaiškinti, kad leidimas dirbti šventadienių popietėmis nepaliuosuoja be reikiamai svarbios priežasties, nuo priederamo išklausymo šv. mišių su pamokslu ankstybesniu laiku ir draudžia gaišinima laiko nepritinkamu šventadieniams budu.

Gerbiamieji Dekanai teiksis išsiuntinėti šitą aplinkraštį G. savo dekanato kunigams.

Kun. J. Stachowski,
Žemaičių vyskupijos valdytojas.

Nr. 253

Kaune 1916. V. 17.

Visi tie įsakymai gyvenime labai maža teturėjo įsravos. Tik dvasiškijai reikėjo truputį ankščiau pamaldas laikyti. Nei vienas žemaitis sekmadienyje arba šventadienyje nei piršto nepajudino. Vokiečiai veltui karščiavosi, nežinodami lietuvių būdo ir kaip didžiai jie šventes gerbia. Truputį buvo keblu, kai kažkuomet žandaras įėjo šventadienyje į zakristiją ir pareiškė: Šiandien paskelbkite, kad popiet visi eitų prie darbo! Pasipriešinti nebuvo galima, esant tokiems įsakymams, bet pareiškiau iš sakyklos, jog vokiečių valdžia liepia labai skubėti su darbais, reikalui esant, ji žada ir šventėmis prie darbo varyti. To ir užteko; ir vilkas buvo sotus ir ožka sveika.

Tiesa, žmonės daugiau pradėjo uke rupintis, net prie tokio arklių stigimo rupinosi daugiau dirvonų išplėšti, bet darė tai ne dėlei vokiečių įsakymų, tik dėlei nepaprasto kainų kilimo už javus. Nes uždraudus javus pardavinėti ir užvedus malimo cedelius (Mahlzettel), prasidėjo garsus šmugelis ir javų kainos kilo kasdien.

Velykos 1916 metų.

Besiartinant Velykų šventėms, pradėjo rupėti, kaip jas apvaikščioti, kadangi naktimis buvo uždraustas kiekvienas judėjimas. Prisiėjo kreiptis į apskrities viršininką, kurs štai kokį davė leidimą:

Vertimas.

Sedos Apskrities
Viršininkas.
Dalis S. N. 2346

Seda, 19 Balandžio 1916.

Nuo seno užvestųjų pamaldų lankymas Velykų šventėje privalo įvykti tarp devynių vakaro ir keturių ryto.

Velykų procesijos yra leistos.

Pauly
Hauptmann d. R.

Dekanui Žadeikiui
Skuode.

Duonos kortelės (Brotkarten).

Balandžio mėnesyje liko užvestos ir pas mus pragarsėjusios brotkartės. Kiekvienas žmogus, norįs gauti į dieną po pusę svaro duonos, privalėjo užsirašyti, kad jis neturi žemės ir jos nenuomoja, nėra, vadinasi, jis producentu. Taip-gi neduota duonos kortelių turtingiesiems namų savininkams. Kaipo miesto žinovas vedė tuos sąrašus Kanengiseris, kurs dėlei menkos priežasties neįrašydavo prašančiųjų. Pasipylė skundos, keletą sykių prisiėjo žygiauti, kolei tokie sąrašai liko sustatyti. Gyvavo tos duonos kortelės bent trejus metus, lig spalio m. 1918 metų. Beturčiams buvo tai labdarybė, nes begalo pabrangus javams, dideliai sunku buvo javų nusipirkti. Ukininkai ir turėdami, bijodavo bikam parduoti, nes jei vokiečiai besinešant sugautų ir sužinotų iš ko pirkęs, tai butų po visų grudų. Beturčiai dideliai pyko ant ukininkų, kad jiems neparduoda arba kam jie taip brangina, visai nematydami tikrosios priežasties. Be abėjo, vokiečių duodamieji miltai buvo begalo menkos vertės, tankiai vieni pelių ir žiurkių mėšlai; ir po pusę svaro į dieną, nei vienam žmogui užtekti negalėjo, todel reikėjo iš šalies prisipirkti, o tai jau buvo begalo brangu. Vokiečiai kiekvieną prieš tokius savo įsakymus prasižengimą vadino šmugeliu, nu ir prisiėjo šmugeliuoti visiems, nes nei vienas neužsiganėdino puse svaro duonos į dieną, ypač kad kitko nieko

nebuvo. Tiesą pasakius, ukininkai visai neprisilaikė to suvaržymo, jiems vis pasisekdavo susimalti tiek, kiek reikėjo. Čia ateidavo jiems į pagalbą malunininkai, kuriems aštriai buvo uždrausta malti be malimo kortelių, bet jie maldavo ir tiek, globdami ir vaišindami prižiurinčius žandarus.

Visas miltų padalinimas ir duonos kepimas savaime pateko į žydų rankas, kurie, suprantama, gerokai skriaudė tame dalyke nerangius žemaičius. Ypač atiduodami jiems kuoblogiausius, o sau imdami geresnius miltus. Keletą sykių prisiklausęs skundų mėginau organizuoti, bent vieną vietą, kurioje padalinamas butų buvęs lietuvių rankose, net ir miesto viršininkas pritarė tam, bet niekaip nepasisekė, nėsant tam tikrų žmonių, ir visam dalykui esant jau žydų rankose.

Kaip žymus buvo suvaržymas tame dalyke, gali paliudyti, kad ir šitoksai paskelbimas:

Vertimas.

Seda, 23 IV 16.

2315 Apgarsinimas.

Augštesniuoju paliepimu gyventojams yra uždrausta į dieną ir vienam asmeniui daugiau grudų suvartoti kai pusę svaro. Kiekvienas grudų savininkas privalo pagal to sau reikalingus grudus nuo 1 Gegužės lig 1 Rugsėjo, vadinasi, keturiems mėnesiams, apskaitliuoti, likusiuosius-gi vėliausiai lig 1 Birželio 1916 naujojo styliaus į Sedos, Lušos arba Skuodo sandėlius pristatyti, už kuriuos bus užmokama gyvais piningais pagal nustatytųjų valdiškųjų kainų. Prie ko po 1 Birželio dienos daugiau bus rasta grudų negu jo reikalams yra leista turėti, tas bus sunkiai nubaustas. Be to grudai bus jam veltuo atimti.

Apskrities viršininkas
Pauly
Hauptmann d. R.

Valdiškoji rublio kaina.

Paliepimas.

Remdamasi paliepimu iš Balandžio 25 d. 1916 H. N. 3 aš nustatau valdiškąjį rublio kursą kol-kas ant

1 rublis = 1,75 markės.

Vyriausioji kvatera balandžio 27 d. 1916

Vyriausias vadas rytuose
v. Hindenburg
Generalfeldmaršalas.

Bavarijos princas Leopoldas, Rytų vyr. Vadas.

Gegužės m. 1916 m.

Vasarinis laikas.

Vokiečiai matydami, kaip santarvė juos nori badu išmarinti, griebėsi kuoįvairiausių ir smulkiausių priemonių, kad tik šį-tą sutapius. Nekuomi kitu jie vadovavosi užvesdami taip vadinamą vasarinį laiką (Sommerzeit), kaip kad sutaupius vienos valandos šviesą. Vasariniu laiku vadinosi tat ta priemonė, kad laikrodžius visoj' Vokietijoj' nuo pirmos Gegužio dienos pavarė pirmyn ištisą valandą. Ir taip Gegužės mėnuo 1916 metų prasidėjo jau nebe dviliktoj' valandoj' naktį iš 30 Balandžio dienos, bet vienuoliktoj' valandoj' naktį 30 Balandžio. Praktikoj' mes maž-ką patėmijome, reikėjo tik pamaldas dar labiau paankstinti, bet kitur-kur visiems reikėjo prisitaikinti, butent atliekant kelionę nakčia, atidarant ir uždarant krautuves, važiuojant gelžinkeliu. Jei apskaityti, kiek par vieną valandą sudega žibalo visuose Vokietijos miestuose, tai sutaupius, vis-gi pelnas pasirodytų milžiniškas. Tasai laikas liko užvestas iki pirmai Rugsėjo dienai.

Mokytojų Kursai.

Matos, Skuodo visų tikėjimų dvasiškija ne bereikalo tarėsi mokyklų klausime 25 Vasario dieną, vokiečiai jau ir tuomet, matyti, buvo ką-nors sumanę. Štai man liko įteiktas šitokio turinio raštas, kad aš sujieškočiau tinkamų kandidatų į mokytojų kursus.

Sedos Apskrities Viršininkas N. 2901 — Seda, 7 Gegužės 1916.

Vertimas.

Manoma vietinius lietuvių gimtosios kalbos mokytojus sušaukti į kursus, kurie įvyks Kaune nuo 1. 6. lig 30. 9. Kursuose gali dalyvauti ir mokiniai, baigusieji progimnazijas Šiauliuose ir Panevėžyje. Kursistai gyvens bendrabutyje ir mokės už stalą 45 ir už mokslą 5 Markius į mėnesį. Patalynę, lovas ir skalbinius jie privalo patįs pasirupinti.

Kursams pasibaigus, dalyvavusieji juose laikys kvotimus, apie kurių pasekmes bus išduotas paliudymas. Ateityje skiriant vietas, pirmoje eilėje bus kreipiama atida į tokius kandidatus, kurie pasekmingai kursus užbaigė.

Iki 15 Gegužės 1916 m. gali mokytojai ir Progimnazijų mokiniai pas mane užsirašyti, įteigdami tam tikrą prašymą,

pačių ranka parašytą savo gyvenimą, gimimo paliudymą ir kitokius paliudymus.

Pauly
Hauptmann d. R.

Kaikurie mano draugai kunigai, nemanydami, kad vokiečiai ką gerą musų žmonėms padaryti norėtų, nenorėjo tų kursų skelbti ir raginti, kad kas į juos važiuotų, man išveizdėjo, jog musų jaunuolių jie taip greit suvokietinti negali, priešingai jaunuoliai matydami vokiečių kraugerystes niekuomet nepasiduos įsravai, todėl aš užraginau daugel jaunų vyrų, kurie be jokio užsiėmimo dykavo, o vis-gi vieni jų buvo Skuodo augštesnę mokyklą pabaigę, kiti kitose mokyklose buvę. Tokių jaunikaičių susirinka keletas ir jie panorėjo važiuoti Kaunan į kursus, butent: Ant. Jakavičius, J. Bertašius, A. Simutis, Klova ir Prušinskis. Suprantama buvo, jog jų tenai ne pyragai laukė, bet vis-gi pamatys vokiečių pedagogiją, jų metodiką, o tie dalykai visuomet reikalingi. Beto mokslas ir užlaikymas visai buvo pigųs. Daugeliui kam prisiėjo ir pašalpą duoti. Paskui nevienas iš jų dėkingi buvo už patarimą ir padrąsinimą.

Galima šiaip ir taip apie tuos kursus manyti, vis-gi juos baigusieji kursistai buvo pirmieji Lietuvos tautiškosios mokyklos pilnoje to žodžio prasmėje, mokytojai. —

Lenkų auka nukentėjusiems.

7. V. Šiandien nustebino mane apskrities viršininko raštas prie kurio buvo pridėta šimtas markių nuo Lenkų draugijos Vevey (Šveicarijoj') nukentėjusiems nuo Karo šelpti. Kodėl lenkai ypač atsiminė Skuodo nukentėjusius, sunku išaiškinti, nes kiek teko patirti aplinkiniai miesteliai tokios aukos neapturėjo. Viršininko rašte šitaip pasakyta: „Von den der deutschen Verwaltung durch die Polnische Gesellschaft zur Fürsorge der Opfer des Krieges in Vevey überwiesenen Geldmitteln stelle ich Ihnen hierdurch 100.— Mark zur Verfügung.“

Gautieji piningai tuojau liko padalinti beturčiams, kurių sąrašas taip-gi įteiktas apskrities viršininkui. —

Pavojus miškams.

Kaip kitose administracijos šakose taip ir miškų valdyme vokiečiai iki šiam laikui jau pilnai susiorganizavo. Telšiuose

buvo bent ant kelių apskričių oberfersteris, Hauptmann Luther; Kiekvienoje-gi apskrityje buvo šiaip jau girininkas. Visi buvusieji rusų laikais miškų sargai pasiliko savo vietose, tik jie labai bijojo, pastodami vokiečių tarnystėn, savo kailį įduoti rusams Kai-kurie (Stukas, Kurše) atsisakė nuo sau siulomos vietos. Vokiečių girininkai, apėmę sau paskirtas vietas, nesnaudė, bet rupinosi iš miškų kuodidžiausį savo valdžiai duoti pelną. Todėl kaip įmanydami siulė pirkti rąstus iškirstus ir nekirstus, malkas ir visokiaropą medžiagą. Kainos buvo nepaprastai pigios: už vieną markį buvo galima gauti eglės arba pušies kelmą. Kad tuomet žmonės nebutų bijoję rusų, tai vienais metais butų buvę

Kunigaikštis Isenburgas medžioja Raudondvaryje.

sunaikinti visi miškai apie Skuodą. Bet žmonės ir žydai bijojo dar pirkti mišką nuo vokiečių. Ateinančiais metais, kuomet jau visai rusų baimė pranyko, tuomet pakilo ir vokiečių statomosios kainos, galop jos virto dar brangesnės negu rusų laikais. Beto, naujieji miškų valdovai nesigailėjo miško, bikokiems tikslams. Kas tik į juos kreipėsi, o dar įkišo girininkui keletą markių, tas gavo medžiagos kiek tik norėjo: ar nudegusiems trobesiams statyti, ar tiltams tiesti, arba kitokiam kokiam tikslui. Reikėjo tik sumanyti, kad tai butų bent kiek visuomeniškas reikalas. Pajutę tokį dalykų stovį žydai, urmu metėsi ant Lietuvos miškų, naikino

juos be pasigailėjimo, priversdami ir pačius žemaičius sau vergauti, ir sukirstas malkas ir meterius toli toliausiai vežti prie upių menkiausiais arkliukais. Gaila buvo žuręti. Dauguma žmonių ir praste nesuprato vergaują žydams, jie manė, kad tai vokiečiai juos spaudžia. Mažai tebuvo tokių, kurie žinodami kieno tos malkos yra, drąsiai tarė: „aš žydui nevergausiu!“ Ir stebėtina, liko vokiečių nenubausti. (Linkimuose).

Smarkųs paliepimai.

11. V. Žmonių varžymas ir varginimas ėjo pirmyn milžiniškais žingsniais. Štai kokie įsakymai liko šiandien apgarsinti Skuode:

1. Turgai privalo atsilaikyti tik vieną sykį sąvaitėje, butent pirmadieniais, kad žmonės negaištų nuo laukų apdirbimo.
2. Visi vaikai virš dešimties metų turi buti varomi prie darbo.
3. Jei moteris dėlei vaikų auklėjimo negalėtų eiti prie darbo, bus įtaisytos vaikų prieglaudos, kuriose motynos, išeidamos prie darbo galės vaikus palikti.
4. Visi suaugusieji privalo susirasti darbą, jei kursai suaugęs žmogus, darbo dienoje, bus atrastas be darbo, tai jis priverstinai bus varomas prie darbo, butent: gatvių valymo, kelių taisymo, šulinių valymo ir tt. be atlyginimo.
5. Kainos valgomiesiems daiktams Gegužės mėnesyje nustatomos šitokios:

1	rusų svaras	kvietinių miltų	12	sk.
1	„ „	ruginių miltų	10	sk.
1	„ „	duonos svaras	9	sk.
1	„ „	cukraus, šmoteliais	75	sk.
1	„ „	smulkiojo cukraus	70	sk.

Skuodas, 11 Gegužės 1916.

Miesto viršininkas
Rückwarth
Feldwebelleutnant.

Tegyvuoja Lietuva!

Gegužės mėnesio viduryje nebeatsimenu nuo kokio asmens apturėjau du atsišaukimu į Lietuvos visuomenę; vienas jų matomai buvo dešinesnis, antrasai kairesnis, bet abu begalo pakėlė musų

suvargusią sielą. Kaip ir pajutau, jog yra kaž-kas, kas rupinasi mumis ir mato musų baisią vergiją. Prašvito kaip ir vilties spindulėlis, jog visi tie nuožmumai turės baigtis.

Lietuviai!

Ar yra pasauly, kas būtų tiek prisikentėjęs, tiek vargo išvargęs, kiek mes, lietuviai, savo žemelėj? Dar žiloj senų senobėj mus skaudė, plėšė ir žudė piktieji kryžiuočiai. Ir mūsų tėvų-tėvai, bočiai ir prabočiai, prieš juos savo krašto liuosybę gindami, savo krauju, kaip rasa, kaip lietum, apšlakstė kiekvieną savo tėvynės pašalėlį. Betgi neliko jie kryžiuočių vergučiai! Ir niekuomet jie nesidavė, kad jų žemėj būtų kitas kas, ne jie patys, ponai. Niekuomet nesileido, kad jųjų krašte bet kas svetimas lietuvį valdytų ar naudotų. Užtat per ištisus amžius jiems teko grumtis su savais kaimynais del savo krašto liuosybės. O neprietelių buvo daug. Kiekvienas mus tetykojo apgrobti . . .

Ilgos, nepabaigiamos kovos ilgainiui nuliežė kraštą, nustelbė stangias jėgas, parlaužė Lietuvos stiprybę. Neišturėjome. Mus išdraskė. Rytų ir šiaurės milžinas paveržė mums žemę, atėmė liuosybę, pančiais apkalė. Pietų pusės tariamieji mūsų talkininkai, patys likę belaisviais, čia pat, mūsų tarpe, tykojo mums lietuvio dvasią išplėšti. Griežti vakarų kaimynai pamažėli, mažomis dalelėmis naikino mūsų brolius Prūsuose. Tarytum, tik viena jūra mus užjaučianti beliko. Tik ji savo bangų liūdnu užesiu padėjo tiek amžių mums sielvartų dainas niūniuoti . . .

O patvariausi mūsų tautos sūnūs, tikrieji Lietuvos vaikai, tempė sunkų baudžiavos jungą, savo kruvinu prakaitu maitindami sau priešininkus.

Kada gi, baudžiavai kritus, Lietuva, it miškas po žiemos ledų, kėlės, — jai nugenėjo šaknis, atėmė žadą. Per 40 metų mus laikė nebyliais, o prašnekusius drąsuolius kalėjimai ir šiaurės speigai rovė iš mūsų tarpo. Mūsų vaikams norėta įskiepinti svetima dvasia, įbrukti svetima kalba. Tarytum, manyta atskirti vaikai nuo tėvų, tėvai nuo vaikų, kad jie, kits kito nesuprazdami, patys tamsybėje ir barny sumįstų ir sugniūstų

Kas besurokuos, kas beaprašys visa tat? Mūsų motynų ašaromis ūpės, ežerai, jūrės paplukę; mūsų tėvų kančias, rasi, tik pats pragaras pranoktų . . . Ir, pagalios, šiandie mūsų kraštą svetimi pavertė savo žiauriausios piovynės vieta. Puikiau-

sios mūsų dirvos del jųjų tyrumais virto. Gražios sodybos dūmais nuėjo. Ir išdraskytas lietuvis elgeta paliko.

Ar gali tad būti pasauly dar, kas butų tiek prisikentėjęs, tiek vargo išvargęs, kiek mes, lietuviai, savo žemelėj? Ir ar gali todel čia kas teisių daugiau turėti, kaip mes, tą savo žemę taip gausiai krauju, prakaitu ir ašaromis aplieję?! Ir už ką turi mus, kas tinkamas, liežti, skausti, naikinti? Ar kitos tautos, didelės ir mažos, vargę kentėję, neįgijo savam krašte valios? Nejaugi mums vieniems pasauly ta juoda nevalios dalis per amžius yra skirta?!

Niekados ir niekados!

Lietuviai! tiek amžių čia išvargę ir ligi šiol ištvėrę — argi mes savo vargams čia galo nerasime? Mes turime rasti, kad lietuviai esame ir žmoniškai gyventi norime!

Bet viena visados atminkime. Ligi ant mūsų svetimi ponai turės valia, ligi jie — ne mes — čia šeimininkai būsime, ligi rusai, vokiečiai ar lenkai mus valdys ir gainios, o mes nesusipratę, iškrikę, jiems tebernauti turėsime, — visa paliks senoviškai, ir mūsų vargams niekuomet galo nematysime. Svetimi ponai nepaliaus savų reikalų težiūrėję, savos letenos dėję, savos kalbos, savosios dvasios mums brukę... O lietuvis žūdamas iš kailio nersis...

Gi tuo tarpu čia mes esame savojoj žemėj, tėvų ir protėvių iš senobės mums paliktoj, mes turime visai savotišką, ypatingą kalbą, savo bendrų vargų ir džiaugsmų praeitį, savuosius papročius, savo būdą, palinkimus, savąjį ūkį. Mes čia esame visai atskira tauta ir šalis ir, ištikrųjų, jokių svetimų ponų, kaip ir kitos tautos, neprivalome. Mūsų, pagalios, yra nemaža, visi vienoj vietoj esame susibūrę, žemės turtų netrūkstame, turime ir jūros į platų pasaulį išeiti, darbo irgi nevengiam, vargo nebijom, jėgų ir šviesos taip pat nepasigendame. Trūko mums ligi šiol tik liuosybės ir valios savo šaly šeimininkais būti ir čia saviškai bendram Lietuvos labui tvarkytis. Delto mes merdėjom, delto mes nykom, delto mes ir žūti galime...

Nes tik liuosi palikę, svetimų tautų nevarinėjami ir negrumiami, tik liuosi valdovai liuosoj savarankiškoj Lietuvoj tegalime savo gyvenimą tinkamai susitvarkyti ir, kaip kitos nepriklausomos pasaulio tautos, sau gražią ateitį nukloti. Toks

vienintelis tegali būti mums ir atlyginimas už išvargtą vargą. Ir mes patys pirmieji privalome jo ieškoti.

Žinoma, nelengvas tatai uždavinys. Ir ne dienai ir gal ne metams čia darbo. Rasi, ir ilgai dar teks mums su visokiais mūsų liuosybės priešininkais kovoti. Bet nenusigąskime, nenuleiskime rankų! Tiek amžių vilkų nešioti ir pamesti ligi galo ištverkime! Susipraskime — visų pirma! Ir šiandie, mūsų žilos senobės prabočius atminę, gaivinkime savo širdyse jų karštą savo tautos liuosybės troškimą! Uždekime dvasioje liuosos, nepriklausomos Lietuvos obalsį ir jo vardu vienybėje kietei kits kitą remkime! Tas obalsis turi nušviesti mūsų patvarų darbą Lietuvos reikalams. Ir neleiskime pasirodyti mūsų tarpe ištyžėlių ir baikštuolių dvasiai, kurie del išdžiųvusios kruopelės telaukia senų ar naujų ponų ir bemoka jų kalba švebelduodami lenktis prieš juos! Pakaks mums ponų! Būkime ir jauskimės visur savo šalies teisėti šeimininkai, nes mes toki turime būti. Ir reikia kad visi pajustų tą mūsų susipratimą.

Kada tad kiekvieno lietuvio ir lietuvės širdyje budės neslepiama, stipri, liuosa, lietuviška dvasia; kada kiekviena lietuvė ir lietuvis supras ir minės, jog jis čia šeiminnkas, o ne kieno vergas turi būti, jog jam čia šalies teisės pridera, su jo kalba ir valia čia turi rokuotis; kada tėvai ir vaikai, dideli ir maži, degs vienu Lietuvos liuosybės—nepriklausomybės siekimu, ir kada visi lietuviai, kaip vienas žmogus, tvirtai stovės tų Lietuvos reikalų sargyboj, — nebus mums baisūs ir patys piktieji neprieteliai. Tik tokiu susipratimu tesėsime pastatyti, pagalios, savo praeities vargams ir kančioms kryžių ir ištversime naują gyvenimą pradėti.

Tad lai pažadina ir sustiprina žaibu aplėkęs tas šauksmas visą dar gyvą Lietuvą, ir mūsų tėvynė tikrai nežus!!!

Tegyvuoja susipratusi ir liuosa Lietuva!

Liuososios Lietuvos kovotojai.

Lietuvos Piliečiai!

Jau baigiame varyti antrus karo metus. Visoje Lietuvoje neberasi vietos, nei žmogaus, kurio nebūtų palietusi kruvinoji audra.

Kol mūsų kraštą buvo apėmę rusai, darė su mumis ką norėdami ir galėdami. Išrinko mūsų vyrus ir daugumą paklojo

karo laukuose, paėme iš mūsų visą pakeliamąjį turtą (gyvulius, arklius ir kt.), bepalikdami plikas sienas ir žmones, badui pažadėtus. Besitraukdami iš Lietuvos, jie kur suspėdami paleido pelenais kaimus, miestus ir miestelius, išdegino javus, pakėlė žmonių, minias iš jų vietų ir išvarė Rusijos gilumon kęsti vargo ir ligų. Teriodami mus, kaip savo priešus, reikalavo betgi iš mūsų, kad būtume Rusijos patrijotai, dėtume jos reikalams lik paskutinos savo kraują ir turtą, mylėtume savo amžiną engėją—despotingąją Rusijos vyriausybę.

Atėjo vokiečiai ir atnešė mums naujų nepakeliamų vargų. Kur jų kariuomenė ėjo, visur pribaigė rusų darbą: suganė ar sunaikino lig paskutinio grūdo javus ir pašarą, išpiovė galvijus, paėmė arklius ir valgomuosius daiktus, negut tai bepalikdami, ko surasti negalėjo. Dabar, frontui nuo mūsų nutolus, susitvarkė pas mus vokiečių valdymas ir kartu prasidėjo tvarkingas mūsų krašto naikinimas.

Visoj Lietuvoj varomos yra įvairiausios rekvizicijos, išdalies mokamos pusvelčiui poperiniais kvitais, o dažnai ir niekuo neatlyginamos. Pabuvo tų rekvizicijų šeši mėnesiai—ir visas kraštas liko išgramdytas daugely vietų kuone lig paskutinės karvės ir paskutinio javų pūdo.

Vokiečiai užgynė mums ko nors pirktis ar parduoti be jų žinios, susiėmė visą krašto apyvartą į savo rankas, sustabdė valgio pristatymą į miestus, savo naudai pakėlė valgomųjų daiktų kainas tiek, kad jau mus badas ėda. Ypač darbininkai po miestus ir kaimus, ypač neturtėliai jau kelintas mėnuo alkani noksta, o vargui galo nematyti, nes vokiečių vyriausybė tiksliai ardo mūsų krašto gyvenimą. Ji baigia griauti mūsų žemės ūkį, ji naikina mūsų girias, suvaržė prekybą, neduoda susitvarkyti fabrikams; visą medžiagą, kuri gali būti mūsų krašto fabrikuose dirbama, išveža Vokietijon, verzdama tokiu būdu ir žmones važiuoti Vokietijon — važiuoti gal būt į dar didesnį skurdą, paniekinimą ir naudojimą.

Tegul ir nieko nebuvo vertos įstaigos, išaugusios po rusų vyriausybės letena, bet nematyti, kad vokiečiai kitaip į mus žiūrėtų, kaip yra žiūrėjusi despotingoji caro biurokratija. Pusės metų pas mus nepabuvę jau užgriovė ant mūsų savo policiją, savo teisėjus, savon komendantus ir biurgermeistrus, paėmė savo globon mūsų švietimą, mokyklas, labdarybės draugijas, savivaldybės įstaigas; suskubo ant mūsų užkrauti įvai-

riausių mokesnių, atvirų ir paslėptų, praplėtę ant mūsų taip budrią ir plačią globą, tarytum būtume vaikai savo visuomenės reikaluose.

Pagalios ima aiškėti vokiečių vyriausybės noras ne tik mus valdyti, bet ir visai paveldėti, bent Lietuvos dalį, bent Suvalkų ir išdalies Kauno gub., priglausti prie Vokietijos. Pridarę mums tiek visokio „gero", jau ir vokiečiai įmanytų mūsų klaustis, ar jau būsime juos pamilę.

Kiekvienas kovojančiųjų vien savo reikalus gano; kiekvienas jųjų vien sau laukia naudos ateityje iš kruvino pasėlio, bet nei rusai, nei vokiečiai nėra nė puse žodžio prasitarę apie tat, koks likimas pridera mūsų kraštui, pakėlusiam tiek karo sunkumo.

Koks bus mūsų krašto likimas?

Toks greičiausiai, kokį mes patys rasime reikalingu, prie kokio sieksime, už kokį reikale mokėsime kovon stoti ir ginti, kiek išgalėdami. Bent žinokime, kad netikėtų geradarių, kurie mūsų reikalus iš geros širdies gintų, iš šalies nesusilauksime.

Ir todel, kuomet visa Europa, giliai išarta kruvinomis šio karo vagomis, jau šiandian rengiasi, kovai pasibaigus, dėti naujus pamatus būsimam savo gyvenimui, reikia, kad ir mes, Lietuvos piliečiai, imtumės politikos darbo. Plačiomis miniomis kelkime mūsų politikos reikalavimus, kuriuos naujai susidariusios laiko aplinkybės prieš mus stato, o kuriuos, prie kitų sąlygų taikindamies, esame dar revoliucijos metu skelbę visoje Lietuvoje. Sužadinkime delei politikinio Lietuvos atgaivinimo kiekviena gyvą žmogų, suvienykime mūsų pajėgas, besiorganizuodami kiekvienoje parapijoj, kiekviename sodžiuj, išanksto prisirenkime prie siekiamų permainų — ir kad jas įvykinus ir kad jas apgynus. Renkimės, kad naują auštančią gyvenimo dieną sutiktume budrūs ir šarvuoti savo reikalų supratimu.

Kokia Lietuva mums reikalinga?

Mums reikalinga Lietuva — savo reikalų šeimininkė, Lietuva kuo-labiausiai savarankė, kuo-mažiausiai priklausanti nuo kaimynų, ar tai bus rusai ar vokiečiai.

Būsimoji Lietuva turi būti demokratingai sutvarkyta nuo aukščiausių lig žemiausių savo įstaigų.

Lietuvos reikalai turi būti valdomi Lietuvos seimo Vilniuje, renkamo visų krašto gyventojų be tautos, tikybos ir lyties skirtumo—visuotiniu, slaptu, lygiu ir tiesiu balsavimu.

Lietuvos provincijų, apygardų ir valsčių reikalai turi būti rankose vietinių seimelių, renkamų vietinių gyventojų tais pačiais, kaip ir vyriausias Vilniaus seimas, pamatais.

Kiekviena mūsų krašto vyriausybė, pašaukta rūpintis kasdieniais mūsų reikalais, turi būti statoma ir prižiūrima žmonių atstovų ir prieš juos už savo darbus atsakyti.

Svetimtaučiams, kurių būtų Lietuvoje mažuma, turi būti įstatymų leidžiama liuosai ir sulig savo noro rūpintis Savo švietimo ir kultūros reikalais su tinkama iš bendrojo iždo pašalpa. Visi Lietuvos piliečiai turi būti lygūs prieš Lietuvos įstatymus, turi naudotis lygiomis teisėmis ir lygias nešti priedermes.

Būsimojoj Lietuvoj turi būti žodžio, susirinkimų, bendrovių, streikų ir tikybos laisvė.

Būsimoji Lietuva turi susidėti iš visų Lietuvos dalių, bent ligi šiol buvusių Rusų valstybės ribose, o be to ir Gudų krašto dalių, apimtų dabar vokiečių kariuomenės. Vadinasi, Lietuvos ribos turi apimti lietuviškąją ir gudiškąją Suvalkų gub., lietuviškąją Kuršo dalį, Kauno ir Vilniaus gubernijas, dalį Gardino gubernijos, gal būt net dalį Minsko gub., kuri pati panorėtų su mumis kartu dėtis.

Štai pamatiniai mūsų politikos reikalavimai. Tas mums draugas, kas mus čia užjaus ir parems, Tas mums priešas, kas stosis priešais mūsų siekimų. Jei išgausime Lietuvai tokią tvarką—patiesime tvirtą pamatą naujam ir sveikam mūsų, krašto gyvenimui. Liuosoje, žmonių valdomoj Lietuvoje, kur savaip galėsime sutaisyti savo įstatymus, teismus ir krašto valdymą, savo ūkį, mokesnius, visuomenės gyvenimą ir švietimo reikalus, kitaip mums pradės šviesti ta pati saulė. Liuosi būdami, netrukę išaugsime, subręsime ir sutvirtėsime. Suderintomis pajėgomis stosime prie darbo, sunkiausį jųjų pakelsime ir nereikės mums ilgai laukti, kad karo išgriautas mūsų kraštas pakiltų iš pelėnų ir suirimo dar gražesnis ir laimingesnis, nekaip buvo.

Tokiai mūsų ateičiai įvykinti negali būti persunkus nė sunkiausias darbas, negali būti perbrangus nė didžiausias pasišventimas ir auka.

Renkimės ir renkime kitus, kad mūsų politikos obalsis — liuosa demokratingoji Lietuva — sužadintų visą mūsų kraštą ir pakeltų jį prireikus prie kovos už savo gerovę ir laimę.

Savarankės Demokratingosios Lietuvos

SĄJUNGA.

Susirašinėjimas su nelaisviais Vokietijoje.

13 V. Liko apgarsinta, kad rusų nelaisvių giminaičiai gali susižinoti su jais, tarpininkaujant centraliniui vokiečių Raudonojo Kryžiaus komitetui Berlyne, tik laiškai privalėjo buti rašomi vokiečių kalboje. Kuomet apie tai pranešiau iš sakyklos, užniko virsti prie manęs šimtų-šimtai žmonių prašydami, kad sužinočiau apie jų mylimuosius nelaisvius. Per keletą dienų nebuvo laiko nei atsikvėpti, vis rašiau laiškus į Vokietiją. Parašiau mažiausiai kokius penkis šimtus. Bet ir paskui pradėjo lankytis žmonės iš toliau vis tuo pačiu reikalu; nei vienam neatsakiau, bet pagal išgalės visų prašymus išpildžiau. Vokiečiai, matomai, leido ir nelaisviams rašyti prie savo giminių; prasidėjo tat susirašinėjimas vis daugiausiai vokiečių kalboje ir dauguma vis kreipėsi į mane. Visų reikalavimus užganėdinti buvo sunkoka, bet atmindamas jų vargus, iš paskutinės stengiaus visiems patarnauti.

Ginkluotos gaujos.

16 V. Lietuvoje ir Žemaitijoj' įvyko nemaža atsitikimų, kada iš krūmų ir miškų pradėta šaudyti į vokiečių žandarus. Keletas jų liko nušauta. Vokiečiai aiškino, jog tai esąs rusų pabėgusiųjų nelaisvių darbas. Bet tie nelaisviai be vietinių gyventojų palaikymo negalėjo užsilaikyti. Todėl liko apgarsinta, jog tose vietose, kame pasirodys tokios gaujos, bus uždedama gyventojams piningine bausmė. Patsai vokiečių valdžios Lietuvoje pirmininkas kunigaikštis Pranas Juozapas von Isenburg-Birstein paskelbė: jei kas padėtų sugauti tokį nelaisvį-plėšiką arba praneštų žandarams ir jis liktų sugautas, tam bus duodamas atlyginamas lig tukstančio markių.

Kiek galima mėsos valgyti?

21 V. Ponas Pauly paskelbė, jog civiliai žmonės tegali valgyti mėsos tik 200 gramų į savaitę, sunkiai dirbantieji gauna 300 gramų. Vaikai nuo dvylikos metų visai neprivalo valgyti mėsos.

Bet tasai nežmoniškas įsakymas ir liko tik įsakymu. Niekas jo nepildė, nes nebuvo vokiečiams galima taip smulkiai prižiūrėti gyvulių piovimą.

19 V. Tas patsai Pauly nustatė valgomiesiems daiktams šitokias kainas Sedos apskričiai:

1. Kiaulienos	1 vokiškas svaras	=	75 Pfg.
2. Lašiniai (nesudyti)	1 „ „	=	80 „
3. Lašiniai (rukyti)	1 „ „	=	1,10 „
4. Kumpis	1 „ „	=	1,10 „
5. Jautiena	1 „ „	=	60 „
6. Aviena	1 „ „	=	30—35 „
7. Kiaušinis	1		6 „
8. Sviestas	1 rusiškas svaras	=	1,10 „
9. Pienas	3 (literiai)	=	42 „

Seda, 19 Gegužės 1916.

Apskr. viršininkas
Pauly,
Hauptmann d. R.

Birželis, 1916 m.

Kurstymai prieš vokiečius.

1. VI. Šiandien liko išlipdytas vokiečių apgarsinimas, kad Sedos apskrityje buvęs atrastas prie kelrodžio prilipdytas atsišaukimas, kurstąs žmones priešintis Vokiečių valdžiai. Po atsišaukimo pasirašęs Nitant Bruleitis. Tolesniai, žadamas atlyginimas 1000 markių tam, kas nurodys arba padės to atsišaukimo platintoją suimti.

Degtukų monopolis.

18. VI. Liko išleistas vyriausiojo vado Rytuose v. Hindenburgo paliepimas, kuriuomi visa prekyba degtukais pereina į vokiečių valdžios rankas; jinai leidžia pardavinėti čia dirbamus, jinai pertraukia reikiamą daugumą iš Vokietijos. Draug uždedama ant kiekvienos dėžutės po 3 skatikus muito. Nepildantieji valdžios tame dalyke nurodymų baudžiami nuo 50 lig 50,000 markių. Praktikoje tasai monopolis apsireiškė tuomi, jog truputį pabringo degtukai. Ir prieš užvedant monopolį, žydai siulė prisipirkti jų bent dvejiems metams.

Kiek gyvulių galima pjauti.

27. VI. Liko paskelbta, jog visoje Sedos apskrityje tegalima į savaitę pjauti tik 40 karvių ir šešios kiaulės arba dvidešimti avių. Avių pjovimui reikalingas miesto viršininko arba

viršaičio (amtsvorsteherio) leidimas raštu. Bet sodžiuose niekas to nepildė, pjovė kiek kam reikėjo. Tik kad kiaulės pjaunamos nežviegtų, prieš pjaunant jas su kule pridauždavo.

Metrikų knygos.

27. VI. Kadangi vokiečiai taip greit negalėjo užvesti savo registracijos valdininkų (Standesregisterbeamten), tai jie įsakė vesti registraciją tiems asmeniems, kurie ją vedė prie rusų, butent: kunigai, pastoriai ir rabinai. Pranešti privalėjo pirmapirmiausiai giminaičiai, gydytojas, priėmėja ir namų šeimininkas. Mums Skuode ypač buvo įsakyta registruoti vokiškoj arba lotyniškoj kalboj, ir kas mėnuo liepta nešti knygas parodyti, ar taip daroma, kaip įsakyta.

Sviesto davimas.

Birželio mėnesyje prasidėjo viena iš sunkiausiųjų vokiečių musų žmonėms uždėtųjų rekvizicijų, tai buvo sviesto davimas. Iš pradžių tasai davimas neišveizdėjo taip sunkus, bet ir patsai reikalavimas nebuvo taip griežtas. Reikėjo tat duoti nuo karvės po pusę svaro į savaitę. Musų miesto viršininkas Rückwarth ir kiti vaitai (amtsvorsteheriai) kad žinoti, kiek nuo ko reikalauti sviesto, padarė karvių sąrašą. Kas prie to surašymo buvo gudresnis, ne visas teparodė karves, tam buvo lengviau. Bet neparodyti galėjo tik turtingesnis, keletą turįs karvių, susižinojęs arba tiesiog papirkęs šaltyšių, bet beturčiai vistiek savo vienąvienintelę karvelę parodyti turėjo. Čia tat ir išėjo visas dramatas, turtingesnieji ne nuo visų karvių duodami, lengviau galėjo tai padaryti, bet beturčiui, ypač apsunkintam didele šeimyna, tasai davimas buvo milžiniška sunkenybė.

Nuo dvasiškių išpradžių nereikalavo, tik paskiau, kuomet tasai sviesto, arba apskritai riebalų klausimas, Vokietijoje virto nepakenčiamu, uždėjo ir dvasiškijai tą naštą, Kaina vokiečių mokamoja buvo valdiška, vyriausiojo Vado nustatyta, butent 1,10 markio už rusų svarą, tuomi tarpu turgaus kaina buvo nepaprastai didelė, jinai siekė 6, 8 ir 12 rublių už svarą. Delto, kad didžiausis ėjo šmugelis į Liepojų ir į Klaipėdą. Žmogus teturįs tik vieną ir tą pačią žiemilžę karvelę, prie to dar keletą mažų kudikėlių, negalėjo iš tos karvelės sutaupyti svarą sviesto į savaitę, jam prisiėjo pirkti. Iš to aišku, kas buvo par verksmas

ir aimanavimas. Šimtais sykių ėjau pas poną Rückwarth'ą užtardamas ir prašydamas, kad sumažintų kai-kuriems davimo porciją. Tankiausiai paklausydavo mano perstatymo. Daugel žmonių, duodami sviestą, visaip jį gadindavo, pridėdavo sutarkuotų bulbių, ir kad pageltoninti pridėdavo smulkiai suskutę morką. Baisu būdavo ir žiūrėti į visokios spalvos gniužulėlius: vienas mėlinas, kitas juodas, apvazotas, trečias baltas kaip popiera. Net širdis purtėsi, kad reikėtu tai valgyti, bet vokiečiams ir tai buvo gera, jie labai nedabojo, tik duok, o ką duodi, tai tiek to.

Kad taip menkos vertės sviestą, šiek-tiek pagerinus, vokiečiai įtaisė plovyklą: sūrame vandenyje perplautą sviestą, sudėdavo į naujas švarias statines ir siųsdavo į frontą. Bet su laiku patįs vokiečiai vogdavo sviestą nuo savo vyriausybės, net statinėmis ir šmugeliuodavo jį į Liepojų su žydų pagalba. Prie šito klausimo mes dar nesykį užrašuose sugrįšime.

Liepos mėnuo 1916.

Susirašymas su Amerika.

Tik Liepos mėnesyje tebuvo paskelbtas generalinio štabo pirmininko Ludendorff'o pavelyjimas iš 10. IV. susirašinėti su Amerikoje gyvenančiais giminaičiais. Mums taip prislėgtėms ir tai buvo gera, nors susirašymo sąlygos buvo baisiausios ir taip: 1. Kitokios atvirutės nebuvo galima vartoti kai tik vokiečių įstaigose už 20 skatikų perkamą kortelę. 2. Kortelę parašyti buvo galima tik žandaro akyse. 3. Vienam žmogui nebuvo galima gauti dviejų kortelių. 4. Jokių žodžių nuo savęs į kortelę rašyti nebuvo leista, tik buvo galima netinkamus išbraukti.

Matos, amerikiečių žydų biznierių bendrovė išgavo iš vokiečių ir amerikiečių valdžios pavelyjimą tarpininkauti, nes nei par vieną kitą įstaigą nebuvo galima gauti piningus, kai tik per Hebrew S. and Society, kuri veltuo laiškus prisiėmė adresatams pristatyti. Vokiečiai tuomi naudojos, savo valiutai pagerinti, nes gaudami iš Amerikos daleriais, išmokėdavo čia savo jau atpigusiomis markėmis. Daug parašiau Skuodiškių giminaičiams tokių nelemtų laiškų. Štai tų kortelių pavyzdys, iš vienos ir iš antros pusės:

An

Hebrew S. and J. Aid Society

229. East Broadway

New-York-City

Gauna [kam siunčiama] ....

[Gyvena] ....

[pilnas aiškus adresas, gatvė ir numeris] ....

Mes $\frac{\text{esame sveiki;}}{\text{sergame}}$ mums reikia labai pinigų pašalpos.

Prašome pagelbėti .... $\frac{\text{serga}}{\text{miręs (mirusi)}}$ ....

Sveikiname širdingai.

[Rašėjo p vard] ....

[pilnas adresas, gy enamoji vieta, vokiečių valdžios apskritys] ....

....

[gatvė ir nrs.] ....

Šienas.

Kaip kitų ukės produktų taip ir šieno vokiečiai dideliai reikalavo; jie tik vieni tegalėjo pirkti, arba geriau sakant, šienas buvo uždrausta parduoti. Šiuo atvėju liko gerokai užgauti žydeliai; nes jie turėdami tai karves, tai arklius, tai ožkas, reikalavo daug šieno, o čia su šienu nei pasirodyti nebuvo galima. Daug sykių vokiečiai buvo suėmę žydus, begabenančius šieną slapta į miestelį; net ir juos man reikėjo eiti užtarti. Rudeniop liko nustatyta kiek kiekvienas ukininkas privalo šieno duoti, taipgi šiaudų. Nustatyta-gi buvo tokios daugybės, kurias jei butų ukininkas atidavęs, tai jam nebutų likę nei šapelio. Bet čia išėjo taip, kad reikėjo tik pasirodyti, kad duodi, o paskiaus vis žadėti, kad pristatysi. Tik prie tų ūkininkų jodinėjo žandarai, kurie neikiek šieno nedavė. Štai įsakymo pavyzdys apie šieno davimą:

Šienas! Padabokite!
Už pievų šieną moka po 2 — 3 markes
už dobilus moka po 3 — 3,50 markes
už centnerį.
Pristatant vieton moka po 50 fenigių daugiau.
Parduoti galima tiktai kareivijos valdžiai.
Pirmininkas vokiečių valdžios Lietuvoje
Pranas Juozapas
kunigaikštis von Isenburg-Birstein
Majoras à la suite kareivijos.

Laikraščiai ir knygos.

Mes lietuviai susilaukėme „Dabarties“, kuri išsijuosusi stengėsi užnuodyti mus vokiškuoju raugu. Užtai žmonės jos nemėgo, skaitė tik iš bėdos, kad nebuvo, ko skaityti. Paskiaus atsiradus tikrai lietuvių spaudai, kad ir po baisia cenzura, „Dabarties“ niekas nei į rankas nebėmė.

Paskiaus pradėjo eiti: „Mėnesiniai laiškai katalikams“ leidžiami kažkokios „Darbo Tarybos“ prof. Dr. Mausbach'o, Miunstere ir prof. Dr. v. Grauerto, Miunchėne po redakcija Dr. E. Krebso, Freiberge i Br.

Tų laiškų tikslas buvo pateisinti vokiečių nuožmybes dėlei jų augštos kultūros lietuvių akyse. „Laiškai“ buvo veltuo siunčiami Lietuvos dvasiškijai. Daug reikėjo energijos ir gerų dirksnių, kad juos skaityti. Apie laikraščius ir knygas kitose kalbose štaikoksai buvo įsakymas:

Priminimas!

Paliepimas ap:e spaudą nuo 5. 12. 15 (ir prie jo išleisti pataisymai nuo 3. 2. 16 skaitlinė 71. nuo 28. 2. 16 skaitlinė 96 nuo 8. 3. 16 skaitlinė 122 įsakymų ir paliepimų laiško vyriausiojo vado rytuose) panaikintas; jo vieton stoja naujas paliepimas apie spaudą.

Šituo nauju paliepimu apie spaudą nuo liepos 10. d. 1916 įsakoma štai kas:

I. Periodiniai spaudiniai:

Jeigu kas nori nuovadoje vyriausiojo vado rytuose išleisti laiškų, laikraščių arba kitų panašių spaudinių, jis tesikreipia cenzuros dėlei į artimiausiąją spaudos vietą vyr. vad. ryt., kuri paduos dalyką toliau.

Be pritarimo vyriausiojo vado rytuose negalima sustoti spaudus, išleidus ir platinus jau einančius laikrašcius.

Visi laiškai, laikraščiai ir tt., kurie spaudžiami nuovadoje vyriausiojo vado rytuose, reikia spaudinamoje vietoje prieš atspaudžiant duoti peržiūrėti kareiviškai ir politiškai cenzurai.

Pati augštoji cenzuros vyresnybė visuose vyriausiajam vadui rytuose pavestuose kraštuose yra spaudos skyrius prie vyriausiojo vado rytuose.

Įgabenti laikraščių ir juos platinti galima tiktai per vokiškasias laikraščių platinamasias vietas (karo lauko knygynus).

Nuovadoje vyriausiojo vado rytuose žmonės nekareiviai gali užsisakyti per pašta:

a) visus pašto nuovadoje vyriausiojo vado rytuose einančius laikraščius,
b) visus Vokietijoje vokiečių kalboje einančius laiškus ir laikraščius,
c) Varšuvos vyresniojoje gubernijoje einančių laikraščių:
Deutsche Warschauer Zeitung (Vokiškąjį Varšuvos laikraštį),
Deutsche Lodzer Zeitung (Vokiškąjį Lodžo laikraštį,)
Neue Lodzer Zeitung (Naują Lodžo laikraštį).
d) ne vokiškoje kalboje einančių laikraščių:
„Katholik“ eina Beuthene,
„Dziennik Polski“ eina Čenstochave,
„Russki Wjestnik“ eina Berline.

II.

Apie knygų spaudinimą ir platinimą veikė tie patys įstatai ir laikinai.

Die bayerische Landwehr.
HOMAN
DZIENNIK WILENSKI
Bialystoker Zeitung
Dabartis
Libausche
DER FLIEGER
Bilderschau
Wilnaer Zeitung
Korrespondenz B.
Feldzeitung der Bugarmee
ZEITUNG DER 10 ARMEE
Grodnoer Zeitung
KOWNOER
Suwalkier
PINSKER ZEITUNG
Ostgalizische Feldzeitung
Mitausche Zeitung.

Ginklų atėmimas.

Tuojau, kai tik vokiečiai atėjo į Lietuvą, liko išleistas įsakymas, kad gyventojai atiduotų visus ginklus: butent, šautuvus, revolverius, amuniciją ir sproginamąją medžiagą. Skuode net virtuvės peilius išreikalavo. Už ginklų neatidavimą buvo grąsinama mažiausiai penkerių metų sunkus kalėjimas ir net mirties bausmė. Tai buvo įsakymas iš 8 gegužės mėnesio dienos. Daug žmonių atidavė savo ginklus, bet dar daugiau nedavė, ypač jei kas turėjo geresnės rųšies arba labai brangius. Vokiečiai greit pajuto, jog žmonėse yra dar daug ginklų, ypač kuomet liko nušauta keletas žandarų. Visose žandarų stotyse jie kasdien reikalavo nuo žmonių ginklų, bet niekas jiems nebdavė. Tuomet jų liko sumanyta, kad dvasiškija tarpininkautų. Vadinasi žmogus galėjo atnešti savo ginklus klebonui, kad tasai atiduotų juos vokiečiams. Tam žmogui jokia bausmė nebegresė. Genegal-vikaro kun. dekano J. Stakauskio liko išleistas ilgas aplinkraštis, paaiškinąs dvasiškijai, kaip jie turi tarpininkauti ginklų atidavime.

Žmonės ir čia mažai tebojo, nešė klebonui savo ginklus tik tas, kam gresė pavojus, arba kas laukė žandarų kratos. Žinoma, čia daug žmonių išsigelbėjo iš didelio vargo.

Bet įdomiausia čia tai, kad tokį-pat įsakymą apgarsino Mažeikiuose, (vokiečiai Mažeikius vadino Muravjevo) 11 liepos 1916 m. J. A.

Mob. (ile) Etappen Kommandantur 8 I.

Kas ta par viena: Mob. Etappenkommandantur 8 I? Regis, kad tai kariškasai teismas, kurs Mažeikiuose ilga ilgiausiai veikė ir daugybė žmonių mirtyn nuteisė. Žmonės Mažeikius iš tos priežasties buvo pramanę „pjovykla“.

Rekvizicijų ženklų išreikalavimas.

Vokiečiai, grobdami ir plėšdami nuo žmonių gyvulius, grūdus, šieną, kaikada duodavo ženklelius. Suprantama, jog tai atsitikdavo tik retkarčiais, tankiausiai neduodavo jokio ženklelio, tankiai atsitikdavo, jog vokietys paėmęs bikokį popiergalį, pribraižydavo paišteliu ir duodavo žmogui kaipo rekvizicijos ženkeelį. 15 Liepos liko apskelbta, jog visus tuos ženklus reikia atiduoti į Apskritį, kitaip nebusią apmokami. Daug žmonių atidavė, bet jokio atlyginimo negavo. Gali buti vokiečiai, bijodami, kad tie ženkleliai nepatektų kitos-kokios valstybės rankosna, pasirūpino juos suimti.

Grudų kainos.

28. VII. Skuodo miesto viršininkas, remdamasi nurodymais š augšto, paskelbė šitokias kainas naujiesiems javams:

I. 1 Centneris rugių, avižų ir miežių = 7 markiai,
II. 1 „ kviečių = 8 markiai.

Tuomitarpu turgaus kaina jau buvo dvidešimt sykių augštesnė.

Turgavietē Joniškēlyje.

Vaisių kauliukai.

Liepos mėnesyje liko išlipdyti platųs atsišaukimai, arba kaip vokiečiai vadino „Priminimai“, skelbią, jog visi gyventojai, valgydami vyšnes, trešnes, slyvas, nemestų šalyn kauliukų, bet juos taupiai rinktų, kad iš jų paskiau pagaminus aliejų. Žmonės į tai neatkreipė jokios atidos ir nei vienas iš jų netaupė kauliukų, valgydamas vaisius, negu patys vokiečiai arba jų žandarai tai galėjo daryti. Bet mąstančiam žmogui turėjo dingtelėti, kokia dideli riebalų stoka yra Vokietijoj, jei jie tokių priemonių imasi. Vokiečiai nustebino mus, nevien vaisių kauliukus rinkdami, bet ir dilgines iš patvorių ir balgalvių pukus iš balų, kaip „įkaitą“ medvilnėms imdami.

Rugpjutis 1916 m.

Daug susikrimtimo del laiškų.

4. VIII. Įeina į mano kambarį nepažįstamas jaunas vaikinas, truputį išbalęs ir sako man: „esmi Mosėdžio vargoninkas, ką tik grįžtu iš Kauno, esmi jums dideliai nusidėjęs ir man pačiam nežinau, kaip gali išeiti“. „Nu“, susimildamas, atsakiau, „sakyk kame dalykas!“ „štai“, sako, „man esant Kaune, susitikau su Skuodiškiais, kurie nuvažiavo šią vasarą į mokytojų kursus. (Simutis, Jakavičius, Klova, Bertašius ir Prušinskis). Jie man įdavė keletą laiškų Tamstai parvešti, kuriuose neigiamai piešiama minėtųjų kursų tvarka.. Štai man atvažiavus į Kaišedorius, vokiečiai liepė visiems keleiviams, išėjus iš vagonų, lipti, nežinia kodėl, ant antrojo namų augšto; aš maniau, kad darys kratą, todėl išėmęs iš kišenio laiškus, įbrukiau juos į laiptų plyšį, taip jie tenai ir paliko!!“

Belaisvių stovykloje.

Tai girdėdamas, užpykau, ir pats nežinau, kaip aš gana smarkiai ištariau: „kaip tai galima daryti karo metu! Arba visai neimk laiškų, arba jei imi, tai vežk!“ Ilga-ilgiausiai neišėjo tie laiškai man iš omenio: juk ar anksti, ar vėlai vokiečiai juos atras ir tuomet dėl niekų galima įkliūti ir gana skaudžiai nukentėti. Pakrikusiems dirksniams tai tikra kankynė.

Vaikų užrašinėjimas į Skuodo mokyklą.

8. VIII. Štai kokį apgarsinimą prisiuntė man šiandien miesto viršininkas Rückwarth, kad paskelbti jį iš sakyklos: „Manoma atidaryti Skuode dvi mokykli: vieną vokišką, antrą lietuvišką. Tėvai, manantieji savo vaikus nuo šeštų iki keturiolikos metų leisti į mokyklą, privalo juos miesto viršininko raštinėje iki 16 šio mėnesio užrašyti."

Gavęs tą paskelbimą ėmiau raginti Skuodiškius, kad vis-gi leistų savo vaikus kad ir į vokiečių įsteigtą mokyklą, nes mokytojai bus mūsų tautiečiai, kurie dabar baigia kursus Kaune.

Visi dalykai rodos buvo labai aiškųs, bet laiko bėgyje kilo vis-gi daug nesusipratimų delto, kad vokiečiai, neatsižvelgdami į musų papročius, darė pagal savo paprastos Vokietijoj tvarkos. Štai, kaip žinoma, Vokietijoj yra priverstinas vaikų mokinimas, Lietuvoje jie taip greit to padaryti negalėjo, bet tuos vaikus, kurie užsirašė, jie jau nebepaleidė. Reikia žinoti musų Žemaičių nepastovumą, šiandien jis užrašo vaiką į mokyklą, rytą jis jau bus jo nebleidęs, vokiečiai gi pradėjo priverstinai, po didžiomis bausmėmis, spirti tėvus, kad vaikus leistų į mokyklą. Kilo aimanavimai ir rūgojimai. Mokytojai, kad išvengus bausmių, kai-kurius vaikus, seniai jau nebelankančius mokyklos, vis dar perstadydavo vokiečiams kaipo tikrus mokinius.

Beto, užsirašiusieji privalėjo mokėti už mokslą po 1,50 markio į mėnesį. Vokiečiai net ir atostogų laike to mokesnio reikalavo. Vėl didis nepatenkinimas, reikėjo iš savo kišenio daugumą užmokėti. Taip-gi ir už tuos, kurie seniai jau nebelankė mokyklos, mokestį vistiek reikėjo mokėti. Tai tokia buvo p'adžia vokiečių steigiamųjų mokyklų.

Gumų nuo dviračių atėmimas.

14. VIII. Paskelbta, jog visi žmonės dviračių savininkai, ir jei kas turėtų kokios-nors rušies tekinius, gumomis apvestus, visi privalo gumas atiduoti lig 1. Rugsėjo. Po to laiko atrastos gumos bus be atlyginimo atimamos.

Plytų kaina.

Nustatytų plytų kaina Dauterių dvare:

Tukstantis I. rušies = 28 Markių,
Tukstantis II. rušies = 24 Markių.

Pas apskrities viršininką Pauly.

14. VIII. Prisiėjo važiuoti Sedon, kad gelbėti suimtą Norvydžių ir Klaišių šilo eigulą (miško sargą) Kalendą. Jo priešai įskundė jį, kad ginklus turįs ir atkalbinėjęs žmones, kad nuo vokiečių nepirktų miško. Mano pažįstamas teisėjas (Friedensrichter) Müller, išklausęs mano parodymų, žadėjo tuojau paleisti Kalendą.

Prie tos progos reikėjo apsilankyti ir pas patį viršininką Pauly, kurs nors maloniai mane priėmė, bet tuojau prisikabino, kodėl Skuodo dekanato kunigai neimą iš vokiečių algos. Jis dar pridūrė, jog augščiau žiūrima į tai kaipo į Complotą (šąkalbį). Kaip įmanydamas, aiškinaus, jog mes ištikrųjų bijome, kad priimdami algą, galime žmonių nešamąsias sunkianybes dar padidinti, antra, vokiečių algos pasiūlymas buvo neaiškus, mes-gi norėjome garbiai laikytis ir netiesti rankos prie iškelto markio. Žadėjau sušaukti kunigus ir pasitaręs su jais priimti algas. Pauly atsakė, kad tuomi aš jam padaryčiau dideliausį malonumą.

Tuomi tarpu prisiartino pietų laikas. Pauly užragino eiti su juomi drauge. Išėjus ant kiemo, kaip tik reikėjo eiti pro gražiai aptaisytus kritusiųjų vokiečių kareivių kapus. Pauly sako: tai mūsų didvyriai, bet juk ir Skuode turite jų keletą, tik katalikas yra užkastas kaž-kokiame griovyje!

Tai buvo akmenėlis į mano daržą, aš nutylėjau ir pamislijau tik, mat, bežinąs ir apie vokiečio kareivio nelemtą palaidojimą Skuode.

Jaunimo rateliai.

Vokiečiai engė musų žmones daugiausiai, pagriebdami jų turtą, bet jų dvasios reikalais jie visai nesirūpino, todel buvo galemybė šį-tą veikti, nors visokios draugijos (Vereine) buvo uždraustos. Bet-gi buvo aišku, jog toji vergija amžinai netvers, ko mes po tos vergijos sulauksime, negalima buvo žinoti. Todėl ir buvo gyvas reikalas mūsų liaudį ypač jaunuomenę rengti prie busimųjų įvykių. Sumaniau išpradžių įkurti Budvietėje vyrų ratelį, Puotkaliuose gi — mergaičių. Kaip kiekvienas darbas iš pradžių labai sekėsi. Susitvėrė dvi graži kuopeli, vokiečiams visai nežinant ir veikė lig-pat karo galo, kuomet atsibrovę iš Rusijos subolševikieję gaivalai suteršė jaunimo ratelius, įnešė į jų tarpą nesveiką kvapą ir rateliai pamažel užgeso.

19. Rugpjučio. Kaž-kokia moteriškė Kubilienė iš Truikinų atnešė man revolverį, kad aš jį atiduočiau vokiečiams. Bet tai buvo galima lig 29 Liepos. Bet vistiek paėmiau revolverį, nes moteriškė matėsi buvo didelioje nelaimėje, ir nunešiau miesto viršininkui, kurs nieko nepasakęs, priėmė.

Vyskupo Karevičiaus sugryžimas.

Jau nuo pavasario ėjo gandas, kad vyskupas Karevičius grįšiąs iš Rusijos į savo vyskupiją. Mes to labai laukėme, nes tikėjomės, kad vyskupui sugrįžus, pagerės musų politikos stovis. Maniau, kad bus galima bent skundas rašyti, kurios galėtų pasiekti šv. Tėvą Ryme. Liepos mėnesyje perskaitėme žinią iš vokiškųjų laikraščių, jog vysk. Karevičius, atsisveikinęs su lietuviais Petrapilyje, per Suomiją ir Švediją išvažiavęs į Vokietiją.

Vok. pastor's pafrontyje.

23. VIII. Miškų urėdas hauptmann Luther, atvykęs į Skuodą, papasakojo, jog jis 18. š. m. buvęs Kaune ir ant rytojaus matęs, kaip dvasiškija būriais ėjusi par miestą į vagzalą vyskupo sutikti. Iš to aš jau supratau, jog vyskupas yra sugrįžęs. Pirmasai jo

žingsnis buvo aplinkraštis, paskelbąs jo sugryžimą ir patvirtinąs duotąsias kunigams privilegijas dvasiškuose daiktuose karo metu. Štai ištisas tasai raštas:

Franciscus Karevičius
Dei miseratione et Sedis Apostolicae gratia
Episcopus Samogitiensis
Venerabili Clero dioecesis Nostrae.
Salutem in Domino.

Praesentibus notum facimus Venerabili Clero dioecesis, quod die 19 currentis Augusti, Deo adiuvante, regressi sumus in locum nostrae residentiae episcopalis Caunam et reassumpsimus regimen commissae Nobis dioecesis.

Recursus ad Curiam Episcopalem (per litteras) fit, iuxta auctoritatis militaris instructionem, mediantibus Officiis circuli loci (Kreisamt).

Mandamus, ut deinceps, durante bello, in Missis recitetur unica tantum oratio imperata et quidem ea, quae habetur in Missa pro pace, servato rubricarum praescripto.

Omnibus Parochis et ecclesiarum Rectoribus concedimus, pro tempore belli, facultatem excipiendi fidei professionem ab acatholicis redeuntibus in gremium Ecclesiae eosdemque absolvendi pro foro externo iuxta Rituale Romanum.

Facultates speciales in spiritualibus a Nostro Vicario generali tempore Nostrae absentiae RR. DD. Decanis concessae: circa absolutiones Episcopo simpliciter reservatas, circa reconciliationem ecclesiarum pollutarum et dispensationes super proclamationibus—per praesentes proragantur usque ad Nostram ulteriorem dispositionem.

Decani foranei exemplar harum litterarum transmittere curabunt unicuique sacerdoti decanatus. Datum Caunae, die 22 augusti 1916 anni.

Episcopus KAREVIČIUS.

Secretarius Curiae Eppalis Canonicus Šaulys.

Naujas Sedos apskrities viršininkas.

25. VIII. Šiandien sužinojome, jog Pauly esąs perkeltas Kaunan, kaipo miesto viršininkas, jogi vieton esąs paskirtas Schulte-Heutehaus. Prie kiekvienos tokios permainos, žmogus,

tikies beg nebus lengviau. Tačiau sveikas protas rodė, jog visai vokiečių diduomenei esant nusistačius, kad alinti mūsų Lietuvą lig paskutiniosios, ir laikyti ją kaipo Etappen-Gebiet, nebuvo ko gero laukti iš pono Schulte-Heutehaus. Taip ir buvo; šis pasirodė daug nuožmesnis ir netaktingesnis už Pauly.

Vaikų maldos už taiką.

Karui besitęsiant vis tolyn ir nėsant jokios vilties jam pasibaigti, šventasai Tėvas Benediktas XV išleidė atsišaukimą į viso pasaulio katalikus, kad 30 Liepos surengti mažučių vaikelių komuniją ir maldas, kad Dievas suteiktų taiką. Pas mus tą dieną nebuvo galima tai padaryti dėlei žinių susivėlinimo. Generalvikaras J. Stakauskis paskyrė tai iškilmei 27 Rugpjučio dieną. Pamaldos Skuode puikiai pasisekė: iš dviejų metų 1915 ir 1916 vaikeliai, priėmusieji šv. Komuniją vėl iškilmingai pasipuošę atėjo bažnyčion, jau iš vakaro atlikę šv. Išpažintį, meldėsi par iškilmingas šv. Mišias ir visi priėmė šv. Komuniją. Vienų vaikų buvo pilnintelė bažnyčia.

Kritusiųjų Kareivių Kapai.

Naujojo Apskr. viršininko apsilankymas.

29. VIII. Šiandien apsilankė pas mane naujasai Apskr. vir. Schulte-Heutehaus. Pirmasai žodis buvo, kodėl Skuodo

dekanato kunigai neimą algos. Teisinaus žinomais argumentais, pridurdamas dar, kad šv. kanonai mums draudžia iš bikokios valdžios imti algą be šv. Tėvo leidimo. Pasakiau dar, jog yra sugrįžęs vyskupas, kaip jis tame dalyke pasakys, taip ir bus. Kad ne šitasai paskutinis sakinys, spėju, kad būtų priėję prie didelių nesusipratimų.

Steigvilaitės vargai.

30. VIII. Atbėganti kaž-kokia Steigvilaitė iš Pakalniškių, verkdama ir šaukdama pagalbos. Mat, jinai vežusi kaž-kokiam kalviui už darbą svarą sviesto, vokiečiai padarę kratą, atėmę sviestą ir arklį. Vokiečius užvedusi žydė, kuri pirmoji norėjusi sviestą nupirkti. Ėjau pas žandarus, arklį atidavė, bet sviestą nebdavė ir dar nubaudė dešimtim rublių.

Rugsėjis, 1916 metų.

Linkimų vargai.

1. IX. Apsilankė Linkimų klebonas kun. Vaitiekunas; jis tarėsi, kas daryti, kad iš Salantų atkėlė į Linkimus žandarą, pragarsėjusį savo nuožmumu, žmonių mušimu ir girtuokliavimu, net ir klebonui grumojęs, neleisiąs žmonių į bažnyčią 14 Rugsėjo. Klebonui buvo gana lengva suminkštinti kietą žandaro širdį, bet žmonės daug nuo jo kentėjo, ypač kad jis susidėjo su vietiniu žydu ir iš vieno varė šmugelį į Liepojų. Žydas, tuomi pradrąsėjęs, tuojau užgriebė savo kaimyno daržo skiautę ir atkėlė tvorą; žmogus atbėgo pasiklausti, kas daryti. Patariau tylėti, sakydamas, juk nėsi aklas, matai, kas darosi, reikia laukti.

Arba vėl: žandaras užmanė pasistatyti kiaulėms tvartą, žydas paskolino jam papenčių, kad tvartą apmušti. Žandaras, atsilygindamas žydui, leidė parsivežti iš Kunig. Aginskio miško, penketą puikiausių ronų (sienojų) kokių retai besimato Lietuvoje.

Kaip vokiečiai rūpinosi, kad nežūtų derlius.

6. IX. Kad kokiu-nors budu nepražutų šiometinio javų derliaus nei vienas grudas, vokiečiai nuoširdžiai rupinos. Štai kokie paliepimai šiandien paskelbti:

1. Visose apgyventose vietose privalo būti įsteigta gaisrininkų tarnystė; gaisrui gesinti prietaisai privalo būti visados priruošti vaito žinioje.
2. Kas naktį turi veikti sargyba po launinko atsakomybe.
3. Visokios ugnies sukurimas netoli daržinių ir javų stirtų, draudžiamas. Uždrausta rukyti prie laukų darbo.
4. Draudžiama krauti javus į kupečius arčiaus 120 metrų nuo gelžinkelio, vieškelio ir trobesių.
5. Taip-gi uždrausta javų kupečius prie kits-kito krauti.
6. Apie kiekvieną atsitikimą, kuomet javai sudegtų, privalo savininkas pranešti.

Suprantama, jog praktikoje tie paliepimai mažai tebuvo vykdomi musų sodžiuose, bet vis-gi vokiečiai tuomi remdamiesi spyrė žmones ypač prie sargybos naktimis.

I. E. Vyskupo Karevičiaus veikimas.

Vyskupas Karevičius atvyko savo vyskupijon tarpininkaujant šv. Tėvui, leidžiant Rusijos carui ir sutinkant vokiečių valdžiai. Jo padėjimas tat buvo kur-kas kitoniškesnis, negu kitos dvasiškijos, kurią vokiečiai atrado, užimdami Rusijos sritis; su Vyskupu reikėjo jiems skaitytis. Jeigu vokiečiai įdomavosi ir rinko slaptas žinias apie kiekvieną kunigą, tat suprantama, kaip jie sekė ir šnipavo kiekvieną naujai atvykusiojo vyskupo žingsnį. Vyskupo padėtis buvo gana kebli, ir pirmieji jo darbai vokiečiams netik kad nepatiko, bet tiesiog pridarė jiems daug galvasukio. Vyskupas nesutiko patvirtinti visų general-vikaro J. Stakausko išleistųjų parėdymų ypač dėlei šventų dienų šventinimo. Kuomet-gi vyskupas, sakydamas pirmąjį pamokslą katedroje paskelbė, jog visi išbėgusieji į Rusiją yra visukuo aprūpinami ir šelpiami. jog tenai steigiamos yra lietuviškos-tautiškos gimnazijos ir kitos mokyklos, vokiečiai nebįmanė ką bedaryti, net patsai Izenburgas atvyko prie Vyskupo, kad asmeniškai su juomi pasikalbėti.

12. Rugsėjo N. 472 liko išleistas raštas visai Žemaičių Vyskupijos Dvasiškijai. Čia buvo nurodoma, kaip su vyskupu susirašinėti, kaip vesti knygas, kunigai gavo daug privilegijų karo metu, dekanai įgijo teisę dispensuoti nuo užsakų ir nuo trečiojo ir ketvirtojo giminystės ir gentystės laipsnio.

Dar apie sviestą.

20. IX. Šiandien apturėjau paliepimą, kad nuo kiekvienos karvės statyčiau į savaite po svarą sviesto, netrukus gaunu antrą raštą, liepiama duoti jau po du svaru. Žiūriu ateina kun. Veitas ir popas, visi trįs aimanavome ir tarėmėsi, kas daryti. Ypač nerimavo popas, jis tiesiog kalbėjo, kad vokiečiai išmarins visus žmones badu, reikalinga tat kurstyti, kad žmonės imtų kirvius ir dalgius ir pultų ant vokiečių. Tik ta jo drąsybė buvo taip smarki mumdviem su Veitu girdžiant. Paaimanavus, sviestą vistiek duoti reikėjo.

Vokiečių žiaurumai.

25. IX. Šiandien reikėjo tiesiog bėgti iš turgaus, matant vokiečių žvėriškumus. Kadangi vokiečių įsakymais beveik viskas buvo uždrausta pirkti ir parduoti, ypač valgomieji daiktai, grudai ir bulbės, žmonės-gi nelabai tai žinodami. neiškęsdavo senu savo įpročiu šio-to nenuvežę į turgų, tai vokiečiams pasidarė tikras šienapjūtis, bekratant visus vežimus ir bemušant žmones. Kai-tik vežime rasdavo šį-tą uždrausta, žandaras tuoj sušukdavo: „Beschlagnahmt“! ir vesdavo žmogų, gerokai jį apdaužęs, arba tankiausiai menkutę kokią moteriškę prie miesto viršininko, kurs paskirdavo dar ir bausmę: „hundert Mark Strafe“! *) arba „fünfzig Mark Strafe“! **) pagal savo nužiuros.

Kiek čia buvo žmonėms vargo ir ašarų, sunku apsakyti.

Beto, važiuojant į turgų, tik turgavietėje tebuvo galima apsistoti. Kas sustabdydavo arklį kokioje-nors šalinėj gatvelėj, tas budavo suimamas, kaipo šmugelninkas, ir vedamas prie miesto viršininko, kad išgirsti jo priprastą giesmę: „fünfzig Mark Strafe!“ arba į tai ką panašu. Mat, vokiečiai manydavo, kad žmonės apsistodami šalinėse gatvėse, atveža miestelėnams valgomus daiktus, iš angsto apie tai su jais susitarę.

Kalbėdamas su kai-kuriais žmonėmis, apie tokį bjaurų vokiečių elgimąsi, sakydavau jiems: „Kam-gi jųs ir bevažiuojate į tą turgų!“ Jie atsakydavo: „Tikrai, kad neverta važiuoti, bet ką-gi tu veiksi žmogus, kad žemaičiai taip yra螺priratę, jų ir vokiečių kančiai nesulaiko nuo turgaus!“

---

*) Šimtą markių bausmēs!

**) Penkias dešimts markių bausmēs!

Ilgainiu, Skuodo turgai, taip garsųs netik žemaičiuose, bet ir visame Kurše, liudną darė įspudį. Tik klumpius ir puodus bebuvo galima pirkti-parduoti.

Vogimai.

Prieš vokiečių atėjimą daug turtingų žmonių iš Kretingos ir Palangos vežė savo turtą į Skuodą. Daug skrynių su labai brangiais daiktais patilpo ir Skuodo klebonijos daržinėse. Vokiečiams užėjus, niekas tais daiktais nebesirupino, jie ramiai sau niuksojo skrynėse sukrauti ir taip išveizdėjo, jog jie sulauks karo galo ir jų savininkai, sugrįžę iš Rusijos, naudosis jais ir toliau. Bet įvyko kitaip. Prieš-pat vokiečių atėjimą, atvyko iš Suomijos savo tėvų aplankyti kaž-kokia Bėgštaitė. ištekėjusi už ruso, jurininko Elsinkuose, pavarde Krečet. Kadangi sugrįžti pas savo vyrą jai nebuvo galima, vienai-gi moteriškei su dvejeta vaikų pragyventi buvo dideliai sunku, tai jinai kreipėsi į mane, kad aš jai leisčiau naudotis klebonijos magliais skalbiniams dailinti, nes jinai tuomi tik užsiimti ir iš to gyventi tegalinti. Suprantama, aš tuojau leidžiau. Bet jinai bedailindama skalbinius vežiminėje, pradėjo rankas kaišioti ir į skrynias, kuriose laikėsi brangųs pabėgėlių daiktai: rubai, skalbiniai, virtuvės nikeliniai įrankiai ir kiti. Kiek jinai tų daiktų išnešiojo, sunku spėti, nes aš ir žinote nežinojau, kokie daiktai tenai yra sukrauti, ir laiko nebuvo Krečetienę pridaboti. Paskui paaiškėjo, kad kaikurie šilkiniai rubai, net Liepojų pasiekė, daug Krečetienės arba kaip ją paprastai vadindavo Bėgštalės, kaimynų gavo dovanomis nuo jos daug brangių daiktų, taip-gi ir klebonijos panaktinis Šauklys žymiai save sukompromitavo, išmainydamas gražų barometrą į laikrodelį. Pajutęs tai pašaukiau kaltininkus ir įsakiau grąžinti visus paimtuosius daiktus. Daug sugrąžinta, bet Krečetiene iš to pykčio pranešė apie tuos daiktus vokiečiams, kurie, kaip žinoma, pabėgelių turtu savinosi. Daug turėjau dėlei to vargo. Vokiečiai peržiurėjo daiktus ir nuo manęs juos atsiėmė.

Grūdų reikalavimai.

26. IX. Rugsėjo mėnesyje liko apgarsinta, kiek kiekvienas žemdirbis privalo atpilti javų vokiečiams. Reikalavimai buvo tokie, kad kaikurie ūkininkai būtų šluote iššlavę savo kletes, vistiek jie tiek daug grūdų būtų nesukrapštę, kiek vokiečiai reikalavo. Aš gavau įsakymą pilti 18 purų rugių, 50 purų avižų,

3 miežių. Tarp žmonių kilo aimanavimai, kaip reikės atpilti. Bet ištikrųjų, reikalavimai nebuvo tokie. Reikėjo tik bent kiek duoti, antrą sykį pareikalavus, vel reikėjo šiek-tiek nuvežti, ir taip dalykui užsitęsus, jis nebišrodė baisus. Bet neduok, Dieve, pasisakyti, kad aš visai nieko nepilsiu, prie tokio žmogaus tuojau važiuodavo žandarai ir atimdavo visus grudus.

Draug liko apgarsinta, kad lig 1 Spalio visi žemės savininkai užmokėtų žemės mokestį (Grundsteuer), po 2 markiu nuo dešimtinės, visi-gi vyrai nuo 18 metų lig 60, mokėjo pagalvinę (Kopfsteuer), po 12 markių; nuo pagalvinės dvasiškija buvo liuosa.

Vokiečių apkasai.

Vokiečiu slaptoji policija.

Mes lietuviai, taip dideliai vokiečių varginami ir žinote nežinojome kad jie turi musų tarpe net slaptą policiją, bet štai Rugsėjo mėnesyje įvyko atsitikimas kurs perviršijo savo nuožmumu visa ką vokiečiai lig šiol buvo padarę. Slaptosios policijos nariai, persidarę į rusų nelaisvius, išėjo į sodžius, prašydami valgyti ir kelį parodyti. Jie užėjo pas kuršininką Sudmalį,

ukininką Grigalauskį ir kareivio žmoną Butkienę, visi tie žmonės gyvena pavieškelyje Mosėdžio link. Tokio policijantų apsilankymo pasekmės buvo tos, jog liko suimti Sudmalienė, Petras Grigalauskas su dukterimi ir Butkienė. Butkienės triobelyje paliko trejetas mažučių vaikų be jokios globos. Suimtuosius nuvarė į Mažeikius, kame kariškasai teismas nuteisė juos vienų metų kalėjiman. Atbuvo jie savo bausmę Auco dvare, Kurše. Butkienės vaikams prižiūrėti pasamdžiau moteriškę, ir prisiėjo juos globti, kolei sugrįžo jų motina.

Spalis, 1916 m.

Budvietės jaunimo ratelio susirinkimas.

1. X. Atlikę pamaldas abudu su kunigu Laugaliu važiavova į minėto rutelio susirinkimą. Dideliai malonu buvo buti tarp savųjų žmonių taip žiauriais karo laikais. Atėjo ir keletas ukininkų, didis jų buvo aimanavimas: kas bus? kas bus, kad vokiečiai visa ima! Bernardas Jablonskis apsakė, jis matęs, kaip Skuodo miesto viršaitis labai mušęs vieną žmogų Skuodo vagzale už tai, kad jo vežime atsiradę daug negyvų viščiukų, mat, tasai žmogus turėjęs atvežti, regis kad iš Mosėdžio, vokiečių suimtus viščiukus. Tam žmogui, besisulpstant nuo pono Rückwartho smugių, atėjo kariškasai traukinys, pilnas kariumenės. Umai iš vagonų išbėgo burys kareivių ir pamatę, kad prie žmogaus kojų guli negyvų viščiukų kruva, kad-gi neužniks juos pirkti, priverstinai tam žmogui brukdami į kišenę piningus. Akymirksnyje nebliko nei vieno viščiuko! Tasai žmogelis, ašaras braukdamas, nebežinojo, ką ir bemanyti.

Vyskupo Karevičiaus aplinkraštis.

4. X. liko apgarsintas šitoksai J. E. V. Karevičiaus aplinkraštis visai dvasiškijai:

ŽEMAICIŲ VYSKUPAS
4 Spalio 1916 metų.
Nr. 580.
Kaune.

Visiems Žemaičių vyskupijos
Kunigams Lietuvoje ir Kuržemėje.

I. Patvirtinimui nurodymų, paduotų 2 punkte mano aplinkraščio Nr. 472. š. m. apie metrikų vedimą, šiuomi laikau

reikalingu paaiškinti, kad visas rusų teisdavos pripažintasias bažnytines ir metrikines knygas dvasiskija ir toliau privalo vesti pagal pirmiau nustatytosios tvarkos.

Ypač pasilieka nepajudinti bažnytiniai įsakymai apie užusakų ir sužiedavimo užrašus.

Beto, sulig Vyriausiojo Rytų Vado parėdymo, 27 d. birželio šių metų po Nr. 274 išleistojo, iš šalies Vokiečių Valdžios Šefų Lietuvoje ir Kuržemėje reikalaujama, kad pradedant nuo 1 šio spalių mėnesio dienos butų įvestas asmeninio stovio registravimas pagal tam tikrų formuliorių ir kad vedantieji registrų knygas kunigai visus gimimus, mirimus ir jungtuves trauktu į atsakančius registrus ir kas trįs mėnesiai juos įteiktų vietiniai apskričio ar miesto valdybai.

Reikalingieji tam tikslui formulioriai registrų vedėjams bus neapmokamai išduodami iš Valdybų vietų.

Tie registravimai gali buti daromi vokiška ar lotiniška kalba.

Paskelbiama apie tai Dvasiškijai dėl žinojimo ir prisitaikinimo.

II. Visuomeniškosios labdarybės sutvarkymo tikslu primenu Dvasiškijai butiną reikalą rupestingai visur palaikyti įkurtąsias arba įkurtinąsias vietinės labdarybės įstaigas pavargėliams šelpti, idant nebegalintieji uždarbiauti neturtėliai galėtų prie kiekvienos bažnyčios atrasti jiems reikalingą pašalpą, aprupinimą ar prieglaudą.

III. Jei kuriose parapijose butų sustojęs ar dar nepradėtas blaivybės draugijų skyrių veikimas, skaitau savo šventa ganytojiška priederme priminti dvasiškijai gyvą blaivybės išplatinimo reikalą, rupestingai remiant ar palaikant įsteigtąsias ar įsteigtinąsias prie bažnyčių blaivininkų draugijas, idant po pavyzdingu dvasiškųjų ganytojų vadovavimu butų galima pasekmingai apsaugoti ir gelbėti pavestuosius jų globai žmones nuo laikinosios ir amžinosios pražuties, plustančios iš alkoholio nuodų ir girtuokliavimo nedorybės.

IV. Dėl palaikymo reikalingo vienodumo bažnytinių aukų apyskaitoje ir sutvarkyme šiuomi primenu išleistąjį 16. sausio 1913 metų Nr. 647 Ordinariato paliepimą ir įsakau, kad prie kiekvienos bažnyčios butų įvesta ir turima tam tikra Pajamų-išlaidų knyga, į kurią yra įrašomi visi paaukavimai ir rinkliavos ir visos išlaidų sumos.

Daromosios sekmadieniais ir šventadieniais per pamaldas rinkliavos bažnyčiose turi buti kaskart apskaitomos čia pat esant nemažiau kaip dviem parapijos atstovam, sumestųjų aukų suma įtraukiama į knygą pajamų sąrašan ir patvirtinama parašais vietinės bažnyčios klebono ar kurato ir nors vieno parapijos atstovo.

Tuomi pat budu įrašomos knygon ir patikrinamos tais pačiais parašais visos daromosios bažnyčios ar jos įstaigų tikslams išlaidos, griežtai nurodant: kada, kokiam reikalui ir kiek išleista ar sunaudota pinigų ar kitų lėšų (pridedant išlaidas patikrinančius dokumentus). Bažnyčios Kasos Knyga turi buti taip aiškiai rašoma, kad iš jos kasos stovis kiekvienoj valandoj butu gerai matomas.

Pavedu Dekanams metiniu vizitacijos laiku peržiurinėti minėtąsias knygas, pažymint jas savo parašu.

V. Pasinaudodamas Apaštalų Sosto parėdymu (2 Julii 1911 „De diebus festis“), pavedu bažnyčių rektoriams, pasitarus su parapijų atstovais, vietinių šv. Globėjų ir kitas neįsakytąsias šventes, apvaikštinėjamąsias darbo dienomis, nukelti į artimąjį sekmadienį (nedėldienį). Tuo tikslu reikia kreiptis raštu į Vyskupo Kuriją dėl gavimo tam reikalingo Ordinariato leidimo.

IV. Seniau rusų valdžios nustatytosios algos yra vokiečių valdybos išmokamos sulig tarptautinių susitarimų ir todel yra priimtinos.

Dekanai pasirupins šito aplinkraščio egzempliorį įteikti kiekvienam dekanato kunigui.

Vyskupas Pranciškus Karevičius.

Žinia apie brolį Povilą.

7. X. Šiandien likau pašauktas prie miesto viršininko; maniau, kad dėlei kokių-nors bausmių, bet kas apsakys mano džiaugsmą, kuomet ponas Rückwarth pareiškė, kad par Ispanijos konsulio tarpininkavimą, esanti man žinia, jog mano abu broliu Povilas ir Apolinaras esą sveiku, Povilas besimokinąs radio telegrafijos.

Taip-gi ir aš tuo pačiu keliu galėjau pareikšti, kad aš, tėveliai ir abi seseri esame sveiki.

Tokiu tat budu visi mano bijojimai, kad Povilas galėjo kristi mušiuose ties Šiauliais dabar pranyko. Tą priedą, kad jis besimokinąs radio telegrafijos, aš aiškinau tuo, kad jis norėjo mums

pranešti, jog jam tiesioginiuose mirties pavojuose fronte dalyvauti nebereikėjo.

Vėl arklių ėmimai.

Nei kokie kiti vokiečių plėšimai ir reikalavimai taip sunkiai nespaudė žmones, kaip arklių ėmimai. Štai ir šį rudenį vel liko apskelbta, kad vokiečiai tik norią tikrą arklių sąrašą padaryti, o imte jie neimsią, gal tik išimties keliu busiąs paimtas vienas-kitas arklys. Ištikrųjų-gi ėmimas buvo pilnas, vadinasi ėmė tiek arklių, kiek jiems reikėjo. Ir artinosi ta ėmimo diena (9. X.) kaip kokia teismo diena. Daugybė prašymų, kad gelbėčiau ir užtarčiau, ypač kurie po vieną beturėjo arklį. Pasirodė, arklių ėmėjas bėsąs mano pažįstamas iš Šmikšių dvaro (Kurše) karininkas, jis man perstatant, paliuosavo daugybę arklių, ypač beturčių žmonių.

Arklių peržiūrėjimai atsilaikė šioje eilėje:

9. spalio — Skuode,
11. „ — Ylakiuose,
13. „ — Pikeliuose,
16. „ — Sedoje,
18. „ — Notėnuose.

Paliuosuotiesiems arkliams vietoje pernykštės raidės O, dabar įdegindavo dvi raidi: DU t. y. „dauernd untauglich.“ *) Buvo taip-gi paskelbta, kieno arkliai po peržiūrėjimo bus atrasti be raidžių, bus atimami be jokio užmokesnio. Todėl žmonės vėl pasiskubino įsitaisyti geležis su raidėm: DU ir įdegindavo savo arkliams beveik atvirai.

Darbininkų ėmimai.

Be arklių, antrasai dalykas, kurio žmonės labai bijojo, buvo darbininkų ėmimai. Be abėjo, mūsų žmonės nebijojo darbo, bet bijojo tų sąlygų, kuriose prie vokiečių reikėjo darbuotis. Žmonės gerai žinojo, koksai badas yra Vokietijoje, ir kiek kenčia tenai žmonės, bet nelygiai blogiau yra užlaikomi darbininkai paimtieji iš užimtųjų kraštų. Tas žinias žmonės turėjo iš darbininkų, pabėgusių nuo vokiečių. Kai-kurie vaikinai iš Salantiškių priverstinai dirbdami Liepojuje ir nebepakęsdami bado, perplaukė ežerą ir po vienų marškinių bėgo namon dešim-

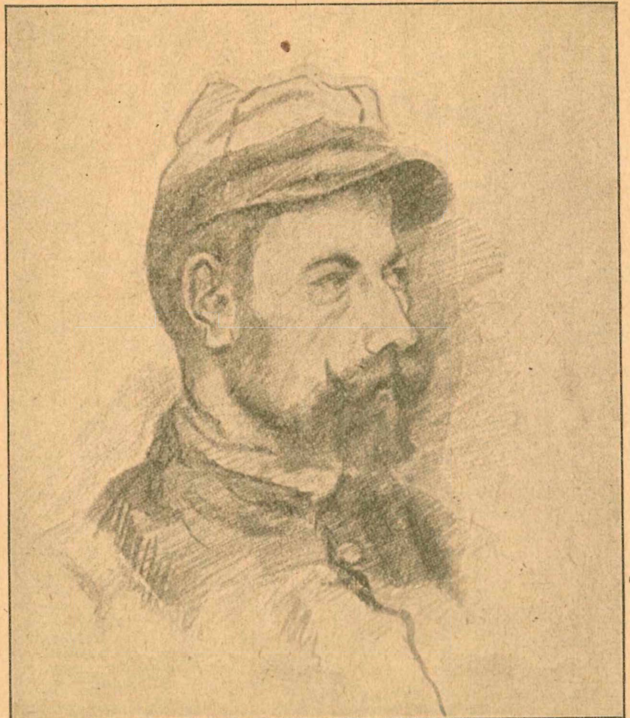
*) Ilgam laikui nębtinkąs.

ɟimis mylių. Kaž-koksai Žipris iš Skuodiškių tris sykius buvo pasprukęs nuo pafrončio darbų ir vis žandarų sugaunamas, gerokai įmušamas ir vėl prie tų pačių darbų pristatomas. Visa tai žinodami žmonės, dar nuo savęs pridėdavo, kad tas baisenybes padinti. Tarp kitko buvo kalbama, kad darbininkai iš Sedos apskrities busią varomi prie gelžinkelio darbų, kursai esąs vedamas iš Nitaujos į Bauską; tenai atlekią rusų orlaiviai ir bombomis mušą darbininkus buriais, taip kad gelžinkelio plotas, esąs kraujais aptaškytas ir atitraukytais sąnariais apmėtytas.

Anglų kareivis.

Sunku tad ir apsakyti tą žmonių baimę, kuri apėmė juos, kuomet vokiečiai užniko atliekamų žmonių ieškoti. Buvo aiškiai nurodyta, kas privalo buti imamas į taip vadinamus „darbo bataljonus", kiek žmonių privalo pasilikti ukėje, kiek seniems, kiek vaikams slaugyti. Vokiečiai žinodami žmonių nuomonę rupinosi jiems įkalbėti, kaip gerai esą darbininkai užlaikomi, kaip apmokami, tarp kitko, išmašinavoto pieno galią gauti, kiek

Prancuzų kareivis.

Rusų kareivis.

tinkami ir tt. Bet niekas jų neklausė. Galų gale vokiečiai apgarsino, jog visi užrašytieji darbininkai lig 25 spalio privalo atvykti į Darbėnus. 23 spalio buvo Skuode turgus, apsilankė daugybė žmonių, teiraudamiesi, ar eiti į Darbėnus, ar ne. Gana drąsiai išmintingesniesiems patariau, kad neitų. Ištikrųjų, pasirodė, jog niekas iš Skuodiškių nėjo, bet ir iš kitų žandaryščių niekas neskubėjo. Tuomet žandarai, įpykę už tai, pradėjo gaudyti šiokįtok žmogų ir priverstinai rašyti į „darbo bataljonus". Regis, kad šiuo tarpu įvyko šis faktas; Paluknės ganyklose raiti žandarai pamatė bebėgantį piemeniuką, priginę jį, prisirišo už kaklo prie balno ir taip vedėsi į Linkimus. Tai buvo ukininko Rupšaus piemuo.

Skuode žmonėms iš bažnyčios išeinant, ir-gi įvyko keletą sykių jaunesniųjų žmonių gaudymas, taip kad įtariamieji nei į bažnyčią nebėjo. Darbėnuose ir Grušlaukėje iš tos pačios priežasties įvyko dideli ermyderiai. Tenai žandarai, išeinant žmonėms iš bažnyčios apstojo šventorių ir mėgino visų pasus peržiurėti. Kilo dideliausis trukšmas. Kaikurie vaikinai besislapstydami sulipo ant bažnyčios ir klebonijos viškų. Iš Skuodiškių viena tik Amelija Narmontaitė liko sugauta ir į Vokietiją prie darbo išgabenta. Iš priežasties didelio žmonių susierzinimo darbininkų ėmimu Sedos apskrities viršininkas Šulte-Heutehaus apgarsino veidmainybės kupiną apgarsinimą. Čia jis teisinasi, kad galinčių darbą dirbti žmonių dalinimas į „bataljonus" (Kolonnen) buvęs tik nesusipratimas. Paimtieji darbininkai busią sunaudojami kur arti prie darbo, jei-gu jiems prisieitų toliau kur keliauti tai jie nepasiliksią be kunigo.

Vadinasi, ponas Apsk. viršininkas, žinodamas musų žmonių gilų tikėjimą ir prie kunigų prisirišimą, ir tą aplinkybę nori sunaudoti, kad savo tiklą pasiekti. Išgirdę žmonės, kad kunigas bus draug su jais, gal nebesibijos sunkiausių darbo sąlygų.

Įdomų tą dokumentą paduodu originale vokiškoj' kalboj':

Bekanntmachung.

Die Einteilung der arbeitsfähigen Bevölkerung in Arbeiterkolonnen hat vielfach aus Missverständnis zu Beunruhigung geführt.

Ich gebe daher bekannt, dass die Aufstellung der Kolonnen nur den Zweck hat, die bei äusserstem Bedarf erforderlichen Arbeitskräfte schon bei Zeiten kennen zu lernen. Es ist nicht

anzunehmen, dass in absehbarer Zeit mehr als einige hundert Arbeiter aus dem Kreise Siady zur Verwendung gelangen werden. Auch wird aller Voraussicht nach die Verwendung innerhalb des Verwaltungsgebietes stattfinden und sollte sie anderweit stattfinden, so wird dafür gesorgt werden, dass die Arbeiter eines Seelsorgers nicht entbehren.

Der deutsche Kreishauptmann
I. V.:
Schulte-Heutehaus
Ober-Leutnant d. L.

Visas tasai sukeltas triukšmas greit pasibaigė, nes apie tokį vokiečių elgimąsi sužinojo Anglija ir Amerika. Pagrumojo vokiečiams represijomis ir jie nutylo.

Kursai mokytojoms.

15 Spalio sugrįžo iš Kauno kursistai, visi jau paskirti mokytojais: Jonas Bertašius-Skuode, Antanas Simutis ir Prušinskis-Ilakiuose, Klova-Plateliuose, Antanas Jakavyčė-Mosėdyje. Jie visi didžiavosi, svarbų atlikę darbą, bet ir aš tikėjaus didoką padaręs darbą Lietuvos naudai, nes kad ne aš, tai vargiai kas būtų į tuos kursus važiavęs.

Tuojau vel liko paskelbta, kad nuo 1 Lapkričio 1916 m. lig 1 Kovo 1917 metų bus Kaune mokytojoms mergaitėms kursai, tokiomis-pat sąlygomis kaip ir vyrams, butent: už valgį mokama į mėnesį 45 markiai, už mokslą 5 markiai, už knygas ir sąsiuvinius įmokama vienu sykiu 15 markių. Be reikalingų rubų kiekviena kursistė privalo atsivežti:

1. Antklodę ir dvi karti patalynei skalbinių.
2. Užtektinai skalbinių, rankšluosčių ir nosinių.
3. Kurpes ir žekes.
4. Šukas, šepetį rūbams, šepetelį dantims, šepetį kurpėms ir praustuvę.
5. Jei kas turi gerų lietuviškų knygų.

Sedoje pas Apskrities viršininką.

Pildydamas Dievo Apveizdos man uždėtą pareigą ginti žmones, kad jie kuomažiausiai tenukentų taip sunkiu karo metu, laikiau reikalinga, įmanomai gerus palaikyti santikius su žydais, nes karo bėgyje jie pasidarė ne bile kokia jėga. Todel su kaikuriais iš jų gana susiartinau, ypač su Chone Judelmann, buvusiu

Afrikoje ir tenai gana pralobusiu. Štai tą mano pažįstamą prislėgė sunkųs vargai: Kaipo Afrikoje pralobusiam vokiečiai uždėjo 472 markius pagalvinio mokesčio ir pradėjo kabintis prie jo sūnaus, būk jis esąs rusų kareivis. Vargšas žydelis nebeišsirado kito kelio, kai mane, kad jį gelbėčiau. Iš anksto galima buvo spėti, kad iš to nieko nebus, bet jis užsispyrę, ir važiuoti turėjau. Pirma pirmiausiai Sedoje užėjau į teismo raštinę, kad sužinojus, kaip prie taip smarkaus junkerio prieiti. Čia ištikrųjų man patarė, kad be „Meldung“ (pranešimo) neičiau, nes neseniai du klebonu išvaręs už tai, kad nepasiskelbę įėjusiu prie jo. Beto, paklausiau kaip jį vadinti. Vėl patarė vadinti „Kreishauptmann“, nes esąs tik leitenantas iš tarnystės. Apsiginklavęs tat tokiomis žinomis ėjau drąsus, ir įėjęs tuojau pradėjau savo globiamojo reikalą varyti. Jis man atsakė: „Turiu tikras žinias, kad Judelmann piningų turi, o už sunų mes jo visai nekaltiname.“ Toliau, priminiau, kodėl man neduoda vokiečių valdžia leidimo važiuoti pas vyskupą, nes mano pareiga yra pranešti jam asmeniškai apie dekanato tikybos stovį. Jis man pareiškė, kad jis asmeniškai nieko prieš tai neturiąs, kad aš važiuočiau pas vyskupa, bet leidimas dar neatėjęs iš Ober-Osto (Vilnius). Po to jis pats pajudino mokyklų klausimą. Paaiškėjo, jog jis laukiąs kaž-kokio mokytojo iš Vokietijos. Sugįlo mano širdis, nes supratau, jog mokyklos nors jos ir lietuviškomis vadinasi, bet lietuviškumo jose nedaug gali tebuti. Po to atsistojau ir norėjau atsisveikinti, bet jis vertė man dar sėdėti ir pajudino sviesto ir grudų ėmimą. Čia jau nebišlaikiau lygvaros ir įsikarščiavęs, tariau: „Kad Jųs žinotumete, kokia jura ašarų ir skausmų praslinko karo metu pro mano akis, Jųs stebėtumetės, kad aš ramiai dar galiu laikytis! Kada pasimatysiu su vyskupu pirmas mano žodis bus, kad jis rašytų pas šv. Tėvą, ką mes kenčiame“. Maniau, kad lieps mane už tai suimti, bet jis ramiai atsakė: „Atmink, Tamstyte, Vokietijoj yra daug blogiau“. Čia jau atsisveikinau ir kaip sudegęs sprukau namon, mąstydamas savo misijos plusus ir minusus.

Lapkritis 1916 m.

Lietuvių mokyklos atidarymas.

3 Lapkričio liko atidaryta lietuvių mokykla, buvau ir aš kviestas, bet nei laiko, nei noro nebuvo dalyvauti, ypač kad sunku buvo žinoti, kokia bus ta mokykla. Bet netrukus aplankiau ją ir pasirodė, jog verta yra palaikymo, gerai joje mokoma.

Javų ir vaisių kainos.

Oberbefehlshaber Ost — Zweigstelle

Verwaltung. Hauptquartier Ost,
Abt. VII A II Nr. 4675. lapkričio 3. d. 1916.

Priminimas.

Prie įsakymo Befehls- und Verordnungsblatt skaitlinė 425 apie **javų ir vaisių** kainas nuo spalio 3. d. 1916.

Norėdamas krašto gyventojams prie pardavimo savo derliaus žymiai palengvinti kainų apskaitymą, kainas už derlių nustatau rubliais, butent:

		už ctr. po rbl.	už pudą po rbl.
pievų šienas destis katros rųšies		0,90— 1,50	0,30— 0,50
dobilai		1,20— 1,80	0,40— 0,60
rugiai, avižos, miežiai		2,70— 3,60	0,90— 1,20
kviečiai		3,30— 4,20	1,10— 1,40
maišalas		2,70— 3,60	0,90— 1,20
žirniai		3,00— 6,30	1,00— 2,10
pupos		3,00— 6,30	1,00— 2,10
vikiai		3,00— 6,15	1,00— 2,05
peluškiai		3,00— 4,65	1,00— 1,55
lupinai (penkpirščiai)		3,00— 4,65	1,00— 1,55
seradela		4,50— 5,25	1,50— 1,75
linų sėmens		6,00— 7,35	2,00— 2,45
bulvės		0,90— 1,05	0,30— 0,35
šiaudai		0,45— 0,75	0,15— 0,25
raudoni dobilai	išvalytos sėklos	36,00—39,00	12,00—13,00
balti dobilai	išvalytos sėklos	45,00—48,00	15,00—16,00
pusiniai dobilai	išvalytos sėklos	30,00—33,00	10,00—11,00
motejukai	išvalytos sėklos	15,00—18,00	5,00— 6,00
kiaulės mažiau 2 ctr. svarumo		26,70—31,50	8,90—10,50
kiaulės viršaus per 2 ctr. svarumo		27,00—36,75	9,00—12,25
galvijai		15,00—23,55	5,00— 7,85
avys		10,50—18,00	3,50— 6,00

Uždrausta paimti daugiau už viršuje pasakytas kraštutinias kainas. Markiais nustatytosios kainos taigi nustoja veikusios. Senosios kainos buvo paskelbtos 7. 5., 28. 6. ir 7. 8. 1916 Befehls- und Verordnungsblatt Ob. Ost skaitl. 202, 280 ir 330.

Von seiten des Oberbefehlshabers Ost

Der Oberquartiermeister
v. Eisenhart.

Paliepimas

sulyg sutvarkymo privatinėse mokyklose ir privatinių mokytojų duodamų pamokų.

Remdamasis įsakymu Oberbefehlshaber Ost nuo 29. II. 1916 (Befehls- und Verordnungsblatt Ob. Ost Nr. 12 skaitlinė 87) apie teises po Oberbefehlshaber'io Ost esamųjų valdžios vietų ir pritariant Etappen-Inspektion'ui 8, Lietuvos valdomajai sričiai išleidžiu sekamąjį paliepimą:

§ 1.

Norint vesti jau esamas mokyklas arba atverti naujų mokyklų (vistiek, ar jos vaduojasi pradedamųjų ar vidurinių ar aukštesniųjų mokslo planu), taipgi norint pavieniams žmonėms duoti pamokų, reikia turėti Chef der Verwaltung'os leidimas. Šitas leidimas bus duodamas tiktai išimtiniuose ir butinuose sykiuose.

§ 2.

Prašant, leisti mokyti privatiniai arba įsteigti privatinių mokyklų, reikia įteikti prašymas priklausomajam Kreishauptmann'ui. Jau esamos privatinės mokyklos ir dar pamokų duodantieji privatiniai mokytojai privalo savo prašymus paduoti ligi gruodžio 15. d. 1916.

§ 3.

Leidimas apima tiktai prašyme nurodytuosius sykius; leidimą gali kiekvienu laiku atšaukti; jis tebus duodamas tiktai tiems mokytojams, kurie valdžios daromuose kvotimuose bus prirodę, kad jie tam pakankamai išlavinti. Mokesnis už kvotimus išneša dvidešimts markių, užsimokėti reikia išaukšto.

§ 4.

Jeigu kokia leista privatinė mokoma įstaiga veikia ilgiau negu vienus metus, tada prieš pradėsiant naujuosius mokslo metus reikia išanksto paduoti naujas prašymas.

§ 5.

Mokslo planai duoti privatinėms pamokoms, arba tvarkyti mokymui privatinėse mokyklose, lygiai ir mokytojų bei moksleivių knygos bei vadoveliai privalo pritarimo Chef'o der Verwaltung.

§ 6.

Privatines mokyklas bei privatinius mokytojus prižiuri valdžios mokykloms prižiurėti paskirtieji valdininkai.

§ 7.

Padedamų pamokų tegali duoti tiktai Verwaltungschef'o įstatytieji mokytojai; pamokų mokytojas tegali duoti tiktai nesugebantiems moksleiviams tos mokyklos, kurioje jis pats mokina. Leidimą duoti privatinėms pamokoms išduoda Chef der Verwaltung.

§ 8.

Šitas įsakymas apims irgi privatines fortepijono ir kitas muzikos pamokas.

§ 9.

Kas šito įsakymo nepildys, bus baudžiamas pinigų bausme lig trijų tukstančių markių arba laisvės atėmimu ligi šešių mėnesių. Laisvės atėmimu gali nubausti ir šalia pinigų bausmės.

Kowno, lapkričio 13. d. 1916.

Der Chef der Deutschen Verwaltung Litauen
Franz Josef Fürst von Isenburg.
Oberstleutnant à la suite der Armee.

Apsimokėjau už žemę.

16. XI. Šiandien užmokėjau už Norvydžių žemę 53 markius ir 10 sk. Už Skuodo žemę: 27 markius ir 50 sk.

Sedos apskrities piningai.

Prieš vokiečiams užeinant ir jiems jau atėjus, visiškai prapuolė smulkieji piningai. Kas tik gyvas pradėjo leisti savo piningus. Skuode beveik kiekvienas žydas, turįs krautuvelę. Matos iš tokio piningų leidimo yra didelis pelnas. Ne kuomi kitu matyti, vadovavosi ir Sedos apskrities Viršininkas dar tuomet Pauly, išleizdamas tik Sedos apskrityje imamus piningus: 3, 5, 10, 15, 20, 25 ir 50 kapeikų. Dabar liko apgarsinta, kad lig 10. Lapkričio dienos pas žydą Teivel Kohn Sedoje, išmainyti tuos piningus į tikrus, priimant 1,50 markės už 1 rublį.

Patįs vokiečiai net nebenorėjo jų ir bepriimti, pavedė žydui.

Liepojaus kleb. kun. Vysbaras.

20. XI. Atvyko mano draugas kun. Vysbaras iš Liepojaus, nes nebegalįs iš bado begyventi. Vokiečiai teduodą jam pusę svaro duonos ir svarą bulbių į dieną. Sušelpėme, kiek galėdami, prisižadėjome ir toliau šelpti, tik baisu vokiečiams pakliuti.

Lenkų nelaisviai.

20. XI. Šiandien vokiečiai paliuosavo iš rusų nelaisvių visus lenkus. Mat Lenkija liko paskelbta nepriklausoma. Paliuosavo po ta sąlyga, kad stotų į lenkų kariuomenę, kitaip manantieji turėjo pasilikti nelaisvėje. Ištikrųjų daug atsirado, kurie tos laisvės nenorėjo, mat jie sakė: tuomet teks mums eiti prie Somme'os kariauti. Prie tos progos sugįlo širdis, kas bus su Lietuva! Lenkija — nepriklausoma!

Lukniškių ukininkų vargai.

30. XI. Šiandien žandarai atvykę į Luknių sodžių, išpylė nuo ukininkų priverstinai 60 purų rugių. Visur elgdamiesi nežmoniškai, laužydami ir kirsdami svirnų duris.

Žmogžudys Simutis.

Kažkoksai pasileidėlis vaikinas Simutis iš Pakalniškių užmušė kažkokią senutę moteriškę, kad pagrobti jos piningus. Jis liko suimtas ir nuteistas penkeriems metams sunkio kalėjimo Telšiuose. Bet du sykiu buvo iš kalėjimo išsprukęs ir vel liko sugautas. 30 Lapkričio vel jis atsirado Skuode, vokiečiai dideliai jį primušė. Pareikalavo kunigo, nuėjau jo išpažinties išklausyti. Savo gyvenime nebuvau taip klausęs išpažinties, nes šalip stovėjo vokietys, kad nei aš, nei jis laike išpažinties ko neįduotumiva. Vokiečiai tą pačią naktį beveždami Simutį atgal į Télšius, ties Truikinais jį nušovė. Buk mėginęs bėgti.

Teismo sutvarkymas.

Štai kokios taisyklės liko apgarsintos kas-link teismo:

PRIMINIMAS.

Ištrauka iš įsakymo Oberbefehlshaber Ost nuo spalio 30. d. 1916 apie apskričių teismų (Bezirksgericht) veikimo sritį.

1. Panaikinama visos taisyklės, sulyg kurių ginčiai už žemės ukius ir žemės ukius paliečiančias daiktateises priklauso vien prie apskričių teismų veikimo srities.
2. Šitas įsakymas veikia nuo gruodžio 1. d. 1916.

Hauptquartier Ost, lapkričio 1. d. 1916.

VON SEITEN DES OBERBEFEHLSHABERS OST

Der Oberquartiermeister

gez. v. Eisenhart.

PRIMINIMAS.

Ištrauka iš įsakymo Oberbefehlshabers Ost nuo spalio 30. d. 1916 apie išardymą vokiškų Bezirksgerichte (valsčių teismų).

1. Panaikinama Bezirksgericht Mitau, Telsze, Schaulen ir Grodno.
2. Taikos teismų nuovados Talssen, Bausk, Mitau I (miestas) Mitau II (sodžius) ir Tuckum priskiramos nuovadai Bezirksgericht Libau.
3. Taikos teismų nuovados Russisch-Krottingen, Siady, Telsze, Wiežajcie, Pojurze, Skaudwile, Kurschany, Okmjany, Janischki, Beisagola, Szadow, Poniewież, Kupischki, Jushinty, Rakischki, Birshi ir Joganischkele priskiriamos nuovadai Bezirksgericht Kowno.
4. Taikos teismų nuovados Grodno, Szczuczyn, Wasiliszki, Lida ir Horodno priskiriamos nuovadai Bezirksgericht Bialystok.
5. Įsakymas veikia nuo gruodžio 1. d. 1916.

Hauptquartier Ost, lapkričio 1. d. 1916.

VON SEITEN DES OBERBEFEHLSHABERS OST
Der Oberquartiermeister
gez. v. Eisenhart.

Ober-Osto piningai.

Šį rudenį praplito pas mus ir visoje Lietuvoje taip vadinamieji Ober-Osto, arba tiesiog Osto piningai. Žmonės iš pradžių labai jų nenorėjo imti. Tik palengveliu, kuomet įsitikrino, jog vokiečiai juos atgal priima pradėjo imti, bet niekas jų nemėgo ir rupinosi greit išleisti.

Gruodis, 1916 m.

Vokiečių nuožmumai.

10. XII. Šiandien kratė vokiečiai visą Ilgąją gatvę Skuode. Nuo Povilo Arlauskio atėmė 30 svarų vilnų. Puotkalių sodžiuje nuo Jurgio Baltrejaus atimta 10 purų žirnių.

16. XII. Kratos daromos beveik visur, mat vokiečiai norėjo žinoti, ką ukininkai turi, o tie vėl kiek beįmanydami, slėpė savo turtą, netik grudus, bet ypač skalbinius. Šią naktį išvežė popą A. Družilauskį į Vokietiją, į nelaisvę, kaip deutschfeindlich. Pribaigė jį skųsti jo paties psalomščikas Porieckis. Mat Porieckis bado spiriamas, buvo pradėjęs pardavoti buvusiojo Skuode Teismo Tardytojo Pokrovskio labai brangius daiktus. Popas jam uždraudė, o šis jį įskundė vokiečiams, kad beperstojo keikąs vokiečius.

17. XII. Kratos pavojus ir klebonijoj'. Skuodo gyventoja Jonaitienė, atbėgo persergėdama, kad vokiečiai tariasi eiti klebonijos kratyti.

19. XII. Kaž-kokie vokiečių žandarai netikėtai pamatė mano vežiminėje du dviračiu, kurių gumos buvo nenuimtos. Daug turėjau vargo kol išsiteisinau, jog tuodu dviračiu ne mano. Kunigas Laugalis užmokėjo 10 markių bausmės, kad savo laiku gumų neatidavė.

23. XII. Važiavau tų našlaičių aplankyti, kurių motiną vokiečiai suėmę išvežė. Nuvežiau jiems pirago ir maisto šventėms.

Taikos pasiulymas.

12. Gruodžio vokiečių kaizeris, užėmęs beveik visas Rusijos tvirtoves, sudaužęs Rumuniją, žodžiais pilnais didystės pasiulė Sąjungai taiką. Ilgą laiką nieko nebuvo galima žinoti, kas iš to išeis. Tik patyliais imta kalbėti, kad sąjungininkai tokio pasiulymo nepriims. Taip ir įvyko. Taikos atmetimo pasekmės buvo mums lietuviams labai skaudžios, nes vokiečiai jau tuomet pamatė savo žutį ir jie liko dvigubai mums žiauresni. Mes lietuviai drebėte drebėjome, kad tik sąjunga nepriimtų siulomosios taikos, jei tik pasiulymas butų buvęs priimtas, buvo aišku, kad mes vokiečių nebutumėme nusikratę. Vokietys Lietuvoje butų likęs šeimininku. Bet tai ačiu Dievui neįvyko.

GALAS.